

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN OLUŞUMU
VE
KADININ SOSYAL YAŞAMDAKİ YERİ**

Hazırlayan
Gamze YİĞİT ÇAVUŞOĞLU

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

KARAMAN – 2015

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN OLUŞUMU
VE
KADININ SOSYAL YAŞAMDAKİ YERİ**

Hazırlayan
Gamze YİĞİT ÇAVUŞOĞLU

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KOCAOĞLU
KARAMAN – 2015

**TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN OLUŞUMU VE KADININ
SOSYAL YAŞAMDAKİ YERİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi:29.07.2015

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KOCAOĞLU

Üye: Yrd. Doç. Dr. Sefa USTA

Üye: Yrd. Doç. Dr. Şerife PEKKÜÇÜKŞEN

İmzası

(Handwritten signatures in blue ink)

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 02.07.2015 tarihli ve 2015-19/97 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdür V. :Yrd. Doç. Dr. Sefa USTA

ÖNSÖZ

Tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet KOCAOĞLU, bilgi ve deneyimiyle çalışmalarında yol gösterici olmuştur bu nedenle kendisine teşekkür ederim. Ayrıca ders ve tez aşamasında madden ve manen yardımlarını esirgemeyen eşim Berat ÇAVUŞOĞLU'na, babam Hasan YİĞİT'e, annem Fatma YİĞİT'e ve öğretmenim Nurlan TUNALILAR'a sonsuz teşekkürler.

ÖZET

İnsan hakları tüm insanlara insan onuruna yaraşır biçimde davranılması gerektiğini ifade eder. İnsan hakları, insanlığın mücadelelerinin ürünüdürler; herkese aittirler, devredilemez ve vazgeçilmez olarak kabul edilirler. Temel olarak insan hakları tüm insanların, kadın ve erkek, kendilerini gerçekleştirmede ve yeteneklerini geliştirmede özgür ve eşit olduklarına vurgu yapar. Ancak kadınlar, kendilerini gerçekleştirmelerine imkân verecek hakları erkeklere göre daha geç kazanmışlardır. Kadın ve erkeğin sahip olduğu haklar noktasında mevcut eşitsizliğin bir sonucu olarak kadın hareketleri doğmuştur. Bu tezin temel amacı, Kadın Haklarının ve Kadın Hareketlerinin teorik temellerini sorgulamak ve buradan hareketle Türkiye’de Kadın Hareketlerinin ve Kadın Haklarının gelişimini betimsel ve analitik olarak değerlendirmektir.

Anahtar kelimeler: İnsan Hakları, Kadın Hakları, Kadın Hareketleri, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm

ABSTRACT

Human rights express the idea of behaving in compliance with the dignity of human. It is an outcome of humanity's struggles and inherent in all human beings. Human rights are commonly understood as inalienable, and accepted as indispensable. Human rights basically emphasize that all people -regardless of being man or woman- are free and equal in the sense of developing their competency and effectuating by itself. However, women gained their rights that enable them to self-realization later when compared to men. As a result of actual inequality between women and men, the movement of women has emerged. The main purpose of this study is to inquire the theoretical foundations of women's rights and movements, and starting from this point, to evaluate the development of women's rights and women movements in Turkey analytically and descriptively.

Keywords: Human Rights, Women's Rights, Women's Movements, Social Gender, Feminism

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMA LİSTESİ	vi
GİRİŞ.....	1
I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TOPLUM VE CİNSİYET	4
I.1. Toplum İçinde Kadının Yeri.....	4
I.2. Toplumsal Cinsiyet	8
I.3. Farklı Feminist Teorilerde Kadının Konumu	18
I.3.1. Liberal Feminizm	22
I.3.2. Kültürel Feminizm.....	24
I.3.3. Özgürlükçü Feminizm	25
I.3.4. Varoluşçu Feminizm	26
I.3.5. Marksist Feminizm.....	27
I.3.6. Sosyalist Feminizm	28
I.3.7. Radikal Feminizm	28
II. KADIN HAREKETLERİNİN VE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ.....	32
II.1. İnsan Hakları.....	32
II.2. Dünyada Kadın Haklarının Gelişimi Ve Niteliği.....	35
II.3. Kadın Hareketlerinin Gelişimi.....	38
II.3.1. Birinci Dalga Kadın Hareketi: Kamusal Alanda Eşitlik Talebi	39
II.3.2. İkinci Dalga Kadın Hareketi: Cinsellik ve Doğurganlığı Sorgulama.....	43

II.3.3. Üçüncü Dalga Kadın Hareketi: Kadının Kimlik Kazanımı.....	46
II.4. Kadın Haklarının Korunmasında Uluslararası Konferanslar.....	49
II.4.1. Birinci Dünya Kadın Konferansı (Meksiko-1975).....	49
II.4.2. İkinci Dünya Kadın Konferansı (1980- Kopenhag).....	51
II.4.3. Üçüncü Dünya Kadın Konferansı (1985- Nairobi).....	52
II.4.4. Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (1995- Pekin).....	53
III. TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARININ VE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ	57
III.1. Osmanlı’da Kadın Hareketleri	57
III.2. Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketleri.....	64
III.3. 1980 Sonrası Yükselen Kadın Hareketleri.....	69
III.4. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Hareketleri.....	73
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	86

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇYDD	: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
FEMNET	: Afrikalı Kadınlar Kalkınma ve İletişim Ağı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
INSTRAW	: Kadının İlerlemesi için Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü
KADEM	: Kadın ve Demokrasi Derneği
KA-DER	: Kadın Adayları Destekleme Derneği
KAGİDER	: Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
UNIFEM	: Birleşmiş Milletler Kadınların Kalkınma Fonu

GİRİŞ

İnsanın sadece insan olmasından kaynaklanan ve başka hiçbir sınırlama öngörülmeden, insanın doğumuyla sahip olduğu, devlet ve bireyler tarafından dokunulamayan haklar bütünüdür. Onurlu, eşit ve özgür bir yaşamın vazgeçilmez koşullarını ifade eden insan hakları günümüzde tüm dünyanın kabul ettiği evrensel, ahlaki bir değerler bütünüdür. Uygur bir devlet ve toplum yönetiminin vazgeçilmez kriterdir ve tüm dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini oluşturur.

İnsan hakları, kadınlar, erkekler ve çocukların insan olmaktan kaynaklanan herkesin eşit derecede sahip olduğu evrensel hakları kapsar. Fakat tarihsel süreç toplumlarda dezavantajlı ya da hassas bazı grupların bu hakları tam anlamıyla koruyamadığını göstermektedir. Bir kadının doğuştan sahip olması gereken vazgeçilmez, bölünmez ve devredilmez temel insan haklarının sağlanamaması ve tanınmış olan temel haklardan bazılarının ise kullanılmasına imkân tanınmamasının temelinde gelenek ve görenekler, yasalar, kültür, eğitim sistemi, polis, aile, eşler, akraba erkekler, erkek egemen bakış açısını kabullenmiş kadınlar gibi birçok nedenin olduğu söylenebilir. Kadınların insan olmasından kaynaklı haklar elde edebilmek için mücadele içine girdikleri görülmektedir. Kadın hakları kavramının doğuşu da bu mücadelenin başlangıç evresidir. Toplumlar değiştikçe kadının toplumdaki yeri de değişime uğramıştır. Kadının kendini sosyal, kültürel ve sanatsal alanda var edişi de her toplumda farklılık göstermiştir. Kadın bazen evinde emek işçisi, bazen anne olmuş ama asla ayakları üzerinde duran bir rolle bütünleştirilememiştir. Bütün bu açıklamalar ve düşünceler aslında kadınlığın biyolojik bir tanım olmasının ötesinde toplumsal bir cinsiyete karşılık geldiğine işaret etmektedir.

Feminizm ve kadın hareketi özdeş olarak değerlendirilmiş feminizm tarihi de hep kadın hareketi tarihi olarak yazılmıştır. Farklı feminizm teorilerinin kadının toplum içindeki yerine ilişkin işaret ettikleri eşitsizlikler ve adaletsizlikler kadınları eleştirel ve aktivist bir tutum içerisine iteklemiştir. Bunun sonucunda kadınlar, erkeklerle aynı insan haklarına sahip olabilmek ve toplum içinde kendilerine biçilen rolleri değiştirebilmek için mücadeleye girişmişlerdir. Böylece dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı zamanlarda kadın hareketleri ortaya çıkmıştır.

Kadın hareketleri, adil olmayan siyasal ve toplumsal düzene bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareketler temel olarak özgürlüğe ve eşitliğe vurgu yapmışlardır. Kadınların

kitlesel olarak tarih sahnesine çıkışının izi Fransız Devrimine kadar geri götürülebilir. Toplumların özgürleşmeye başladığı, geleneksel yaşam biçimlerinin değiştiği, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı 18. yüzyıl sonları, kadın hareketi oluşumunun feminizm olarak tanımlanmaya başladığı dönemdir.

Feminist bilinç, kadınların, ezilen bir gruba mensup olduklarına, haksızlığa uğramış olduklarına ve bu haksızlığın doğal olmadığına dikkat çeker. Buradan hareketle feminist teoriler, kadınların karşılaştığı adaletsizliklerin düzeltilmesi için mücadele edilmesi gerekliliğine vurgu yapar. Kadın hareketleri, toplumda var olan adaletsizliklere bir tepki olarak ortaya çıkmış ve kadınların temel haklarını elde etmeye yönelik mücadelenin temel aktörleri olmuşlardır.

Kadın hareketleri hem erkek merkezli toplumlarda kadına yer açmak, hem de yeni toplumun siyasal yapısını belirlemeye çalışan erkek egemen düşüncelere ve politikalara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kadın hareketlerinin en aktif halini 1980 sonrasında almış olması yadsınamaz ancak bu hareketlerin başlangıç evresinden günümüze geçirdiği değişim ve oluşumları incelemek kadınların toplum içindeki konumlarını ve rollerini anlamak açısından işlevsel olacağı düşünülmektedir. Bu tezin temel amacı; kadın hareketlerinin ve kadın haklarının gelişimini tarihsel ve teorik temellerde tartışmak buradan hareketle Türkiye'deki kadın hareketlerinin ve haklarının geçirmiş olduğu dönüşümü analitik olarak değerlendirmektir. Bu amaca odaklanan tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde insanların cinsiyetine göre toplum içindeki konumlarına gönderme yapan toplumsal cinsiyet kavramından hareketle, kadının toplum içindeki konumu değerlendirilecektir. Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklılığın sosyal yaşama nasıl etki ettiği tartışılmaktadır. Kadının eşitsiz toplum düzenine nasıl başkaldırdığı ve bu anlamda ne tür adımlar attığı küresel ölçekte analiz edilecektir. Feminizmin ne olduğundan çok ne olmadığı üzerine vurgu yaparak, 'erkek düşmanlığı' olarak basite indirgenen bu tanımın aslında bir hak ve eşitlik anlayışı olduğuna ve kendini diğer cinse nazaran eksik hisseden bir grubun haklı mücadelesi olduğuna dikkat çekilmektedir.

İkinci bölümde insan hakları, kadın hakları ve kadın hareketleri arasındaki ilişki teorik bir zeminde incelenmektedir. İnsan haklarının doğuşu ve tarihsel süreçteki gelişimine değinilerek, Dünya'da özellikle Avrupa ve ABD'de de kadın hareketlerinin tarihsel süreç içerisinde değişen yapısı incelenecektir. Bir başka deyişle teorik zeminde

yürütülen bu tartışma, dünyada kadın haklarının ve hareketlerinin tarihsel olarak yaşadığı değişim ve dönüşüm pratik bir zemin üzerinden sürdürülmektedir. Teorik ve pratik zeminde yapılan bu tür bir okumanın kadın haklarının ve hareketlerinin değişen karakterini anlamak açısından işlevsel olacağı düşünülmektedir. Son bölümde ise Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk modernleşme sürecinde kadınların nasıl algılandıkları ve bu süreçten kadınların nasıl etkilendikleri ortaya konulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kadının üstlendiği rolün, Cumhuriyet döneminde ve sonrasında ne tür değişimlerden geçtiği bu bölümde tartışılmaktadır. Türkiye'de yükselen kadın hareketinin Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak günümüze kadar değişen ve gelişen karakteri ve yapısı, elde edilen kazanımlar ve gerçekleşen yasal düzenlemelerle değerlendirilmektedir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TOPLUM VE CİNSİYET

Bu bölümde kadının toplum içindeki yerini belirleyen temel etkenlerin antropolojik temelleri açıklanmakta ve kadının toplum içindeki ikincil konumu toplumsal cinsiyetin ve feminizmin teorik zemininde eleştirel bir şekilde incelenmektedir.

I.1. Toplum İçinde Kadının Yeri

Toplumsal değişmelerin kadın üzerinde yol açtığı etkileri yakından görebilmek için kadının toplum içindeki yeri tarihsel süreç içinde incelenmelidir. En basit tanımıyla toplumu oluşturan en küçük yapı birimi olan aile de tarihin her çağında bir cemiyetin bütün hayatında aynı şekilde kalmamıştır. Her toplumda farklı aile tipleri görülürken, toplumlar değiştikçe aile yapıları da değişmekte, aile yapılarındaki değişimde hem erkeğin hem kadının yeni roller üstlenmesini gerektirmektedir (Kırkpınar, 2007: 28).

Toplumlar değiştikçe kadının toplumdaki yeri de değişime uğramıştır. Kadının kendini sosyal, kültürel ve sanatsal alanda var edişi de her toplumda farklılık göstermiştir. İki milyon yıllık Paleolitik Çağ boyunca insanlar toplayıcılık ve avcılıkla geçimlerini sağlamıştır. Özel mülkiyetin olmadığı bu çağda cinsler arasında bir sömürme ilişkisi gelişmemiştir. İnsanlar yüzyıllar boyunca gelişme göstererek toplumsal ilişkilerinde değişik dönemleri aşmışlardır. Binlerce yıllık toplumsal evrim sürecinde kadın ve erkeğin toplumdaki yerleri farklı olmuş, kadın erkekle eşit duruma gelebilmek için 21. yüzyılda dahi devam eden bir mücadele içine girmiştir (Bostancı, 2014: 191).

İnsanların yazılı belgeler bırakmadan yaşadıkları tarih öncesi devirlerde kadın yaşantısına ait bilgiler, arkeolojik araştırmalar ve mağaralarda bulunan iskeletlerden çeşitli araçlardan elde edilmektedir. İnsanlık tarihinde milyonlarca yıl süren ve avcılık toplayıcılıkla karınlarını doyurduğu ve bunlar için kaba ev aletlerini kullandığı Yontma Taş Devrinde insanın ortalama ömrü 20-23 yılı geçmezken bulunan leğen kemiklerinde kadınlarının ömrü boyunca 4-5 kez doğum yaptıkları saptanmıştır. Kısa ömürlerinin büyük bölümünü hamile olarak geçiren kadının erkeğe oranla daha hareketsiz oluşu bu şekilde kanıtlanmıştır (Yaktıl, 2009: 19).

Bu devirde insanlar 10-12 kişilik takımlar halinde av sürülerinin peşinde göçebe bir yaşam sürmekte ilk iş bölümü de kadın ve erkek arasında gerçekleşmektedir. Avcı toplayıcı toplumlarda erkekler avcılıkla uğraşırken, kadınların hareket alanlarının sınırlı olması onları çevresindeki bitki köklerini toplamaya yönlendirmiştir. Erkekler dünyayı

daha iyi tanırken kadınlar kapalı ve içe dönük koşullarda yaşamını sürdürmüştür. Erkekler zaman içerisinde geliştirdikleri silahlarla daha iri hayvanları avlanmaya, kadınlarda bitkileri daha iyi tanımaya başlamıştır. İlkel toplumlarda kadın üretime sınırlı da olsa katılmaktadır ama önemli rolü neslinin devamını sağlayan çocuk doğurmak ve yaşamın yeniden üretilmesine yardımcı olmak olarak görülmüştür. Hayvancılık ve çiftçilikle geçen bu süreç madenin bulunmasıyla farklılaşmıştır. İnsanların yerleşik düzene geçmesi de bu dönemde meydana gelmiştir. Birbirine yakın aileler topluca bir yerde oturarak köyleri meydana getirmişlerdir. Böylece tarihteki ilk köyler kurulmuştur. Ayrıca insanlar tahıl üretimine de başlamış, hayvanlar evcilleştirilmiş, insanlar tüketicilikten üretici duruma geçmişlerdir. İlk defa ticaret başlamıştır. Hayvanların evcilleştirilmesi, madenlerde yapılan üretim araçlarının tarıma uygulanması, yapılan çanak çömlekler sayesinde ürünlerin daha uzun süre saklanabiliyor olması, üretim sürecinden kadının kısmen uzaklaşmasına neden olmuştur. Böylelikle kadın daha çok ev işlerine, çocuk bakımına ve yetiştirilmesine, daha güç gerektirmeyen işlere yönelmiş, bu konuda uzmanlaşmaya başlamışken erkekler düzenli geçim faaliyetlerine katkı sağlamaya devam etmiştir (Yaktıl, 2009: 27).

İlk çiftçi toplumlarda çocuk doğurabilen kadın da saygınlık kazanmıştır. Avlanmanın erkeğin, tarım ve aşiret yönetiminin kadına ait olduğu iş bölümünde doğurgan olması nedeniyle kadın toplumsal yapıların oluşumunda belirleyici cins olmuştur. Kurumlaşan avcılığa bağlı olarak gücün ve hareket kabiliyetinin verdiği avantajla erkek dışarda, kadın doğum sonrası çocuğun kendine bağımlılığından dolayı daha yerleşik işlerde yer almıştır. Erkek dünyaya açılırken kadın kapalı ve içe dönük koşullarda yaşamını sürdürmüştür. Avcılık toplayıcılık ve bunun getirisi olarak artan malların yarattığı güç erkeğin toplumsal konumunu da güçlendirmiştir (Yaktıl, 2009: 40).

İlk kez toprakların çevresini bir çitle çekip çiftçilikle uğraşmaya başladığında toplumlarda mülkiyet kavramı doğmuş, mülkiyet kavramı da miras kavramını doğurmuştur. Erkek özel mülkiyetle servetini kendi çocuklarına bırakmaya başladığında ise erkeğin toplumsal pozisyonu daha da önem kazanmış, kadının ise zayıflamaya başlamıştır. İnsanlığın yaşadığı en köklü devrimlerden biri bu noktada başlamıştır. Artık kadın tarafından hesaplanan soy zinciri olan analık hukuku yerine erkek tarafından belirlenen soy zinciri olan miras hukuku gelmiştir. Tarihte ilk sınıf çatışması erkek ve kadın arasında karı-koca evliliği içinde, ilk sınıf baskısı da dişi cinsin erkek cins tarafından baskı altına alınmasıyla başlamıştır (Yaktıl, 2009: 41).

Antik dönemde aile; anne, baba, çocuk ve kölelerden oluşmaktaydı. Baba, evin dışındaki işlerle ilgilenirken, anne ise kumaş dokumak, elbise dikmek ve ev işlerinin idaresi ile uğraşmaktadır. Babanın işlerine erkek, annenin işlerine de kadın köleler yardım ederdi. Eğer ailede erkek çocuk yoksa sahip olduğu her türlü miras, babasının erkek evlatlarıyla veya babasının en yakın erkek hısımlarıyla evlenen kız çocuğundan doğacak olan toruna geçerdi. Yine erkek bir varisin olmaması durumunda baba tarafının yakınlıkta ikinci gelen bir akrabasına verilmesini öngören, zorunlu bir miras yasası uygulanmaktaydı. Geçmişte uygulanan miras hukukunun işlevi, kız ve erkek çocukların sahip oldukları haklar arasındaki farkı açık bir şekilde göstermekteydi (Blanck, 1999: 163).

Kızlar nadir olarak evin dışındaki okula gönderilmiş, kadınların eğitim düzeylerinin düşük kalmış, onlar için pratik becerilere, örgü örme ve kumaş dokumanın öğrenilmesine daha çok önem verilmiştir. Kızlar 14-15, erkekler ise 30 yaşlarında evlenmekteydi. Kızların iyi bir ev kadını olabilmesi için, yapacağı işleri öğrenmiş olmasına çok dikkat edilmişti. Bu işler basit ev işi olarak nitelendirilen yemek pişirmeyi öğrenme veya annesi gibi örgü işlerini yapmayı öğrenme şeklindeydi (Blanck, 1999: 168).

Antik dönemde kadın doğurganlık yetisine sahip, doğayla özdeş konumda ve bereketin simgesi olarak kabul edilmişti. Yapılan araştırmalarla bulunan kalıntılarda, duvar resimlerinde kadının büyük ölçüde toplumsal yaşama katılmıştır. Bu dönemde anaerkil ağırlıklı dini inanışın geçerli olduğu görülmüştür. Eserlerin ait olduğu M.Ö.1600-1300 dönemlerinde duvar tasvirlerin neredeyse hiç değişmeksizin süreklilik göstermiştir. Kadınlar kutlamalarda görev almış, rahibelik yapmış, kendi aralarında ritüeller düzenlemiş ve akrobatlık gibi işleri üslenmişlerdir. Kadının anaerkil düzenin getirdiği anlayışla erkekler gibi dışarıdaki hayata katıldığı söylenebilir (Akalın, 2003: 20-21).

Dinler, kültürler, teknolojik gelişmişlik ve geri kalmışlık, toplumlar arası farklılaşmaları etkilerken kadınlarda bu durumun etkisi altındadır. Kadın toplumdaki yerini günümüz toplumlarının geçmiş geleneklerinden bazı örneklerle kıyaslanabilir ise kadının toplumlarda kişilik kazanma süreci, bunu yaparken hangi evrelerden geçtiği daha iyi ortaya konabilir.

Uygarlıkların ortaya çıkmasıyla birlikte toplumlarda geleneksel yapılar oluşmaya başlamış kadın konusunda da yerleşik değerler ortaya çıkmıştır. Dünyada en eski uygarlıklar eski Mezopotamya'da doğmuştur. Anadolu ise Mezopotamya'ya açılan bir

kapıydı bu nedenle eski uygarlıklara sahne olması açısından büyük önem taşımaktadır (Kırkpınar, 1999: 29). Anadolu'nun yazılı tarihi MÖ. 3000 yıllarına rastlamakta, Türklerin Anadolu'nun yerli halkı olduğu, Hititlerin ve Sümerlerin Türk oldukları, Türklerin medeniyete büyük hizmetleri dokunan on binlerce yıllık maziye sahip büyük bir millet oldukları öngörüsüne varılmıştır (İnan, 1932: 41).

Kültürel değerlerin aktarıldığı aynı coğrafyada yer almaları nedeniyle Hint uygarlığındaki kadın ile Türk kadını arasında benzerlikler görülmüştür. En eski uygarlıklar olan Hintler ve Sümerlerde kadının kimliği ve rolü üzerine yeni yeni araştırmalar yapılmaktadır. (Tümer, 1993: 173).

Zaman içinde tarih sahnesine çıkan kadın kahramanlara bakılarak kadının yavaş yavaş kendine sınırlandıran hayat şartlarından kurtulmak için bir çaba içine girdiği görülmüştür (Tümer, 1993: 173). Örneğin Eski Yunan geleneğinde evlilik yasal bir zorunluluk olmuş, kadına siyasal hak verilmiş, bu hakkın kazanımı kadın için önemli bir gelişme olmuş ancak yasal olarak bir kadınla evlenilmesi sadece devlete vatandaş yetiştirebilmesi için zorunlu tutulmuştur (Donuk, 1980: 165). Aslında kadına verilen “sözde hak” sadece devletin konumunu güçlendiren bir unsur olmuştur.

Örneğin Afrika'da kadının durumu nispeten farklıdır. Tarım alanında ana işgücünü kadınlar oluşturmakta, bu da istihdamın % 70'i anlamına gelmektedir. Kadınların bütün gün çalışması, erkeklerin ise genellikle boş geziyor olması dikkat çekici bir farktır. Afrika'da kadının ağır görevleri, erkekler tarafından fiziksel olarak cezalandırılma korkusuyla değil, bu görevlere alışmış oldukları için, toplumdaki yapılaşmış rol bölüşümünde bu görevler kendilerine düştüğünden yerine getirdikleri gözlemlenmiştir. (Öztürk ve Çetin, 2009: 2684). Afrika kadınının emeği, ortada baskı olmadan kültürel yapılanmalarla oluşan sömürünün bir çeşididir diyebiliriz.

Toplumlarda genel anlamda kadına yüklenen rol, fizyolojik olarak erkeğin kadından daha güçlü olduğu ve bu güce dayanarak erkeğe sunulan üstünlük anlayışı gibi yanlış bir anlayışın doğmasına sebep olmuştur öncelikle bu kalıp yargının dışına çıkmak gerekir. Aslında kadını ekonomik açıdan erkeğe bağlı kılan öge onun biyolojik yapısı yani annelik işlevidir. Çocuk doğurmanın kadının tek ve en önemli işi olması düşüncesi yok edilerek işe başlanılabilir. Çoğu toplumda hala kadınların kaç çocuk doğuracakları veya doğurup doğurmayacakları kendi seçimlerinde bile değilken kadınların bu durumu

varoluşlarının esasen biyolojik süreçlere bağlı olduğunu göstermektedir. Toplumlarda çocuk doğurmak, çocuk yetiştirmek ve eve bakmak, kadının doğal uğraşının çekirdeğini teşkil etmektedir. Kadınları üretimdeki rolü, erkeklerin üretimdeki rolünün tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Asıl yanı sıra bu bakış açısını sindirmekle başlamaktadır. Toplumlarda kadını erkek için, erkeğe nazaran daha da sınırlayan görüş, yıllardır süre gelen çifte standardı haklı bulmaktadır. Kadın bazen evinde emek işçisi, bazen anne olmuş ama asla ayakları üzerinde duran bir rolle bütünleştirilememektedir. Bütün bu açıklamalar ve düşünceler aslında kadınlığın biyolojik bir tanım olmasının ötesinde toplumsal bir cinsiyete karşılık geldiğine işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları yıkılmadan da kadının toplumda eşit yer edinmesi mümkün olmadığı düşünülebilir.

I.2. Toplumsal Cinsiyet

Erkek olmak nedir? Kadın olmak nedir? Erkek ya da kadın olmanın kişilere toplumsal bazı roller yüklediğini düşünürsek, toplumsal cinsiyet kuramından başlamak işlevsel olabilir. Öncelikle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında önemli bir ayrım yapılması gereklidir. Genellikle cinsiyet terimi erkek ve kadın bedenlerini tanımlayan anatomik ve fizyolojik farkları anlatmakta kullanırken toplumsal cinsiyet erkekler ile kadınlar arasındaki psikolojik, toplumsal ve kültürel farklarla ilgili olarak kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet toplumsal olarak yapılandırılmış, erkeklik ve kadınlık kavramlarıyla bağlantılıdır, bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir ürünü olması zorunlu görülmemektedir. Toplumsal cinsiyet; kadın ve erkek arasında sosyal veya kültürel olarak yapılandırılmış, tanımlanmış olan ve cinsiyetlerden birine yüklenen kimliklere, statülere, rol ve sorumluluklara dayanan ilişkiyi tanımlamakta, sabit ya da doğuştan olmamaktadır ancak zamanla sosyal ve kültürel olarak yapılır ve bir anlam kazanabilir.

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkeğin toplum içinde bulunduğu yere gönderme yaparak konum ve rolleri belirlenmiştir. Kadın ve erkeğin toplumsal rolleri yine toplumun belirlediği kurallar çerçevesinde oluşur. Toplumlarda yaşanan her alandaki değişiklikler, toplumsal cinsiyet kavramının değişmesinde de etkili olmuştur. Toplumsal cinsiyetin algılanışı ve sunuşu kültürel bir olgudur ve kültürden kültüre farklılıklar göstermiştir. Her toplum kendi özellikleri doğrultusunda bu kavramı oluşturmuştur. Birey her ne kadar uzak kalmak istese de içinde bulunduğu toplumun değer yargılarında ve o toplumun kendisine biçtiği rollerden kurtulamamıştır (Demez, 2005: 22-23).

Bu noktadan hareketle insanların, kendileri için roller yaratıp değiştiren etkin varlıklar olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin de, toplumsal etkiler sonucu olduğu açıktır. Oğlan ve kız çocuklarının cinsiyet rollerini ve bu rollere eşlik eden kadın ve erkek kimliklerini, onlara uygulanan olumlu ve olumsuz yaptırımlar şekillendirir. Örneğin; küçük bir erkek çocuğunun davranışı ‘sen ne kadar cesur bir çocuksun böyle’ şeklinde olumlu bir yaptırımla ya da ‘erkekler bebekle oynamaz’ gibi olumsuz bir yaptırımla şekillenir. Bu olumlu ve olumsuz pekiştirmeler erkekler ve kızların kendilerinden beklenen cinsiyet rollerini öğrenip bunlara uymalarına yardımcı olmuştur (Giddens, 2002: 97).

Toplumsal cinsiyet, bir kadın ve erkek olmayı öğrenmekten farklı bir şeydir. Birey aynı zamanda yaşamını ne şekilde devam ettireceğini, kendisine toplum tarafından yüklenen sorumlulukların ve görev dağılımlarının da neler olduğunu öğrenmiştir. Toplumsal cinsiyet kültürden kültüre ve zaman içinde farklılık gösterebilmiştir. Yaşanılan toplumsal yapı ve dönem, kadın ve erkeğin sosyal ilişkilerini belirlemiştir (Giddens, 2002: 98).

Toplumsal cinsiyetin, erkeklerle kadınlara değişen toplumsal rol ve kimlikler yükleyen, toplumsal olarak yaratılan bir kavramdır. Erkekler ve kadınların rolleri kültürden kültüre değişmekle birlikte, kadınların erkeklerden daha güçlü olduğu bilinen bir toplum örneği de yoktur. Erkeklerin rollerine genel olarak kadınların rollerinden daha fazla değer verilmiş ve bunlar daha fazla ödüllendirilmiştir. Neredeyse her kültürde kadının birinci sorumluluğu çocuk bakımı ve ev işleriyken, erkekler genel olarak ailenin geçimini sağlamaktan sorumlu olmuştur. Cinsiyetler arasında hüküm süren bu iş bölümü, erkekler ile kadınların, güç, saygınlık ve zenginlik bakımından eşit olmayan konumlar edinmelerine yol açmıştır (Giddens, 2002: 112).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği incelenirken toplumlar içerisinde kadınlar ve erkeklerin arasındaki durumu güç ve saygınlık farkı diye tanımlanmıştır. Erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği hakkında düşünün biri şu soruları sorabilir: Kadın ve erkek benzer yaşam seçeneklerine sahip midir? Erkek ve kadının rol ve etkinliklerine benzer biçimde değer verilmekte midir? Kadın ve erkeğin para, güç, eğitim gibi olanaklara erişimi eşit midir?

Giddens ve Connell gibi sosyologlar, toplumsal cinsiyetin, toplum yaşantısının ilk gününden itibaren varlığını sürdürdüğünü ifade etmişlerdir. Giddens, toplumsal cinsiyet kavramının, toplumsal bir fenomen olarak bir süreci içerdiği görüşü üzerinde durmaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki ayrımın tarihsel süreçler bağlamında farklılık gösterdiğini belirten Giddens, kadınlık ve erkekliğin toplumsal örüntüler ağı ile açıklanabileceğini vurgulamış ve kadınların, toplumsal, cinsel ve gündelik yaşamlarının erkek egemenliğine dayalı olan toplumsal normlar tarafından biçimlendirilmesi üzerinde durmuştur. Toplumsal cinsiyeti, insanların eril ve dişi olarak bölünmelerine bağlı olarak gündelik bir yaşam tarzı olarak ele almıştır (Giddens, 1994: 164–165).

Toplumsal cinsiyet kadınlık ve erkeklik kimliklerinin doğal, biyolojik ya da anatomik farklılıklardan değil toplumsal ve kültürel süreçlerden kaynaklanmasıdır (Scott, 2007: 38). Toplumsal cinsiyet erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyete paralel olan eşitsiz yapılanmaya ve bunun toplumsal düzlemde kurulmuş olan yönlerine dikkat çeker (Marshall, 1999: 98).

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet eşitsizliğini de doğurmuştur. Toplumsal sınıflar ile eş zamanlı düşünülen cinsiyet eşitsizliğine (cinsiyet eşitsizliğinin ifadesi, aslında kadının ezilmişliğini ve erkek karşısındaki ikincil konumunu ifade eder) yönelik kabulünü, Illich cinsiyet rolü tanımlamasında yapmıştır. Ona göre, *‘Bir kadın ya da erkek olduğumuzu söylemeniz bir şeydir, dişi ya da erkek cinsiyetten bir insanoğlu olmanız tamamen başka bir şeydir(...) cinsiyet rolü üzerinde başka rollerin inşa edilebildiği bir temele benzer(...) cinsiyet rolü kazanılmış bir şeydir’* (Illich, 1996: 104) .

İktidar ilişkilerinden yola çıkılarak kadın ve erkek için doğal bir biçimde oluşturulan toplumsal cinsiyet kavramı anlayışının karşısında toplumsal cinsiyetin, ekonomik süreçler bağlamında oluşturulduğu anlayışı yer almıştır. Bu görüşün en önemli temsilcilerinden biri Ivan Illich, toplumsal cinsiyet kavramını tanımlarken bir anlamda sondan başa doğru hareket etmiştir. Sanayi Devrimi ve 19. yüzyıldaki Avrupa toplumsal yapısını, toplumsal cinsiyet anlayışının oluşma süreci içerisinde başlangıç noktası olarak kabul etmiştir. Sanayi Devrimi getirmiş olduğu döngüsel değişimle birlikte iki mit yaratmıştır. Bu mitlerden ilki, tüm insanlar arasında eşitliğe giden hareket, ikincisi ise cinsel bir kimlik ya da tam anlamı ile cinsel kökenin oluşturulmasıyla ilgilidir. (Illich, 1996: 13).

Illich'in tanımlamasında kadın ve erkek arasında kişiyi o cinse ait kılan önemli ayrımlar yer almıştır. Bu ayrım, aynı anda iki yerde olamayan temel bir toplumsal kutuplaşmayı ifade etmiştir. Illich'e göre, kadın ve erkek cinsleri birbirlerinden tamamen farklı oldukları için bu ayrımın olması gerekmiştir (Illich, 1996: 211).

'Toplumsal cinsiyet' terimini sosyoloji literatürüne kazandıran Carolyn Merchant, Susan Bordo ve Evelyn Fox Keller gibi feminist bilim tarihçilerine göre ise cinsiyet, bireye bir rol veren erkek ve dişiye ayırt eden özel bir yaradılış olarak tanımlanırken; toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin biyolojik farklılaşmasına kültürler tarafından yüklenen anlamlar ve değerler ya da kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentiler olarak tanımlamışlardır (Keller, 2007: 98).

Cinsiyet daha değiştirilemez bir kavramken toplumsal cinsiyetin özellikle kadınlar tarafından baskıcı bir şekilde, cinsiyet rolleriyle kazanıldığı düşünülmektedir. İster beğenilsin ister beğenilmesin bir cinsiyet rolüne sahip olmak dayatılmış ve varsayılmış bile olsa toplumsal bir nitelik kazanmış demektir. Toplumsal cinsiyet belli bir temelin üzerine inşa edilmiş, kadın ve erkek için bir postun altında kendilerini derileri yüzülmüş, yoğrulabilir bedenler gibi hissetmelerine neden olmuştur. Ebeveynler ya da toplumdaki diğer kişiler cinsiyet rolünü küçük bedenlere kazandırmakta kendini sorumlu hissetmiştir.

Her toplum, erkeği ve kadını farklı niteliklerde davranış kalıpları ve sorumluluklar sergileyecek önelere dönüştürmüştür. Biyolojik cinsiyet doğuştan kazanılırken bundan farklı olarak erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri psikolojik, tarihsel ve kültürel olarak oluşturulmuştur (Gülay ve Bener, 2011: 167).

Bütün toplumlarda yüzyıllardan beri sosyal, siyasi iktisadi pek çok değişiklik olmuştur. Kadınların ve erkeklerin aynı anda hayatları değişmiştir. Bu değişim içinde kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal rol kalıplarında değişmelerin olması kaçınılmazdır. Değişimin boyutu farklı olsa da kadın da değişmiştir erkekte. Batı'daki kadının hayatında en belirleyici değişiklik, feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesiyle olmuştur. Sanayiye dayalı bir ekonomiye geçiş, pek çok siyasal ve toplumsal değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Kadınlar açısından bu değişimin önemi, küçük aile işletmelerinin ortadan kalkmasıyla kadınların ekonomideki ağırlığının azalması şeklinde olmuştur. Endüstri devriminin ortaya çıkardığı yeni üretim sistemi de kadınları üretim sürecinin dışına itmiştir. Çünkü üretim evlerden fabrikalara taşınmıştır. Daha önce evde üretime

katkıda bulunan kadın, ağırlığa sahip olduğu bu mekânda ağırlığını kaybetmiştir. Sadece tüketici olmuş, ev kadını üreticilikten tüketiciliğe geçiş yapmıştır ve yaptığı işler kapitalist sistem nedeniyle gölge işe dönüşmüştür. Kadının emeği ücretsiz ev işçiliği, görünmeyen işler halini almıştır (Bebel, 1977: 112).

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, hayatın birçok alanında erkeklerin daha baskın olduğu, kadınların genellikle ikinci plana itildiği eşit olmayan güç ilişkisi içermektedir. Erkekler ve erkeklere atfedilen işlevlere ve görevlere verilen değer, birçok açıdan kadınlara ve kadınlara atfedilen işlevlere ve görevlere verilen değerden daha büyüktür. Toplumun tarihsel olarak erkek yönelimli bu yaklaşımla şekillenmiş olduğu gün geçtikçe daha çok kabul edilen bir gerçektir, erkek normu, toplumun bütünü için genel bir norm olarak kabul edilmekte ve bu da politika ve yapılara yansımaktadır. Böylece, politikalar ve yapılar genellikle erkek üzerinden şekillenmekte istemeden de olsa toplumsal cinsiyet eşitsizliğine sebep olmaktadır (KSGM, 2011).

Kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal roller, toplumsallaşma sürecinde bir takım değişimlere uğramıştır. Bu değişim ev ve iş yaşamında da rol değişimleri ve uyumlarını ve hatta kimi zaman da uyumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Türkiye'deki kültürel aile yapısı çekirdek bir yapıya sahiptir. Ataerkil kültürün etkisiyle Türkiye'de babanın aile içindeki otoritesi mutlaklıdır (Kongar, 1991: 65).

Ataerkillik düşüncesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin feminist yorumların çoğunun merkezinde yer almıştır. Ancak çözümleyici araç olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki değişiklikleri ve çeşitliliği açıklamada başarısız olması nedeniyle eleştirilmiştir. Tarihin tümü için tek biçimli, değişmez bir baskı sisteminden söz edemeyeceğimiz gibi toplumsal cinsiyete ilişkin herhangi bir çözümleme yapmak istediğimizde ataerkillik kavramının gerekli olduğu ise kesindir. Walby'e göre ataerkillik, "erkeklerin kadınlara egemen olduğu, onlara baskı uyguladığı, onları sömürdüğü bir toplumsal yapılar ve uygulamalar dizgesidir" ve zaman içerisinde ataerkillik sisteminde, kadın ve erkek arasında ücret uçurumunun azalması, kadının eğitimde elde ettiği kazanımların artmasıyla ataerkilliğin derecesinde bir takım değişimler olduğunu fakat bu defada bir zamanlar kadınlara yönelik baskıya evde rastlanıyorsa şimdilerde bu baskının toplumun içine baştan başa yerleştiğine, kadınların artık kamu alanının her bölgesinde ayrımcılığa uğramakta ve ikincil olma yönüne vurgu vardır. Başka bir ifade ile ataerkillik

özel olmaktan kamusal olmaya doğru biçim değiştirmiştir. (Walby, 1999: 35 aktaran Giddens, 2005: 117-118).

Türkiye ve başka birçok ataerkil toplumda kadının rolü aile bireylerindeki erkeklerin sınırlamalarına maruz kalmıştır. Fakat aradan geçen yıllar modernleşme süreciyle, kadının ev içindeki mutlak rolünü değiştirmiş, kadının konumu ev hayatına sıkışıp kalmamıştır, kadınlarda çalışma hayatına girmişler ama erkeklerden geri planda olarak, yeni kurulan fabrikalarda eşitsiz koşullarda çalışmaya başlamışlardır fakat kadınların ve çocukların emeğinde göz ardı edilen bir nokta vardı: Ayrımcılık. Bu ücret eşitsizliğine yansımış, kadın ve erkek eşit saatlerde eşit işlerde çalıştırılmış, kadına ödenen ücret erkeğe ödenen ücretin altında olmuştur, diğer taraftan da hem evde hem de fabrikada çalışmak şeklinde iki katı iş yükü kadının omuzlarına yüklenmiştir. Böyle olunca işçi kadınlar, sendikalar etrafında örgütlenmiş ve hem ücrette hem diğer sosyal haklarda eşitlik talep etmeye başlamıştır. Eğitim, siyasal katılım, eşit işe eşit ücret... Şeklinde devam eden bu talepler 19. yüzyılda başlayan kadın mücadelesinin ilk yapı taşı olmuştur.

Kadın eşitlik mücadelesine iş yaşamına girerek ve bu alanda ezildiğini görerek başlamıştır. İlk başlarda belli kadın gurupları çevresinde oluşan bir topluluk zamanla sayısını arttırmış sesini duyurabilmiştir. Neden kadınlar bu oluşumun dışında kalmış ve erkeklere nazaran iş yaşamına bu kadar geç dahil olmuştur? Bu sorunun cevabı yine toplumsal cinsiyete yönelik kalıp yargılara dayanır. Cinsiyet rollerine ilişkin toplumsallaşma, çocukluğun ilk dönemlerinde başlamıştır ve yaşamın sonraki dönemlerinde inceden inceye işlenerek gelişmiştir. Cinsiyet rolleri en yoğun şekilde yetişkinlik döneminde ortaya konmuştur. Örneğin; kadınların hem toplumca daha başarılı olacakları düşünülen öğretmen, hemşire ve sosyal çalışmacı gibi mesleklere yönelmeleri hem de ev işleriyle ve çocuk bakımı gibi faaliyetlerle ilgilenmeleri beklenmektedir. Bu durum, beklenti doğrulama ve öz-düzenleme süreçleri aracılığıyla cinsiyet rolleriyle tutarlı davranışları besleyen bir dayatma haline gelmiştir. Yani kadınların iş yaşamına giriyor olması beklenen bir olgudur ancak toplumda belirlenen mesleklere yönelik olursa kabul görmüş desteklenmiş hatta kadının önu açılmıştır. Ancak günümüzde durum farklılaşmış, düşük doğum oranı, çocukların beslenmesi için emzirmeye daha az önem verilmesi ve çocuğun büyütülmesi işinin sadece kadına ait olmaması gibi nedenlerle kadınlar artık geleneksel işlerden farklı işlere yönelmekte ve erkek egemenliğindeki rollere kolayca uyum sağlayamamaktadırlar (Güldü ve Ersoy, 2009: 103).

Toplumların kalkınmasında bireylerin statülerinin yüksek olması önem arz etmektedir ve artık birey olarak ele alınan sadece erkek değil, nüfusun yarısını oluşturan kadının da ülkelerin kalkınmasındaki önemi anlaşılmış ve kadının konumu yükseltilmeye çalışılmıştır. Üretim sektöründe kadının yer almasının arttırılması, kadının özgürleşmesi, Dünya ekonomisindeki değişiklikler ve hayat şartlarının ağırlaşması kadının iş yaşamında erkekle eşit statüde katılımını gerekli hale getirmiştir.

Sosyologlar da cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti birbirinden ayırmıştır. En basit tanımını yapacak olursak cinsiyet erkek ve kadın bedenleri arasındaki biyolojik farkları belirtirken toplumsal cinsiyet erkeklerle kadınlar arasındaki psikolojik, toplumsal ve kültürel farklarla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kuramsal altyapısında, ‘cinsiyet’ ile ‘toplumsal cinsiyet’ arasındaki ayrım kullanılmaktadır. ‘Cinsiyet’ kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki evrensel biyolojik farklılıklara atıfta bulunurken ‘Toplumsal Cinsiyet’ kavramı, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri belirli bir bağlama göre tanımlamakta, erkeklerle kadınlar ve erkek çocuklarıyla kız çocukları arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin sosyal olarak nasıl kurulduğuna değinmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dinamiktir ve içeriği zamana ve yere göre değişmektedir (KSGM, 2011).

Toplumsal cinsiyetin toplumsallaşması sürecinde aile, medya gibi araçların yardımıyla toplumsal cinsiyet rollerinin öğretilmesi ve öğrenilmesi söz konusu olmuştur. Toplumsal cinsiyetin toplumsallaşması bir bebeğin doğumu ile başlamıştır. Çocuklar biyolojik cinslerine uyduğu düşünülen ölçütlerle beklentileri öğrenebilir ve içselleştirebilir. Böylece cinsiyet rollerini ve bunlara eşlik eden erkek ve kadın kimliklerini benimsedikleri söylenilebilir.

Kazanılmış olan cinsiyet kavramı üzerinden toplumsal cinsiyet kalıplarına sıkışan kadın; sosyal, siyasal, toplumsal, ekonomik haklara sahip olmada ve kullanma noktasında erkeklerden her zaman geri planda kalmıştır. Ayrımcılığa yol açan bu geleneksel yaklaşımlar kız çocuklarının eğitim olanaklarına ulaşmasını etkilenmiş, eğitim olanaklarının dışında kalan kadın kendi ekonomik gücünü kazanma noktasında da sınırlandırılmış, aile reisliği, iş kurma, iş yönetme gibi hususlarda kadın erkek eşit

olmamıştır. Kadınlar daha çok kayıt dışı, gündelik, yarı zamanlı düşük ücretli, aile işi gibi ücret karşılığı olmayan işlerde çalışmak durumunda kalmıştır.

Toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de beraberinde getirmiş kadınlar ve erkeklerin konum, güç ve saygınlık farklarını belirginleştirmiştir. Bu konuda da toplumlarda ortak bir yargı yoktur çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklarken toplumsal cinsiyet farkları ve cinsiyete dayanan iş bölümünün toplumsal denge ve kaynaşmaya katkıda bulunduğunu vurgulanmaktadır. Feminist yaklaşımlar ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğal algılanan bu yönünü yadsımaktadırlar.

Kadınların insan haklarının evrensel haklar niteliğinde değerlendirilmeye başlamasıyla '*toplumsal cinsiyette hakkaniyet*' kavramı gündeme gelmiş, bu kavramla sorumlulukların kadınlar ve erkekler arasında bölüşümünde, kaynaklara erişimde, kaynakları kullanmada adil ve hakkaniyetli davranmayı gerektirmektedir (KSGM, 2011). CEDAW bu anlamda uluslararası bir nitelikle kadının haklarını güvence altına almış ve eşitsizliği azaltmak adına kadına olumlu ayrımcılık imkanları sunmuş ve ülkelerde bu antlaşmadan yararlanarak kendi ülkelerinde kadının önünü açacak gelişmelere imza atmıştır.

Türkiye'de uzun bir geçmişi olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin son yıllarda yasal çerçevesi genişletilmiş ve kadınların toplumdaki rolünü güçlendirmeyi hedefleyen devlet politikaları yaygınlaştırılmıştır. Bu kapsamda başta Anayasa'da olmak üzere Türk Ceza Kanunu'nda, Türk Medeni Kanunu'nda ve İş Kanunu'nda pek çok düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte yürürlüğe giren yönetmelik ve genelgelerle bu düzenlemelerin uygulamaya yansımaları için tedbirler alınmıştır. Özellikle şiddetle mücadeleyle ilişkin 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle önemli bir adım atılmış ve konu en üst düzeyde sahiplenilmiştir. 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi. (2006)

'Kadın' konusunu içeren ekonomik, sosyal, hukukî ve siyasal her platforma katkıda bulunmak KAGİDER'in temel görevleri arasında yer almaktadır. KAGİDER, Türkiye'nin imza koymuş olduğu CEDAW anlaşmasının koşullarına uyulması, kadının siyasette temsilinin artırılmasına yönelik önlemlerin alınması, TBMM'de kadın-erkek eşitliği komisyonunun kurulması, yeni Anayasada kadın haklarının hukuksal olarak korunması gibi başlıklarda farkındalık ve duyarlılık yaratmak üzere savunu çalışmalarını sürdürmektedir. Ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi, hükümetlerin,

sivil toplum örgütlerinin, akademik çevrelerin ve ilgili tüm toplum kesimlerinin kesintisiz çabaları ile mümkün olabilecektir (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin engellenmesi hususunda erkeklere baba, eş, kardeş olarak düşen bazı görevler vardır:

- Kızların okutulmasını sağlamak, töre ve namus gibi gerekçelerle okuyamayan kız çocuklarının okula gönderilmesini sağlamak. Çünkü eğitimsiz bir kız çocuğu, büyüdüğünde eğitimsiz bir kadın olacaktır. Bu da onun bağımsız ve eşit bir yurttaş olarak toplumsal yaşama katılımını sınırlayacak, şiddete uğrama ihtimalini artıracaktır.

- Kız kardeşleri, anneleri ve eşleri okuma-yazmaya yönlendirmek.
- Resmi nikah yapmak.
- Kadınların ev dışında da çalışmalarını desteklemek. Çalışmak, kadının dünyaya bakışını genişletecektir. Böylece, aile ve toplumdaki statüsü yükselecek, erkeğin arkasında değil, yanı başında, onunla eşit bir eş olarak yerini alacaktır.

- Çocukların sorumluluklarını annelerle birlikte paylaşmak
- Ailedeki kız ve erkek çocuklara eşit davranmak
- Aile içinde kararları birlikte almak
- Şiddet uygulamamak
- Kadınların toplumda görevler almasını desteklemek
- Çocuk sahibi olma kararını ortak almak
- Kadının hamilelik öncesi, hamilelik ve sonrasında sağlık hizmetlerinden yararlanması için destek olmak (KSGM, 2011).

Toplumsal cinsiyet düzeninin kurulmasında payları farklı olsa da sadece erkekler sorumlu görülmemelidir; çünkü kadınları bu konumda tutanlar erkekler olsa da çocukları yetiştiren ve onlara bu anlayışı aktaran da yine kadınlar olmuştur.

Kadın ve erkek arasında iktidar ilişkisinin temelini büyük oranda erkeği merkeze alan soy ideolojisi oluşturmaktadır. Soyun temel belirleyicisi erkek olduğu için gücün sahibi de erkektir. Dolayısıyla köyde evin sahibi ve reisi de doğal olarak erkektir ve evin temsil edilmesi ve yönetimiyle ilgili kararları da büyük oranda erkek verir. Ekonomik

kaynakların denetimi büyük oranda evin sahibi ve reisi olan erkeklere aittir. Otoritenin önemli oranda yaş ve cinsiyete göre belirlendiği bölgelerde bu anlamda, kadın ve çocuklar erkeklere, daha genç olan erkekler de yaşlı erkelere itaat ederler. Toplumsal cinsiyet kalıplarından biri olan bu düzenin değişimi aşılması gereken en esas engellerdendir (Ökten, 2009: 304).

Hem kadınlar hem de erkekler, cinsiyetleri üzerinden bir kimlik strateji geliştirmek zorunda hissetmişlerdir kendilerini. Elbette kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklarla ilgili sorular muhtemelen ilk insandan beri var olan sorular olmuştur. Burada önemli olan kadın ve erkeğin bu farklılıkları kabul ederek, toplumsal cinsiyet dayatmalarının dışına çıkıp, kadın ve erkeğin bir arada bir bütün olarak, birbirinin tamamlayıcısı olarak yaşamayı başarabilmesidir. Kadın ve erkek doğumu itibariyle bir takım kimlik statülerine yerleştirilmiştir. Herkes insan olarak doğmuş fakat toplumların genel kabullerine göre cinsel kimliklerinin getirisi neyse onu yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Kadınlar bu toplumsal kimlik dayatmalarını kabul etmemeye başladığı noktada da kadının hak arayış serüveni başlamıştır. Kadın haklarını savunmak ile cinsiyet üzerinden siyaset yapmayı ise bu noktada birbirinden ayıştırmak gerekir. Kadın haklarını savunurken, kadına toplumda biçilen roller ve kadının bunun dışına çıkma süreci her zaman birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Çünkü kadına toplumlarda yüklenen bazı roller olmuş bu toplumsal cinsiyet olarak isimlendirilmiştir ve kadın bunu aşmak için çok büyük çaba göstermiştir.

Özetle, kadın ve erkek tanımlamaları, rolleri bizlere ilk olarak toplumun en küçük yapı taşı birimi aile tarafından öğretilmekte ve benimsetilmekte sonrasında toplumsal kabullerle şekillenip toplumsal cinsiyet yapıları oluşmaktadır. Çocukların cinsiyetine göre alınan farklı oyuncaklar, cici ve sevimli olmak üzere yetiştirilen ve daha atak, daha saldırgan, daha bağımsız görünen yönleri pek de teşvik edilmeyen kız çocuklarına karşılık, kavga etmeleri neredeyse doğal karşılanan ve 'erkekler ağlamaz' diye büyütülen erkek çocukları izlemiştir. Büyüdükçe roller iyice belirginleşmiştir. Ağırlıklı olarak kadın ve erkek mesleği olarak kabul gören meslekler olduğu gibi, kadınların daha çok içeride ve eve ait olan sorumlulukları almaları, erkeklerin ise dışarıda ve daha toplumsal sorumluluklara sahip olmaları beklenmiştir.

Kadın haklarını dile getiren feminist söylem ilk olarak toplumlarda kadın ve erkeğin görev dağılımının doğal ve kaçınılmaz bir yanı olmadığını ileri sürerek cinsiyete

dayalı iş bölümünün biyolojik temelli olduğu savının keskin bir biçimde eleştirilmesiyle başlamıştır. Kadınların bazı uğraşlarla ilgilenmesi biyolojik herhangi bir özelliği nedeniyle engellenmiş değildir; daha çok insanlar kültürel olarak kendilerinden beklenen kalıplara göre şekillenmiştir. Kadın bu dayatmaların dışına çıkmak istediğinde kadın hareketi doğmuş, kadın hareketi de günümüzdeki adıyla feminizm etrafında şekillenmiş, feminizm de kendi içinde farklı alanlara ayrılmış, farklı boyutlarda kadının istek ve arzularını dile getirmiştir. Kadınların toplum içindeki konumunu ve rolünü sorgulayan farklı feminist yaklaşımlar da toplumsal cinsiyeti daha ayrıntılı olarak göz önüne çıkarmışlardır. Kadın hareketini ve bu hareketin oluşumdaki süreci daha iyi anlayabilmek adına farklı feminist teoriler ekseninde kadının konumunu sorgulamak gerekmektedir.

I.3. Feminist Teorilerde Kadının Konumu

Kadınların siyasal ve toplumsal mücadelesi esas olarak 18. yüzyılda başlamıştır nitekim kadının eşitsiz konumunun bilincine varıp bunun değiştirilmesi için mücadele etmek anlamına gelen feminizmin doğuşu da bu döneme rastlamıştır. Feminist bilinç, kadınların ezilen bir gruba mensup olduklarının ve dolayısıyla haksızlığa uğramış olduklarının farkına varmalarını ve bu haksızlığın doğal değil de toplumsal/kültürel bir olgu olduğunu kavramalarını içerir ama burada kalmaz; bu haksızlığın düzeltilmesi için mücadele edilmesine, mücadelenin bağımsız bir biçimde yürütülerek örgütlenmesine ve aynı zamanda da alternatif bir gelecek vizyonu oluşturulmasına uzanmaktadır (Berkay, 2004: 4).

İlk olarak Ortaçağ'ın sonlanması ve erken modern döneme girilmesiyle beraber kadın özgürlüğünü savunan eserler ortaya çıkmıştır. 1791 devrimin beşiğindeki Fransa'da Olympe de Gouges bir belge yayınlayarak net ve etkili bir biçimde kadınların özgür olduklarını ve erkeklerle eşit olduklarını ileri sürmüştür. Kadının en azından kamusal açıdan özgürlük, mülk edinme, güvenlik haklarına ve baskıya direnme hakkına sahip olduğuna göre kürsüye çıkıp konuşmakta da özgür olduğunu vurgulamıştır. Kadın erkek gibi yasalara tabi ve yasalara göre suçlanıp yargılanabiliyorsa, kamu yaşamında kadına eşit sorumluluk verilmelidir görüşünü savunmuştur. Kadın ve erkek için ortak bir "toplumsal sözleşme"¹ dile getirmiştir (Walters, 2009: 54).

¹ "Toplumsal Sözleşme" fikri ilk olarak Jean Jacques Rousseau tarafından 1762'de ortaya atılmıştır. Jean-Jacques Rousseau'nun 'Emile' isimli eserinde kadınlar ve erkeklerin farklı eğitim aşamalarından geçmesi

Mary Wollstonecraft, tarafından 3 Ocak 1792 yılında feminist teori tarihindeki ilk önemli çalışma olan '*Kadın Haklarının Savunusu*' isimli eserini tamamlamıştır. Wollstonecraft, İngiltere'de yaşayan ve aydınlanma düşüncesine bağlı ve Fransız devrimi hayranı bir kadın yazardır. 18. yüzyıl feministleri o dönem Batı dünyasını silip süpüren devrim dalgasına uymuşlardır. Feministler, erkeklerin sahip olduğu doğal hakların aynısına sahip olabilecekleri konusunda umut beslemişlerdir (Donovan, 2014: 24).

18. yüzyılda başlayan kadın hakları savunusu 19. yüzyılda daha da yaygın hale gelmişti. Daha iyi eğitim için, kadınların ev dışında da çalışması için evli kadınları etkileyen yasaların yeniden biçimlendirilmesi için daha büyük eylemler gerekmekteydi. 1843'te evli bir kadın olan Marion Reid, Edinburgh'da kadın haklarını ifade eden etkileyici bir metin yayınlamış ve kadınlara verilen eğitimin yeterli olmadığını eleştirmiştir. Bu düşünce yapısını devam ettiren başka isimler de vardır. Bunlardan birisi Frances Wright², diğeri ise Sarah Grimke'dir³. Wright'da, Wollstonecraft'ın kadınların eğitimi üzerine olan düşüncelerini devam ettirmiş ve eşitsizliğin kökenlerinin kadınlar ve erkeklerin farklı eğitim süreçlerinden geçirilmesi olarak görmüştür. Buna karşı mücadele edilmesi gerektiğini söylemiştir. Grimke ise radikal bir kanatta yer almıştır. Kendisi köleliğin kaldırılması için mücadele etmiştir ve feminizm ile anti-ırkçı düşünceler arasında nispeten erken bir bağ kurmuştur. Bunların yanında kadınların siyasal temsili ve özel alan gibi günümüzde hala tartışılmakta olan pek çok şeyi ilk defa dillendiren kişi Grimke olmuştur (Walters, 2009: 65 ; Wollstonecraft, 2012: 25).

Yukarıda zikredilen isimlerin yanında özellikle iki isim kadın hakları hareketi için hem kuramsal hem de pratik olarak önemli bir yerde bulunuyorlardı. Bunlardan ilki Elisabeth C. Stanton'dur.⁴ Stanton New York Eyalet Meclisinde yaptığı konuşmalarla özellikle dikkat çekmiş bir isimdir. Bir diğer isim ise Susan B. Anthony'dir⁵. Anthony

gerektiğini söylemiştir. Wollstonecraft ise kadınların toplum içerisinde ikincil konumda olmalarının sebebi onların farklı eğitim almalarında görmüş ve kızların ve oğlanların aynı eğitimi almaları gerektiğini savunmuştur (Walters, 2009: 54).

² Frances Wright (1795-1852) İskoç asıllı, öğretim görevlisi ve yazar. Cinsel özgürlük, doğum kontrolü, kölelik gibi konularda kadınlar için savunularda bulunmuş (Walters, 2009: 65).

³ Sarah Moore Grimke (1792-1873) Amerikalı kölelik karşıtı yazar, kadın oy hareketinin ilk savunucusu denilebilir (Walters, 2009: 65).

⁴ Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) Amerikalı aktivist. Kadın ebeveyn ve velayet hakkı, mülkiyet hakları doğum kontrolü gibi konularda endişeler duymuş. New York 'da ilk örgütlü kadın hareketine öncülük etmiştir (Donovan, 2014: 24).

⁵ Susan Brownell Anthony (1820 - 1906), ABD'de kadınlara oy hakkı tanınması için verilen mücadelenin ilk öncülerinden. 1892-1900 arasında Amerika Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği'nin başkanlığını yürütmüş,

kadın hareketi içerisinde hem iyi bir örgütleyici hem de kuramsal bağlamda iyi birer kuramcı olmuştur (Donovan, 2014: 24).

Feminizmin doğuşunda ilk ve en önemli adım kadınların ezilen bir gruba ait oldukları bilincinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu bilincin gelişmesi kadının ekonomik bağımsızlığını kazanmasına olanak sağlayan toplumsal değişimin yaşanması ile mümkün olmuştur. Eşitlik kavramının tüm bireyleri kapsayan evrensel bir ilke olarak kabul edilmesi de önemli bir husustur ki evrensel eşitlik ilkesinin kendilerini kapsadığını ve ezilen bir gruba mensup olduğunu anlayan kadınlar, değişimin ancak kadınlar tarafından ve kadınlar arası dayanışma ile bağımsız bir örgütlenme yoluna gidilerek gerçekleştirilebileceğini anlamışlardır.

Eşitlenmekten kasıt haklar itibariyle aynı statüde var olabilmektir ki bu cinsiyetten bağımsız olarak insani bir dilek ve direniş ağıdır. Cinsiyetin öne çıkartılması meselesi ise başlı başına bir handikaptır çünkü bunu öne çıkartan ataerkil düşüncenin kendisidir feminist direnişçiler değildir, feminizmin çabası ise bu cinsiyetçi bakış açısının irdelenmesi noktasında var olmuştur. Ataerkil düşünce kalıplarının dışına çıkıp, bu anlamda kararlar alan kadınlar feminizm sadece erkek düşmanlığı olmadığı, eşitlik ve hak arayış mücadelesi olduğu gerçeğini tüm dünyaya kabul ettirmeyi amaçlayan, ortak değerler noktasında buluşmuş aydın kadınlardır.

Feminizm, cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir '*siyasal akımdır*' der Necla Arat, önceleri birkaç kadının bir araya gelmesiyle başlayan ve tarih sahnesine çok da değerli bulunmayan bu oluşum siyasal akım halini aldığı toplumlarda daha çok kabul görmüştür. Çünkü ortada bir eşitsizlik ve buna bağlı kalmak istemeyen özgür kadın, onların geleceklerini düşündükleri kız çocukları vardır. (Arat, 2010: 29).

Feminizm farklı bölgelerden, sınıflardan, uluslardan ve etnik kökenlerden gelen kadınların sorunlarının ve çıkarlarının politik ifadesini oluşturur. (Walters, 2009: 136) Andree Michel'e göre feminizm sözcüğü, '*kadınların toplum içindeki rol ve haklarını genişletmeyi öngören bir öğretiyi dile getirmektedir*' bu herhangi bir öğretiyi dile getirmekle kalan bir yaklaşım değildir, kadınların haklarının genişletilmesi talebinde

kadınlara oy hakkı tanıyan, Anayasanın 19. Ek Maddesi'ni (1920) sağlayan ortamın hazırlanmasına katkıda bulunmuştur (Donovan, 2014: 24).

bulunurken bu hakların günübürlük kararlarla değil, evrensel yasalar etrafında şekillenmesini arzu edilmiş, kadınlar toplumsal bir mücadele içine girmiştir (Michell, 1994: 32).

Feminizm, kadınların dünyaya kendi gözleriyle bakmalarını, kendi elleriyle biçim vermelerini ve yaşam biçimlerini kendilerinin seçip özgürce belirlemelerini ister. Öyleyse feminizm kadınların, insan hakları çerçevesinde haklarını gerçekten alma ve kullanma serüvenlerinin düşünsel temelidir. Bu düşünsel temel kadına eşitliği, özgürlüğü getirmiştir (Arat, 2010: 36).

Feminist hareket, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açıklamaya çalışan büyük bir kuramlar öbeğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eşitsizliklerin giderilmesi için de çaba göstermiştir. Toplumsal cinsiyetle ilgili feminist kuramlar birbirlerine belirgin bir şekilde karşıttır. Feminist yazarların tümü, kadının toplumda eşit olmayan konumuyla ilgilendiği halde buna getirdikleri açıklamalar özce farklılık göstermiştir. Feminizmin birbirleriyle yarışan ekolleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, cinsiyet ayrımcılığı, ataerkillik, kapitalizm, ırkçılık gibi çeşitli toplumsal süreçlerle açıklamaya çalışmıştır.

Çeşitli feminist grupların doğuşu da feminizmin bir birlik içinde yapılaştırmamızın olanaksızlığını ve ortak bir feminizm tanımına ulaşmayı zorlaştırmıştır. Feminizm, farklı gruplar içinde farklı anlamlar taşımaya başlamıştır. Örneğin, radikal feministler, sosyalist feministler, marksist feministler, lezbiyen feministler, siyahi feministler vb. gibi sınıflamalar yapmak ve bu başlıkları çoğaltmak mümkündür. Ancak bu ayrımlara girmeden önce feminizmin klasik erkek düşmanlığı tanımlamasının dışındaki yönüne değinmek gerekmektedir.

Kadınlar tarih boyunca ekonomik, siyasi ve toplumsal rolleri bakımından kenarda kalmışlardır. Kadınların erkeklere göre konumu, ezilen bir azınlığın durumuyla kıyaslanabilir. Kadınların ezilmişliği üzerine vurgu yapan düşünürler, bu ezilmişliği ailenin veya özel mülkiyetin bir parçası saymak yerine, ezilmişlik olgusunu tek başına ele almışlar, ezelden beri süregelen baskının kadınların ve emekçilerin ortak yazgısı olduğuna vurgu yapmışlardır. Ezilen ve kendini bu sınıfın içinde gören kadınlar için eşitsizliği yaşamak kaçınılmaz olmuştur. Eşitsiz toplum düzenine dur diyen kadınlar için, feminizm ortak yönü kadının haklarının savunusunu yapan akım olmasından kaynaklanmıştır. Elbette

kendi içinde farklı tanım ve değerlere sahip farklı feminizm akımları mevcuttur. Önemli olan bu farklı bakış açılarındaki ortak olgudur.

Dünyada yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler sonucu, kadın kendi konumunu tartışmaya açmış ve bunu bir kadın hareketine dönüştürmüştür. Toplumun herkese vaat ettiği eşitlik ve özgürlüğü, kadının yaşamındaki her alanda gerçekleştirmek için onu sınırlayan değer, gelenek ve yaşam biçimini değiştirmeyi hedeflemiştir ve feminizm bu şekilde doğmuştur zamanla kendi içinde farklılaşmalarda olmuştur. Farklı feminist yaklaşımlar kadının toplum içindeki konumunu ve rolünü anlamak açısından işlevsel bir perspektif sunabilir.

I.3.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm liberal teoriden etkilenmekte olup eşitlik, özgürlük, bireysellik kavramlarına sıklıkla vurgu yapar. İnsana ve bireye önem veren liberalizm kadının da erkek gibi bir insan olmasından yola çıkmıştır. Nasıl ki liberalizm egemenin, bireyler üzerindeki iktidarını sınırlandırmak istiyorsa, liberal feminizm de erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini sona erdirmeyi amaç edinmiştir. Bilinen liberal görüşlerin kadınlar için uygulanmasını esas almışlardır (Yayla, 2008: 17).

İlk feminizm türü olarak gösterilen Liberal feminizm ilk amacı da kadın ve erkeğe eşit oy hakkının tanınmasını sağlamak olmuştur. Kadınların ayrımcı uygulamalar nedeniyle erkeklerin dünyasında erkeklerle eşit bir şekilde yer almasını sürekli engellendiğini ileri sürmüşlerdir. Kadınların erkeklerin sahip olduğu tüm haklara sahip olmasını istemişlerdir. Önce oy verme ile başlayan mücadele, devamında kadının eğitim hakkına el atmıştır. Sonrasında piyasada eşit rekabet hakkı talep edilmiştir. Ancak kadınların piyasada yer aldıklarında bile erkeklerden yine düşük düzeyde daha az kazançlı işlerde çalışmaları uygun bulunmuş, erkek yöneticiler tarafından iş hayatında da baskının farklı bir boyutunu yaşamışlardır ve bu durum liberal feministleri harekete geçirmiştir, iş hayatında liberal feministlerde özdeşleşen slogan kadının '*eşit işe eşit ücret*' talebiyle olmuştur (Altınbaş, 2006: 26).

Liberal feministlerin ortak düşüncesi kadının ikinci planda olduğu ve yeterli eşit haklara sahip olmadığıdır. Yönetimin erkeklerin elinde olmasından dolayı kadınların baskı altında kaldığını düşünürler. Liberal feminist düşünce gittikçe daha fazla kadının siyasi ve kamusal temsiline doğru odaklanmıştır. Daha fazla iş, eşit ücret ve mecliste kadınların

daha fazla temsil edilmesi için mücadele veren gruplar haline gelmişlerdir. Bu şekilde davranılırsa kadının mutlak konumunun güçleneceğine inanmışlardır. Fakat devletler kadınlara bu hakları verdikçe birinci dalga feminizm ve dolayısıyla liberal feminist hareketler gittikçe güçlerini yitirmişlerdir.

Eşitlik talebinin ardından Liberal feministlerce kadınların çalışma hayatında erkekler kadar başarılı olmamasının en önemli nedeni ise çocuk bakımı ve ev işi gibi sorumlulukların ağırlığının sadece kadının sorumluluğunda oluyor olması olmuştur. Bu fikri savunanlar kadının çocuk sahibi olmama hakkının ve kürtajın da kadının elinde olması gereken bir hak olduğuna vurgu yapmışlardır. Kürtaj hakkının kadının elinden alınamaz olduğuna, kadınların çocuk doğurup doğurmama isteklerinde belirleyici olanın yine kadınlar olduğuna vurgu yapılmıştır. Liberal feministlerce önem teşkil eden bir diğer konu devletlerin çocuk bakımı konusunda erkeği eğitmesi gerekliliğidir. Ayrıca kadınlara ihtiyaç doğrultusunda çocuklarının bakımı için devlet tarafından yapılan yardım nispeten kadını erkeğe bağımlı kılmaktan kurtarsa da liberal feministlerce yeterli bulunmamıştır (Bryson, 1992: 164-166 aktaran Altınbaş, 2006: 27).

Kadın haklarını savunucularından John Stuart Mill ve Harriet Taylor'ın düşünceleri liberal feminizm sınıfında değerlendirilmiştir. Taylor'a göre kadının çıkarları için en iyi yol onların da seçme hakkına sahip olmasıdır. Demokrasiden söz edebilmek için halkın söz sahibi olması gerekir ve toplumların yarısını oluşturan kadınların bu hakkı kullanabilmelerinin öneminden bahseder. Kadının aile ekonomisine katkıda bulunabilmesini bunu da erkekle aynı konuma gelebilmesi için istemiştir. Mill'in de eşitlik ve bireycilik gibi kavramlara vurgu yapması nedeniyle liberal feminizm gelişiminde önemli etkisi bulunduğu ileri sürülmüştür (Altınbaş 2006: 14). Bu iki düşünür de kadınların neden farklı muameleye uğradığını sorgularken kadın ve erkeğin farklı düşünme sistemlerine sahip olduklarını kadının düşünme biçimi tabiatıyla alakalı olduğunu, bugün doğal olarak kabul edilen kadın davranışlarının aslında baskılarla oluşmuş yapay bir durumdan doğduğunu savunmuşlardır (Mill, 2000: 161). Kadının düşünme yapısını oluşturan unsurda aslında onun doğumu itibarıyla toplumlarca yüklenen cinsiyet rollerine gönderme yapmıştır. Liberal feministler genel olarak kadın direnişinin ilk halkasıdır ve kadın- erkek eşitliğinin en temel yönüne vurgu yapmışlar, eksik olan yönleriyle diğer feminist akımların ortaya çıkmasına yol açmışlardır.

I.3.2. Kültürel Feminizm

Kültürel feminizm 19. Yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış ve Charlotte Gilman⁶ ve Margaret Fuller⁷ gibi feministlerin düşünceleriyle geliştirilmiştir. Kültürel feminizm, liberal feminizmin temel bazı düşüncelerine karşı bir tepki oluşturmuştur. En temel olarak liberal feministlerin kadınların kurtuluşu için neredeyse tek unsur olarak gördükleri kamusal hayatta yer almak ve siyasal hayatta temsil olunmanın yeterli olmadığına inanmışlardır. Onlara göre kadınların ikincil duruma düşmesinin en önemli unsurları aile, din, ahlak, yuva gibi kültürel unsurlardır ve liberal feminist düşünce bu alanların özel alana ait olduğunu iddia ederek bunları feminist düşünce içerisinde önemsizleştirmişlerdir (Acar, 2005: 17).

Kültürel feministleri, liberal feministlerden ayıran bir diğer önemli unsur ise eşitlik üzerine geliştirilen düşüncelerdir. Liberal feministler, kadınların ve erkeklerin temelde aynı olduklarını ve doğal olarak her iki cinsinde eşit olduğunu savunmuşlardır. Yani aydınlanmacı akıllı insan düşüncesinin kadınları da kapsadığını iddia etmişlerdir. Fakat bu insan algısına içkin olan eril kabulleri göz ardı etmişlerdir. Kültürel feministler ise kadınların ve erkeklerin farklı oldukları düşüncesinden hareket etmektedirler. Kadınların fedakâr, dayanışmacı, barışçıl olduklarına; erkeklerin ise rekabetçi, savaşçı bir yapılarının olduğunu iddia etmişlerdir (Kırca, 2007: 68). Farklı yapılara sahip olan iki farklı cinsin eşit olmamasını düşünce şekillerine dayandırmışlardır.

Kültürel feministlerin temeli anaerkillik⁸ tezi üzerinde yükselir. Bu düşünceye göre patriarkal⁹ kurulmadan önce kadınların egemen olduğu tarihsel dönemler yer almıştır. Bu dönemde kadınlar toplum içerisinde ikincil konumda değillerdir, barış içerisinde yaşayan bir topluluk var olmuştur. Bu düşünce o dönemde özellikle antropoloji disiplini içerisinde

⁶ Charlotte Perkins Gilman 1860-1935 yılları arasında yaşamış, önemli bir Amerikalı feminist, sosyolog, roman yazarı ve öğretim görevlisi (Acar, 2005: 17).

⁷ Sarah Margaret Fuller (1810-1850) yılları arasında yaşamış, Amerikalı gazeteci, eleştirmen ve kadın hakları savunucusu idi. Gazetecilikteki ilk tam zamanlı kadın kitabı eleştiricisiydi. Kitabı "Woman in the Nineteenth Century" (On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk büyük feminist çalışma olarak kabul edilir (Donovan, 2014: 80).

⁸ Anahanlık olarak Türkçeleşen kavram kadının hakim konumda olduğu, ilişkilerin kadın merkezli yürütüldüğü toplumsal örgütlenme biçimi. Ana egemenliğine dayanan, sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde anayı esas alan, kadının siyasal görevler üstlendiği sosyal hukuksal sistem (Acar, 2005: 17).

⁹ Ataerkillik, Babahanlık olarak da ifade edilen kavram erkeklerin ya da erkeklik zihniyetinin her türlü sosyal, siyasal ekonomik kültürel karar ve ilişkilerde belirleyici olduğu toplumsal örgütlenme biçimidir (Demir, 2005: 78).

Morgan, Bachofen, Maine gibi çeşitli araştırmacıların kitaplarında dile getirilmiştir. Daha sonra bu düşünürler Marksizmi de etkilemişlerdir.

Bu düşünce kadınları da etkilemiştir ve özellikle dinin baskıcı sistemine saldırabilmek için bu düşünceleri kullanmışlardır. Stanton, *'Kadınların İncili'* isimli eserini böyle bir düşünceyle kaleme almıştır. Hıristiyanlığın reddedilirken aynı zamanda ataerkilliğinde reddedileceğine inanmış ve o yuzdende var olan İncillere bir alternatif olarak cinsiyetçi olmayan bir İncil yazmıştır (Donovan, 2014: 80).

Bu düşünce çizgisini paylaşan Charlotte Perkins Gilman'da çeşitli eserler vermiştir. Bunların en önemlisi kadınların yönettiği ütopyik bir toplumu anlattığı *'Kadınların Ülkesi'* isimli eseridir (Gilman, 2007: 79). Bu eser kadını hem kültürel, hem sosyalist, hem de anarşist düşünce içerisinde değerlendirilebilecektir. Kültürel feminist düşünceye de büyük katkıları olan bir diğer isim Emma Goldman'dır. Goldman, oy hakkına, kadın ticaretine dair çeşitli makaleler yazmıştır ve bunun ötesinde özellikle yaşantısı ve eylemleriyle feminist hareket için önemli bir figür olmuştur. Farklara, farklı kültürel yapılanmalara saygı ile eşitliğin kazanılacağına vurgu yapmıştır (Goldman, 2006: 18).

I.3.3. Özgürlükçü Feminizm

Özgürlükçü feministler ise toplumsal ve kültürel tutumlardaki cinsiyet eşitsizliklerinin açıklamalarını bulmaya çalışmışlar. İş yerlerinde, eğitim kurumlarında ve medyada kadına yönelik ayrımcılık ve cinsiyet ayrımcılığıyla ilgilenmişler. Güçlerini, yasama ve diğer demokratik araçlar yoluyla kadınlara fırsat eşitliği sağlayıp korumak üzerinde yoğunlaştırmışlar. *'Eşit Ücret Yasası'* ve *'Cinsiyet Ayrımcılığı Yasası'* gibi yasal ilerlemeler, kadınlara yönelik ayrımcılığın yok edilmesi için, eşitliğin yasalarla korunması gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Özgürlükçü feminist yaklaşım bunu yaparken var olan sistem içinde çalışarak iyileştirmeler yapmaya çabalamıştır (Arat, 2010: 53).

Geçtiğimiz yüzyılda kadının ilerlemesine büyük katkıda bulunan özgürlükçü feministler, zaman içerisinde eleştirilenlerce toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenlerini ele almada başarısız olmakla ve toplumda kadınlara yönelik sistemli baskının yapısını kabul etmekle suçlanmaktadır (Giddens, 2002:115). Sadece eşitsizlik, ayrımcılık etrafında şekillenen bir savunu olması yönüyle zaman içerisinde savunularında yetersiz bulunmuş ve diğer feminist gruplarca eleştirilmiştir.

I.3.4. Varoluşçu Feminizm

Simone de Beauvoir'ın¹⁰ *İkinci Cinsiyet: Kadın* adlı yapıtıyla feminizm tekrar yeni bir ivme kazanmıştır. Varoluşçu feminizmin en önemli (belki de tek) temsilcisi Simone de Beauvoir'dir. De Beauvoir özellikle Sartre ve Heidegger'in varoluşçu düşüncelerini feminist bir yaklaşımla ele alan *İkinci Cins* isimli yapıtıyla yeniden kurar. Bunların yanında Hegel'den efendi-köle diyalektiğini de alır. Heidegger'den *'kayı içerisinde dasein'*¹¹ kavramını alır. Sartre'den de kendi için olan ve kendisi için olan kavramlarını birleştirir (Beauvoir, 1993: 65 ; Aşar, 2014: 85-99).

Sartre'nin varoluşçu felsefesinden etkilenen Simone de Beauvoir felsefedeki bu yaklaşımı kadın sorununa uygulayarak, varoluşçu feminist bir yaklaşımın oluşmasına ön ayak olmuştur. Varoluşçu feministler insanın kendi bilincini kurarak kendi özünü oluşturduğuna inanmışlardır. Böylece ortak insan doğası fikrini savunan Liberal düşünceyi eleştirdikleri gibi, insanı maddi varlığın bir ürünü gören Marksist düşünceyi doğru bulmamış, insanı evrensel biyolojik dürtülerle hareket eden bir varlık olarak gören psikanalist yaklaşımı da reddetmiştir. Varoluşçu düşünce insanın varoluşunu onun kendi içsel dinamiğiyle ilişkilendirmiştir (Çaha, 2005: 569).

Ataerkil yapı erkekliğe dair olan değerleri birincil olarak görürken, kadınına ait olan değerler ikincil ve egemen kültür tarafından ötekileştirilmiştir. Yani ataerkil toplumda erkek özne kadın ise ötekidir. Toplumsal bir kabul olan kadının durumundan ziyade temel sorunu kadına dışardan dayatılan engellerde değil kadınların kendi kafalarının içindeki engellerde görmüştür, kadınların ikincil durumdan çıkışları ise yine kendi öz bilinçlerini geliştirmelerine engel olan kafalarının içindeki engellerden kurtulmalarıyla mümkündür. Tekil olarak kadınların kendilerini gerçekleştirmeleri ve bilinçlerini var etmeleri için kadınlara cesaret vermiştir (Beauvoir, 1974: 78). Toplumlarda kadınlara dayatılan baskı ve eşitsizlik aşikârdır. Ancak bu zihninde kabul edip içselleştiren ve bu şekilde yaşamına yön veren, kadına yüklenen rol kalıplarının dışına çıkamayan kadın aslında kendi iç dünyasında kendi eşitsizliğini kendi yaratmıştır. Kadının mevcut engelleri aşacak güç kendisinde olup,

¹⁰ Simone De Beauvoir (1908- 1986) Fransız roman ve deneme yazarı, gençliğinde sosyalist harekete katıldı. Jean- Paul Sartre'den etkilenerek varoluşçu felsefe ile ilgilenmiştir. Kadın ve Yaşlılık adlı eserlerinde kadınların ve yaşlıların toplumdaki durumunu eleştirdi. Fransa'da kürtaj hakkını ilk savunanlardan biri olmuştur (Beauvoir, 1993: 65).

¹¹ "Dasein" (burada olan) diyor Heidegger Almanca'da Dasein, genellikle varoluş karşılığı kullanılır. Yaşam anlamına da gelir. Varoluş felsefesinin çıkış noktası ise insandır (Beauvoir, 1974: 78).

öncelikle toplumsal cinsiyet kalıbının dışına çıkacak düşünce yapısına ulaşmak için kendini geliştirmesi ve değişime zihinsel dünyasında başlaması gerekmektedir.

I.3.5. Marksist Feminizm

Marksist düşünce, özellikle Engels anaerkillik tezini almış ve onu özel mülkiyetin, devletin ve ailenin ortaya çıkmasıyla aynı döneme denk gelen büyük bir dönüşümün parçası olarak değerlendirmiştir. Özel mülkiyetin ortaya çıkması erkeğin kendi çocuklarına miras bırakmasını zorunlu hale getirmiştir. Kadından doğacak olan çocuğun kendisinden olmasını garanti altına alabilmek için erkek aile kurumu oluşturmuş ve kadınların bu sınırlar içerisinde kalmasını sağlayabilmek için güç kullanmayı kendisinde hak görmeye başlamıştır. Marksistler kadının ezilmesinin kaynağını özel mülkiyet olarak görmektedir (Çaha, 2005: 566).

Özel mülkiyetin kurumlaşmasıyla birlikte üretim araçları genellikle erkek olan belli bir azınlığın elinde yoğunlaşmış ve bu üstünlüğün modern dünyaya yansması kapitalizm şeklinde olmuştur. Marksist feministler de kapitalizmi kadının ezilme nedeni olarak görmüş ve kadının kurtuluşunun ön şartının kimsenin kimseye bağlı olmadığı sosyalist bir toplumdaki geçtiğini savunmuşlardır.

Marksist feministler aileyi şiddetle eleştirmekte ve aileyi kapitalizmin direnç noktası olarak görmektedirler. Onlara göre aile korunduğu sürece de özel mülkiyet kurumunun aşılması mümkün değildir. Marksist feministlere göre aile kapitalist toplumda üç işlevle görevlendirilmiştir. İlki kapitalizme emek gücü yetiştiren fabrikasyon özelliği, diğeri çalışan işçinin dinlenip tekrar fabrikaya dönmesini sağlayan ortamı ve sonuncusu çekirdek ailenin kapitalist üretim süreci içindeki yeniden tüketim merkezi haline gelmiş olması şeklindedir (Çaha, 2005: 566-577). Yani aile böyle bir ortamda ideolojik bir kurum olmaktan çok maddi bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Marksist feministlerin bu denli aileyi eleştiren durumunda salt kadının kurtuluşunu sağlamak değil hem kadını hem erkeği ilgilendiren sosyalizme geçişi savunma durumu söz konusudur. Sosyalizm eksenli, Kapitalizme karşı olan bu yapılanma etrafında şekillenen Marksist feministler aslında aileyi erkeğin egemenliğinin mutlak savunucusu ve bu egemenliğin devamını sağlayan kurum olarak görmüş, bu şekilde yapılanan ailelere sadece devletlere güç sağlayan yapılanmalar olması yönünü eleştirmiştir.

I.3.6. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizmi, Marksist feminizmin bir devamı görmek mümkündür. Sosyalist feministler kadın örgütler içinde kendilerine nasıl davranıldığını ve konularını sorgulamıştır. Eleştirdikleri kadınların sınıflı konumu ve emeklerinin sömürsü olmuştur. Kadının iş yerinde emeğinin sömürülmesinin yanında ev içerisinde de ev işleriyle ikinci defa sömürüldüklerini vurgulamışlardır. Kadının ev içi emeğinin çoğunlukla görmezden gelindiği ve değersizleştirildiği pek çok kuramcının hem fikir olduğu bir durumdur. Ev işlerinin zorlayıcı ve tekrara dayanan bir yapısı olduğu içinde kadını ücretsiz emek işçisi gibi değerlendirmişlerdir. Ev işi kadına dayatılan karşılığı ödenmemiş faaliyetleri ifade etmiştir (Bebel, 1977:112).

Ivan Illich (1996: 65), Gender isimli yapıtında şu hususu dile getirmekte:

Ev işi hem kayıtlı hem kayıt dışı çağdaş emek piyasasının, buz dağının sadece tepesini oluşturduğunu görmeye başladım. Görünen tepeye destek sağlayan zahmetlerin büyük çoğunluğu suyun altındadır; alt ekonomi de yapılan iştir. Ücretli emeğin çeşitli türlerinde istihdam artarken, su altında kalan angaryanın daha hızlı yaygınlaşması gerekir. Modern ev işi bu alt dünya gerçekliğinin biricik değil fakat tipik bir parçasıdır.

1960'lı yılların sonlarında Sosyalist feminizm diye adlandırılan bu akımın orta çıkışı, özellikle erkek egemenliğini tüm insanların ezilmişliğinin nedeni olarak gören kadın özgürlüğünün önündeki başlıca engel olarak yorumlayan Radikal feminizme güçlü bir tepki olarak önem taşımaktadır (Arat, 2010: 71).

Marksist feministler gibi sosyalist feministler de kadının ikincil plana atılmasını ve ardından doğan ezme ezilme ilişkisini kadının bedeninden değil kadın ve erkeğin içinde buldukları ekonomik durumdan kaynaklı olduğunu, özel alan ile kamusal alan arasındaki duvarın yıkılmasıyla ve kadının aile yaşamının dışına çıkılmasıyla bu düzenin değişeceğine inanmışlardır. Kadın sorununu aşmayı Kapitalizmin yıkılmasına bağlayan Marksist feministler de zaman içerisinde kapitalizmin güçlenmesi karşısında onunla farklı şekillerde cebelleşen düşünce akımlarına doğru kaymalar yaşamıştır.

I.3.7. Radikal Feminizm

Kate Millett'in¹² '*Cinsel Politika*' isimli eseri radikal feminist düşüncenin temel eseri olarak görülmektedir (Millet, 1987: 12). Bunun yanında radikal feminizmin önemli

¹² Kate Millet (1934-) ABD'li yazar ve heykeltıraş olan Millet Kadınların Özgürlüğü hareketinin önce gelen isimlerinden biridir. 1970'de Cinsel Politika eserini yayımladı. Feministlerin erkekler tarafından

isimlerinden diğeri Shulamith Firestone'dur ve '*Cinselliğin Diyalektiği*' temel eseridir. Onun argümanı şöyledir:

İnsan türünün dışisiyle erkeğinin birbirinden farklı olduğu kuşku götürmezdir; ancak önemli olan farklılık çocuk doğurma yetisidir. Bu yalnızca çocuk doğurma yetisi kadınları ezmek için toplumsal düzlemde sömürüldüğünden dolayı böyle değildir; çocuk doğurmanın öneminin kendi başına gaddar ve acılı bir deneyim olmasından da ileri gelmektedir. Kadının bu devrimi tarihsel bir toplum reformuna karşı değil Doğa'ya karşı bir devrimdir (Firestone, 1979:25).

Cinsiyetler arası bölünmenin maddi temeli üreme sistemi olduğuna göre, insanın bu bölünmeyi aşabilmesinin devrimci aracı ise insanın bilimsel yeteneği olarak görülmüştür. Bilim doğayı fetheder en nihayetinde biyolojik temeli ortadan kaldırmış olur.

Radikal feminizmin can damarı, erkeklerin, kadınların sömürülmesinden sorumlu olduğu ve bundan yararlandığı inanışıdır. Ataerkilliğin, erkeklerin kadınlar üzerinde sistemli olarak egemenlik kurması feminizmin bu dalının başlıca meselesidir. Ataerkillik, zaman ve kültürler boyunca varlığını sürdürmüş olan evrensel bir olgu olarak görülmüştür. Radikal feministler genellikle toplumda kadınlara yönelik baskının birincil kaynaklarından biri olarak gördükleri aile üzerinde yoğunlaşmışlardır. Erkeklerin, kadınların evde sağladığı bedava işgücüne dayanarak onları sömürdüğünü ileri sürmüşler ve erkekler, kadınların toplumda güçlü, etkili konumlara erişmesini de kabul etmemektedirler. Radikal feministlerin çoğu, ataerkilliğin, kadınların bedenleri ile cinselliklerinin bir biçimde erkeklere ayrılmasıyla ilgili olduğu üzerinde anlaşmaktadır (Giddens, 2002: 115).

Feministler, toplumların kadına baskı uygulayan ataerkil bir yapıya sahip olduğunu ve bu yapının yok edilmesi için bu yapıyı besleyen toplumdaki temel unsurları tespit edilip yok edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Kadının biyolojik olarak çocuk doğurma yeteneği olduğundan koruma ve geçimleri için maddi bakımdan erkeklere bağımlı duruma gelmektedirler. Radikal feministlere göre bu biyolojik eşitsizlik, çekirdek ailede toplumsal olarak düzenlenmiştir. Kadının toplumsal sınıfı tanımlanırken, kadının siyasal toplumsal ve yasal bakımdan özgürleşmesinin ancak ailenin kadın üzerindeki sınırlayıcı güç ilişkilerini ortadan kaldırmasıyla olabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir (Çaha, 2005: 581).

1960 sonrası Radikal feminist hareket, kadınların ezilmesini en büyük ve baş sorun olarak kabul etmektedir bu hareket kendilerini bütün kadınların ezilmeleri üzerine bir kuram oluşturmaya adanmışları gerektiğini vurgu yapmıştır. Erkeklerde var olan psikolojik

yerleştirilen kültüre ve ataerkil değerlere karşı savaşması gerektiğini ve sınırsız bir cinsel özgürlüğü savundu (Firestone, 1979: 25).

iktidar gereksiniminin kadınların ezilmesinin ilk kaynağı olduğunu öncül olarak benimsemişlerdir. Radikal feminizm, kadının engellenmiş, bastırılmış kimliğinin ortaya çıkarılmasını; kişisel olanın kamusal alana aktarılmasını ister. Radikal feministler '*Biz farklıyız*' , '*Kişisel olan siyasaldır*' derken, evrensel olanın erkek olduğunu söyleyen kültürün yadsınmasını istemektedirler (Arat, 2010: 75). Radikal feministler kişisel olanın siyasal olduğunu belirtmekle kadınlara yönelik baskıyla bağlantılı olan pek çok boyuta geniş ölçüde dikkat çekmişlerdir. Erkeklerce uygulanan şiddetin ve kadınların nesnelleştirilmesinin vurgulanması, bu meseleleri kadınların ikincil oluşu hakkındaki tartışmaların can damarı durumuna getirmiştir.

Radikal feministlerin ataerkilliğe bakışı ise tarih boyunca kültürler arasında var olduğu yönündedir. Bu anlamda eleştirmenler ataerkilliğe ilişkin böyle bir kavrayışın tarihsel ya da kültürel çeşitliliğe yer bırakmadığını ileri sürmüşlerdir. Irk, sınıf ya da etnik köken gibi farklarda kadınların ikincil oluşu yönünde önemli etkiye sahiptir. Radikal feminist düşünce kadınlarla erkekler arasında temel farklılıkların olduğunu savunurlar. Radikal feministlerin ileri sürdüğü diğer görüş ise, erkek üstünlüğünün merkezinde erkeğin kadına uyguladığı şiddet vardır ve şiddet sadece dayak şeklinde algılanmamalıdır. Kadına yönelik sitemli baskının merkezinde ev içi şiddet, tecavüz ve cinsel bakımdan kadın bedeninin kötüye kullanılması gelir. Kadının medya, moda ve reklam aracılığıyla nesnelleştirilmesi kadının başlıca rolünün erkeği hoşnut etmek veya eğlendirmek şeklinde cinsel nesnelere dönüştüren tavır radikal feministlerin eleştirdiği başlıca noktalardan birisidir. Radikal feministler kadınların üzerindeki baskının aşamalı bir şekilde kaldırılabilmesine inanmazlar. Ataerkilliğin sistemli bir olgu olduğunu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ancak ataerkil düzenin yok edilmesiyle elde edilebileceğine inanırlar (Mitchell, 2006: 34).

Bunun yanında kadınların kurtuluşu için radikal bir düşünce yaratmışlar ve eylemlilik sergilemişlerdir. Bunlar arasında güzellik yarışmalarının basılması, sutyenlerin yakılması gibi pek çok ses getiren eylemi gerçekleştirmişlerdir. Aile, aşk, cinsellik gibi pek çok kurumun kadının ataerkil ezilmişliğini yeniden üreten kurumlar olarak görmüşlerdir (Donovan, 2014: 270).

Radikal feministler kadınları toplumda ezilen yönüne dikkat çekerek ideolojik ve psikolojik düzlemde ezilmeye işaret etmiştir. Öncelikle ezilmişliğin günümüzde yapısal

olarak neden ve nasıl olduğunun cevabını bulmak zorunda hissetmişlerdir. Feminizm aslında toplumsal bir hareket olduğunu, bütün dünyada hemen hemen aynı tarihlerde kadın hareketinin oluşum içine girdiğini savunmuşlardır.

Feminizm aslında sadece akademik bir mesele değildir. Kuzey Amerika veya Batı Avrupa ile sınırlandırılmamalıdır. Kadın hareketi aslında uzun zamandır süregelen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve küresel bir çağda kadınların karşılaştığı sorunları hedef alan dinamik, uluslararası bir oluşumdur. Örneğin Çin’de kadınlar iş yaşamında eşit haklara ve siyasette eşit katılımı güvence altına almak için çalışmaktadır. Güney Afrika’da kadınlar ırk ayrımcılığına karşı önemli rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra halkın eğitime, sağlık hizmetlerine, konuta ve işe erişimine olanak sağlamak için kadınların verdiği mücadeleler mevcuttur. Peru’da eylemciler kadınların toplumsal alandaki rolünü arttırmak için çalışmaktadır (Giddens, 2005: 137).

Farklı feminist teorilerin kadının toplum içindeki yerine ilişkin işaret ettikleri eşitsizlikler ve adaletsizlikler kadınları eleştirel ve aktivist bir tutum içerisine iteklemiştir. Bunun sonucunda kadınlar, erkeklerle aynı insan haklarına sahip olabilmek ve toplum içinde kendilerine biçilen rolleri değiştirebilmek için mücadeleye girişmişlerdir. Bu hareketler her dönemde farklı boyutlarda kadının durumunu ele alsa da ortak olan yargı kadının toplumdaki ikincil konumudur. En basit tespit kadın tarihsel süreç içerisinde eğer bu ikincil konumunu yaşamıyor olaydı bugün kadının eşitsizliği üzerine bu denli farklı görüş farklı savunu doğmamış olmalıydı. Kadın bu süreçte toplumlarda kendine yer edinebilmeyi belki de bu farklı savunuların ortaya çıkmasına da borçludur diyebiliriz. Dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı zamanlarda kadın hareketleri ortaya çıkmış olması ve bir gurup kadınla başlayan bu oluşumların bugün farklı araştırmalara kaynak niteliği taşıyor olması bile aslında kadın hareketinin başarılı yönüne örnek teşkil edecek boyuttadır.

II. KADIN HAREKETLERİNİN VE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ

Bu bölümde insan hakları, kadın hakları ve kadın hareketleri arasındaki ilişki teorik bir zeminde incelenmektedir. Daha sonra teorik zeminde yürütülen bu tartışma, dünyada kadın haklarının ve hareketlerinin tarihsel olarak yaşadığı değişim ve dönüşüm üzerinden pratik bir zemin üzerinden sürdürülmektedir. Teorik ve pratik zeminde yapılan bu tür bir okumanın kadın haklarının ve hareketlerinin değişen karakterini anlamak açısından işlevsel olacağı düşünülmektedir.

II.1. İnsan Hakları

İnsan hakları en genel tanımıyla insanın hürriyetini ve şerefini koruyup kollamaya yönelik, kurumsal, kanuni ve idari bir takım güvencelerle donatılmış hak ve özgürlüklerdir (Sur, 1993: 40). İnsanın sadece insan olmasından kaynaklanan ve başka hiçbir sınırlama öngörülmeden, insanın doğumuyla sahip olduğu, devlet ve bireyler tarafından dokunulamayan haklar bütünüdür.

İnsan hakları, insanların haklarına müdahalelere karşı korunmasını ve çok boyutlu insan kişiliğinin geliştirilmesini kapsar. Bütün haklar insanlık onurundan doğar ve insan hak ve özgürlüklerinin öznesi yine insandır. Hiçbir ayırım gözetilmeksizin her bireyin bütünlüğünü ve onurunu tanıyan uluslararası standartlardır ve bu hakların hukuki bir rejimle korunması esaslı bir zarurettir (Gözübüyük, 2000: 283).

İnsan haklarının doğuşu çok eski tarihlere dayanır ancak bu hakların bir kavram olarak şekillenmesi 18. yüzyılda başlamıştır. İnsan haklarının gelişiminin tarihsel sürecine kısaca değinilirse kavramın içeriği daha net anlaşılabilir.

İnsan hakları tarihi, din, kültür, ahlak, felsefe ve hukuki gelişmeleri içerir. Tarih boyunca da hak ve özgürlük fikri olagelmıştır. Fakat bunların insan hakları olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışma konusudur. Bireyin haklarını konu edinen ilk yazılı belge ise Hammurabi¹³ Kanunları olarak kabul görür. Bu kanunlar dönemi itibariyle adil yargılama ve mülkiyet hakkı konusunda bazı düzenlemeler içermektedir (Tosun, 1963: 127).

Daha sonra İran Pers imparatorlarından Büyük Kiros döneminde yayınlanan bir bildiri ile Babilli kölelerinin serbest ve özgür olması gerektiğinden bahsettiği için Kiros

¹³ Hammurabi, M. Ö. 1728 den 1686 ya kadar 43 yıl saltanat sürmüştür. Bu yıllarda Babil en parlak devrini yaşamış ve Mezopotamya tarihinin hiç bir devrinde, baş şehir olarak, bu derece önemli ve önder bir rol oynamamıştır (Tosun, 1963:127).

Silindiri¹⁴ de insan hakları tarihinde ilk belgelerden biri olma özelliği taşır (Dirier, 2010: 36).

İslam Dünyası'nın da insan hakları kavramına katkısı yadsınamaz. Medine ve ona bağlı yerlerde bulunan Müslüman, Yahudi, Putperest ve diğer bütün topluluklarının haklarını garanti altına alan 622 tarihli Medine Sözleşmesi ve 632 tarihli bütün insanların eşitliğini vurgulayan, kadın haklarından bahseden Veda Hutbesi insan haklarına kaynaklık eden tarihi bir belge olarak kabul edilmektedir.

Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve ailenin korunması hakkı Veda Hutbesi'nde açık bir şekilde ifade edilmektedir: '*İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mukaddes bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavülden korunmuştur*' (Ünal, 1992: 35).

Sonraki süreçte insan hakları düşüncesinin 1215'de İngiltere'de ilan edilen, İngiliz Büyük Şartı (Magna Carta Libertatum)¹⁵ ile başladığı kabul edilmektedir. Bu şart ile kişinin can ve mal güvenliğine sahip olduğu belirtilerek, kralın keyfi uygulamalarına son verilmiştir (Atalar, 2012:21).

İnsanın devletten ve onun yarattığı hukuktan önce var olan birtakım haklara sahip olduğunu savunan, 1690'da '*Hükümet Üzerine İki İnceleme*' adlı eserinde ilk defa 'hak' kavramını bilimsel olarak tanımlayan ünlü İngiliz filozofu John Locke (1632-1704)' dur. Locke bu çalışmasıyla modern insan haklarının kurucu babası olarak kabul edilmektedir (Locke, 2012: 48).

Locke kimsenin bir diğer kişinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mülkiyetine zarar veremeyeceğini doğanın temel bir kanunu olarak ifade etmiştir. Yaşama özgürlüğüne ve mülkiyete ilişkin bu haklar diğer insanların yaşamlarına, özgürlüklerine ve mülklerine zarar vermeme sorumluluğunu ifade eder. Bu haklar ve sorumluluklar doğada mevcuttur ve yöneticiler tarafından bahşedilmişlerdir. Devlet bu hakları meydana getirmek amacıyla

¹⁴ İnsan Hakları Bildirgesi sayılan ilk belge 1879'da Asur bilgini Hormuzd Rassam tarafından Babil'deki Marduk Tapınağı'nda bulunan Pers Hükümdarı Kiros'a ait kil tablettir (Dirier, 2010:36).

¹⁵1215'te İngiltere Kralı Yurtsuz John ile soylular arasında imzalanan ve kralın haklarını sınırlayan ilk antlaşmadır. 63 maddeden oluşur. Başlangıçta yalnızca derebeylerle din adamlarına tanınan bu haklardan zamanla tüm vatandaşlar yararlanmaya başlamıştır. Magna Carta derebeyler ve parlamento tarafından kralın yasaya uymasını sağlamak amacıyla başa geçen krallara onaylatılarak uzun yıllar yürürlükte kaldı. V. Henry'nin ölümüne kadar 44 kez onaylandı. Asıl önemi birçok ülkede krallık yetkilerinin kısıtlanmasının ilk örneği ve demokrasiye uzanan sürecin başlangıcı olmasıdır (Atalar, 2012: 21).

getirilmiştir. Bu işlevi yerine getirmekte başarısız olan her politik rejim ortadan kaldırılabılır ve yerine bunu yerine getirecek başka bir rejim konulabilir. Bu durum insanların zalim rejimlere karşı başkaldırma haklarının olduğunu ileri sürmüştür (Ashford, 2011: 65).

İngiltere’de 1689 devriminden sonra geliştirilen Yurttaş Hakları Beyannamesi günümüzde kabul görmüş temel hak ve özgürlüklere vurgu yaparken, beyanname içeriği ve dili üzerinde J. Locke’un etkisi görülmektedir (Kapani, 2011: 54).

18. Yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan Kuzey Amerikan bildirimleri, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi insan hakları tarihindeki gelişimin yönünü çizen önemli belgeler niteliğindedir. Bu beyannamelere göre insanlar doğal olarak özgür ve bağımsızdırlar, doğuştan vazgeçemeyecekleri ve devredemeyecekleri bazı haklara sahiptirler. İnsanların yaşama hakkı ve özgürlüğü vardır. Mülkiyet hakkına sahiptirler. Devletin bu hak ve özgürlükleri güvence altına almak ve bunları gerçekleştirilmesine elverişli ortamı hazırlamak gibi görevleri vardır (Atalar, 2012: 22).

İnsan haysiyeti ve yaşama hakkı bütün bu hak ve özgürlüklerin temelini oluşturur. Bu, bir anlamda insan hakları hukuku tarihinde devrim niteliğinde bir gelişmedir. Zira tarihte ilk kez devletlerin vatandaşlarına yönelik davranışları sadece onların iç meselesi olmaktan çıkmıştır. “Ben devletim, vatandaşıma dilediğimi yaparım” anlayışı, uluslar üstü organların kurulmasıyla birlikte tarihe karışmıştır. Bu organlara öncülük yapan belge, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’dir. 1945’te Birleşmiş Milletler’in kurulmasıyla insan hakları kurumsal olarak dünya politikasına girmiştir. 10 Aralık 1948’de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi günümüzün Magna Carta’sı olarak kabul edilmektedir. Her yıl 10 Aralık günü ‘Dünya İnsan Hakları Günü’ olarak kutlanmaktadır.

İnsan haklarının gelişimi anlamında atılan adımları bölgesel ve evrensel düzeyde korumayı amaçlayan sözleşmeler izlemiştir. Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan ve İkiz Sözleşmeler olarak da bilinen Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Sosyal ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi, bunların en iyi bilinenleri arasındadır (Gören, 2011: 245).

1970’li yıllarda artan küreselleşme olgusuna paralel olarak, küreselleşen insan hakları da 1990’larda dünya gündemindeki yerini iyice belirlemiştir. Avrupa, Amerika ve Afrika insan hakları mekanizmaları gibi bölgesel düzenlemeler ve Uluslararası Af Örgütü,

İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi küresel STK'larla birlikte insan hakları yerel oluşumlarında katkısıyla devletler üstü bir hale gelmiştir.

Bunların dışında, işkenceyle, ırkçılık ve her türlü ayrımcılıkla mücadele eden, kadın ve çocuklar gibi özel toplumsal kesimleri korumayı amaçlayan çok sayıda uluslararası sözleşme imzalanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kurduğu denetim mekanizması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları, taraf devletlerin insan hakları mevzuatının ve uygulamasının geliştirilmesine önemli ölçüde katkılar yapmıştır ve insan haklarının uluslar üstü düzlemde ne kadar etkili bir şekilde korunabileceğinin örneğidir (Fendoğlu, 1994: 17).

İnsan haklarına yönelik uluslararası sahada gittikçe artan duyarlılık devlet mekanizmalarının insan haklarından yana olduklarını gösterse de hak ihlalleri söz konusudur. Hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşemediği ülkelerde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşılaşmaktadır. İnsan hakları en etkili şekilde iç hukukla korunabilir. Bunun yanı sıra sivil toplum örgütleri, üniversiteler, barolar, meslek odaları, sendikalar, yazılı ve görsel basın bir arada mücadele etmelidir.

Onurlu, eşit ve özgür bir yaşamın vazgeçilmez koşullarını ifade eden insan hakları günümüzde tüm dünyanın kabul ettiği evrensel, ahlaki bir değerler bütünüdür. Uygar bir devlet ve toplum yönetiminin vazgeçilmez kriterdir ve tüm dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini oluşturur. İnsan hakları, kadınlar, erkekler ve çocukların insan olmaktan kaynaklanan herkesin eşit derecede sahip olduğu evrensel hakları kapsamaktadır. Fakat geçen zaman göstermektedir ki toplumlarda dezavantajlı ya da hassas bazı grupların bu hakları tam anlamıyla korunamamaktadır. Kadın hakları, çocuk hakları, engelli hakları ve azınlık hakları gibi yeni ve özel bir takım insan hakları düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınlar ve ötekileştirilen bu grupların insanca haklar elde edebilmek için mücadele içine girdikleri görülmektedir. Kadın hakları kavramının doğuşu da bu mücadelenin başlangıç evresidir.

II. 2. Dünyada Kadın Haklarının Gelişimi ve Niteliği

İnsana dair hak ve eşitlik sürecini incelerken göze çarpan husus, sadece erkeklerin tarihine ait yazılı kaynaklara rastlanmazken, neden 'kadın hakları, kadının toplumdaki yeri, kadının dünü bugünü' gibi sayısız eserin yazıldığıdır. Bu durum yapılan ayrımı belirgin hale getiren kaynaklar niteliğindedir. Esas itibarıyla insanlık tarihi ile kadınlık tarihini

birbirinden ayrı düşünmemek gerektiği halde ne yazık ki böyle bir ayrım sürekli yapıla gelmiştir.

Bir kadının doğuştan sahip olması gereken vazgeçilmez, bölünmez ve devredilmez temel insan haklarının sağlanamaması ve tanınmış olan temel haklardan bazılarının ise kullanılmasına imkan tanınmamasının temelinde gelenek ve görenekler, yasalar, kültür, eğitim sistemi, polis, aile, eşler, akraba erkekler, erkek egemen bakış açısını kabullenmiş kadınlar gibi bir çok nedenin olduğu söylenebilir.

Kadınların 1789 Fransız Devrimi ile başlayan erkeklerle eşit haklara sahip olma mücadelesi ancak 20. Yüzyılda gerçek anlamda kendi kimliğini bulmuştur. Devrimin yerleştirdiği 'eşitlik, özgürlük, kardeşlik' fikri ise bugünkü kadın hareketinin güç kaynağı olmuştur. Kadınlar İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden yola çıkarak insan olarak görülme ve yurttaşlara tanınan tüm haklardan yararlanmayı talep ettiler. O dönem için kadının yurttaş olup olmadığı kesinlik kazanmış bir durum değilken burjuva aydın kadınların erkeklerle eşit olmak adına yürüttükleri mücadele ile feminizm fitili ateşlenmiştir. Burjuva sınıfı aydın kadınların politik grup ve derneklere üye olmaya başlamasıyla süreç başlamıştır. Devrimci gazeteler aracılığıyla bir araya gelen kadın grupları kulüplerde okumalar yapmış, toplumsal sorunları tartışmış, kadın ve erkek eşitliğine dair fikir paylaşımında bulunmuşlardı. Bu oluşum hız kazanarak politik yaşama müdahale edilmesi gerektiği düşünen bir örgütlenme halini aldığı anda, 1793 yılı yeni anayasasında, sayıları az da olsa oy hakkı talebi gündeme gelmiş fakat gerekli desteği görmemiştir (Arat, 2010: 39).

Sınıfsal mücadelenin keskinleştiği bu dönemde burjuva sınıfı kadınların talepleri, açlık içinde yaşayan işçi ve yoksul kadınlardaki sınıf bilincinin, kadın olma bilincinden daha baskın hale gelmesini engelleyememiştir. Bir yanda sefalet içinde yaşayan işçi, pazarıcı, çamaşırcı kadın yoksulluğunun sorumlusunu burjuvazi de gördüğünden burjuva kadınının hak, eşitlik, yurttaşlık, oy mücadelesini de gerektiği kadar önemsemez.

Böyle bir toplumsal sınıflaşmanın içinde de kadın hakları hareketi zaten talep düzeyinde kalmış hükümet tarafından da destek görmemiş aksine kadını yeniden evine döndürme çabası içine giren ilk önce eşleri olmuştur. Erkekler kadınların asıl görevlerine yerine getirmediğinden şikayet etmiştir. Kadınların haklı taleplerinin üstü örtülmüş ve meclis tarafından kadın kulüpleri kapatılmaya, oluşturulan guruplar dağıtılmaya, çıkarılan

gazeteler yakılmaya başlamıştır. Kadının ‘daha çok burjuva kadınının’ bu mücadelesi dönemi içinde gerekli desteği göremese de bir sonraki yüzyılın kazanımlarına ön ayak olmuştur (Kırkpınar, 2009: 63).

‘Kadın hakları’ sözcüğü ile kastedilen kadının sırf kadın olduğu için erkekten farklı olarak ve erkeklerin sahip olmadığı bir takım hakları olduğu değildir. Tam tersine insan olmasından kaynaklanan erkeklerle aynı ve eşit olarak sahip olduğu ancak erkeklerden farklı olarak kullanmadığı veya yasalarca kendisine tanınmış olanlarını kullanmadığı haklarıdır (Göle, 2014: 43). İşte bu bilinçle 18. Yüzyılda yeniden alevlenen kadın hakları hareketi kendini yeni oluşumlar farklı talepler içinde bulmuştur.

8 Mart 1857 tarihinde New York’da çalışan bir grup kadın işçinin “eşit işe eşit ücret” talebi bu dönemde kadınların haklarını sesli olarak tarih sahnesine taşıdığı başlıca adımlardan biridir ve kadın hakları kavramı özellikle 19. Yüzyılda kadın hareketlerinin başlamasıyla büyük önem kazanır. Böylelikle Dünya genelinde çok çeşitli kurum ve kuruluşlar kadınların karşılaştığı sorunların ve ayrımcılıkların giderilmesi için çalışmalar yapmaya başlar.

Bu çalışmalardan ilki ve en önemlisi 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatının ana organlarından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konsey’e bağlı olarak 1946 yılında faaliyet göstermeye başlayan Kadının Statüsü Komisyonu’dur. Temel hedefi kadının toplumdaki statüsünü yükseltebilmek için çalışmalar yapmak olan, kadınların toplumun kalkınmasına katılımını arttıran ve kalkınmadan eşit pay alabilmelerini sağlayan bir kuruluştur. Kadının Statüsü Komisyonu’nun üye devletlere sunduğu raporlar doğrultusunda, kadın hakları konusunda acil çözüm bekleyen sorunlar devletlerin gündemine taşınmaktadır (Doğru, 2001: 4).

1952 yılında ise tüm kadınlar için iş gücünde ve anne çocuk için sağlık ve güvenilirliği daha ileri noktalara taşımak için, devletler arasındaki farklılıkların olduğu bir dünyada iş yerleri arasındaki farklılıkları da gidermek adına ILO örgütünün genel konferansında Annelik Koruması Sözleşmesi sunulmuş ve üye devletler tarafından kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile işyerlerinde annelerin ve anne sağlığının daha iyi hale getirilmesine yönelik hükümetlerin üzerine düşen rollerin önemine değinilmektedir. Anneliğin ve kadınların üreme rollerinin ekonomik güvenliklerini tehdit etmemesi

gerektiğine vurgu yapılmakta ve gerekli önlemlerin alınması amaçlanmaktadır (Makal, 2001: 119).

1970’li yıllara gelindiğinde kadının durumu daha uluslararası bir boyut kazanır. Kadının ailenin refahına katkısı, analığın önemi, anne ve babanın çocukların büyütülmesindeki rolleri, kadının sağlıklı insan neslinin devamındaki yeri konusunda yenilenen çağ toplumdaki geleneksel kalıpların dışına çıkmaya zorlanmaktadır.

II.3. Kadın Hareketlerinin Gelişimi

Feminizm temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasi bir harekettir. Bu hareket kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi kültür, tarih, aile, iş dünyası, eğitim, siyasi hayat vb. pek çok bağlamda sorgulayan, erkek merkezli toplumsal hayata dur demeyi amaç edinir. Kadın hakları hareketi ve kadının kurtuluşu hareketi şeklinde adını tüm dünyada farklı zaman dilimlerinde duyurmayı başaran kadınlar, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi hiyerarşi içermeyen arkadaşlık ilişkisine çevirmeye çalışmış, temel hedefleri de toplumun her alanında erkekle eşit haklara sahip olabilmek olmuştur (Çaha, 2005: 560).

Feminizm ve kadın hareketi özdeş olarak değerlendirilmiş feminizm tarihi de hep kadın hareketi tarihi olarak yazılmıştır. Kadın hareketi tüm dünyada başlıca üç zaman dilimine ayrılır. Tarihî olarak yapılan bu bölümlenmeye göre ilk devre 1960’a kadar süren Birinci Dalga Feminist Hareketi oluşturur. Bu dönem “eşitlikçi feminist dönem” olarak da adlandırılır. Amaç toplumsal her alanda erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek ve erkeklerle birlikte yer alabilmektir. Bu dönem feministleri, kendilerini erkeklerden daha geride bıraktıklarını düşündükleri fiziksel farklılıklarını göz ardı ederek kadın ve erkek arasında bir fark bulunmadığını iddia etmişlerdir.

İkinci dalga feminizm diye olarak adlandırılan akım İkinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli ülkelerde ortaya çıktı. 1947’de BM tarafından bir Kadınların Konumunu İnceleme Komisyonu oluşturuldu ve iki yıl sonra bu komisyon hem erkek ve kadınların “evlilik açısından evlilik süresince ve evliliğin bozulmasında eşit hakları” olduğunu hem de kadınların annelik rolleri gereği “özel bakım ve rehberlik” gereksinimleri olduğunu kabul eden İnsan Hakları beyannamesini yayımlamıştır. 1975 ve 1985’te BM kadın sorunları hakkında Mexico City, Kopenhag ve Nairobi’de uluslararası üç konferans düzenlemiştir (Walters, 2005: 136).

Dünya genelinde 1990'lardan sonra Üçüncü Dalga diyebileceğimiz yeni bir kadın hareketi yükselmeye başlamıştır. Kadınlığı yücelten bu hareket kadının barındırdığı üstün değerlere vurgu yapar. Her kadının tek, öznel, özerk ve farklı olduğunu savunur. (Durudoğan, 2007: 58) Birinci ve ikinci dalganın aksine siyasi olmaktan çok, felsefi ve kültürel alanda var olmaya çalışmaktadır (Çaha, 2005: 562).

II.3.1. Birinci Dalga Kadın Hareketi: Kamusal Alanda Eşitlik Talebi

Kadın hareketinin birinci dalgasını Batı örneklerinden hareketle incelemeye başlarsak Avrupa'da sınıfsal farklılıklar yaşanırken, aristokrat sınıf bir seçkin zümresi haline gelirken, avam kadın ve erkeği ile birlikte toplumda ikinci sınıf insan olarak algılanmaktaydı. Batı dünyasında sanayi devrimine kadar, kadın ve erkek arasında da tam bir eşitsizlik vardı. Bazı Hıristiyan mezheplerinde, Ortaçağ'da kadının insan olup olmadığı tartışılıyordu. O şeytanın arkadaşı, kötülüklerin, suçun kaynağı olarak görülüyordu. İngiltere'de XVI. yüzyıla kadar kadın murdar sayıldığı için İncil okuyamamaktaydı. 1805 yılına kadar kadınlar İngiltere'de vatandaş sayılmadılar. Kocalarının onları bir mal gibi satabilme yetkileri bulunuyordu. Fransız Medeni Yasası kadını uzun yıllar ehliyetsiz çocuklarla ve akıl hastaları ile aynı kategoride değerlendirmişti (Tümer, 1994: 174).

Toplumların gelişmeye başlamasıyla eğitim, ekonomi, üretim ve siyasi yaşamın merkezinde yer alan aile kavramına verilen önem arttı. Aynı toplumsal yapı içinde kadın ve erkeğin yaşamını aynı kurumsal yapı belirlemekteydi: Aile. Sanayileşen dünya ile aile, eğitim üretim gibi temel fonksiyonları ortaya çıkaran kamusal alana kaymaya başladı. Eğitim kurumları çocukları, üretim faaliyetleri ise erkekleri kamusal alana çekince kadının yaşamı aile sınırları içinde kaldı. Kadının ikincil plana atılması meşrulaştı (Yeşilorman, 2001: 272).

Kadınların toplumsal, siyasal açıdan erkeklere eşit hale gelmesi, gerek Avrupa'da gerek Amerika'da büyük çabaları gerektirmiştir. İlk defa John Stuart Mill, 1867 yılında İngiliz parlamentosunda kadınlara oy hakkı tanınması için bir önerge vermiş, isteği 73'e 194 oyla geri çevrilmişti. Mill, bunun üzerine 1869'da '*Kadınların Boyun Eğmişliği*' denemesini yazar, bu deneme içerik olarak kadın erkek mutlak eşitliğini savunan, iki cins arasındaki ilişkileri düzenleyen, bir cinsi hukuksal açıdan ötekine boyun eğdirten ilkenin yanlış olması bir yana, bu tutumun insanlığın gelişimi açısından da bir engel olduğuna

vurgu yapan bir denemedir ki kitap Avrupa’da büyük etki yaratmış kısa sürede birçok ülkede yayınlanmıştır (Walters, 2009: 99 ; Arat, 2009: 42).

Kadınların oy hakkı kazanmaları, hukuk sistemine dâhil edilmeleri, siyasal ve toplumsal haklara sahip olabilmeleri ise bütün dünyada kadınlar yönünden büyük çabalar gerektirmiştir. 1800 yıl boyunca egemen olmuş bir ideolojinin hemen yıkılması mümkün olmamıştır. Dünyada farklı ülkelerde bu sürece ivme kazandıran olaylar yaşanmış ve kadın tarih sahnesinde 1800’lerden sonra, ilk olarak figüran olarak olsa da yer almaya başlamıştır.

1897 Londra’ında kadınlar öncelikle Mill’in görüşlerini uygulamada somutlaştırmaya çalışırlar ve kadınların bu kampanya ile güttükleri temel amaç, dışlandıkları kamusal alanda kendilerine yer açabilmek olmuştur. Kampanyaya katılan kadınlar annelik rolünü reddetmemiş, aile içi geleneksel iş bölümünü kabul ediyor sadece kamusal alanda vatandaşlık sıfatı kazanmak istemişlerdir. Avrupa’nın ve ABD’nin her tarafında “*Suffrage Dernekleri*” kurulmuştur (Arat, 2006: 34).

Ulusal *Suffrage Dernekleri Birliği*’nin kurulması ile “*Suffragette*” kadının gerçekleştirdiğini örgütlü direniş zincirinin ilk halkası atılmış olur. Avrupa’da ve ABD’nde bu örgütlü direniş başlamadan önce kadınların büyük kitleler halinde halk hareketlerine katılmaları ise 1789 Fransız Devrimi ile gerçekleştirmiştir. *Suffragettes in the Silent Cinema* (Sloan, 2003). Fransız halkını bezdiren açlık, yoksulluk ve o dönemde çok sayıda kadının yaşamını fuhuşla sürdürüyor olması Fransız kadınlarının Ekim’de Versailles’ya saldırmasına ve devrime katılmalarında etkili olmuştur. Devrim kadınların tam anlamıyla olmasa da yeteneklerine göre belli konumlara gelmesine olanak sağladı. Kadınlar artık birleşerek kulüpler açıyor, erkeklerin toplantılarına katılabiliyordu (Arat, 2010: 43).

Fransa Meclisi’nin 1793 yılında “*Erkeklerin Haklarını*” ilan etmesiyle, Devrimci Kadınlar ¹⁶ buna tepki olarak 17 maddeden oluşan “*Kadın Haklarını*” kaleme alıp, Rose Lacombe 20 Ekim 1793 yılında kadın hakları bildirgesi savunur, “*kadın özgür doğar ve erkekle eşit haklara sahip olur(...) Kanun önünde eşit olan bütün erkek ve kadın vatandaşlar hiçbir ayrıma uğramaksızın bütün yüksek mevkilere ve kamu görevlerine eşit olarak kabul edilmelidir(...) Kadın madem sehpaye çıkıyor kürsüye de çıkabilmelidir(...)* *Kadınlar uyanınız*” der, onun bu savunusunun bedeli hayatı olur. Lacombe idam edilir.

¹⁶ Madam Roland, Rose Lacombe ve Olympe de Gouges gibi o dönemin devrimci kadınları (Arat, 2010:43).

Meclis tüm kadın kulüplerini kapatır. Kadınların toplantılara girmesi yasaklanır (Arat, 2010: 40).

Fransa'da meclis ancak 1918'e gelindiğinde siyasi açıdan kadınlara oy kullanma hakkı tanımış ancak senato bu hakkı reddetmiştir. 6 Şubat 1918'de kabul edilen seçim yasasına göre ise 30 yaşını geçen, mülk sahibi ile evli, haftada 5 pound gelir getiren bir işte çalışan ya da üniversite mezunu kadınlara oy hakkı tanınmaktaydı. Fransa'da 1944'de kadına verilen tam anlamıyla oy hakkı kullanım eşitliği ile birlikte kadınlar siyasal yaşama yakın olabilmişlerdi. Yine Fransa'da 1973'e kadar çocuğa tabiiyet yalnızca babaya sunulmuştu. Ailenin maddi ve manevi iradesinde kadın ve erkeğe eşitlik ancak 4 Haziran 1970'te gerçekleştirilebilmişti (Arat, 2010: 42).

Almanya 'da ise Fransız Devriminin etkisi ile kadın hakları için ilk kez 1790 yılında üniversiteli bir erkek öğrenci tarafından bir bildiri yayınlanır. Bildiride kadınların ve işçi sınıfının ortak ezilmişliklerine karşı çıkmalarını ve özgürlüklerini ancak sınıfsal yapının ortadan kaldırılmasıyla elde edileceğini vurgulamaktadır. 1794 yılında Theodor Gottlieb von Hippel¹⁷, kadınlar için eşit hakları istemiyle '*Kadının Yurttaşlık Haklarının İlerletilmesi Üstüne*' isimli kitabı yazmıştır. Almanya'da ise Feminist akımın ilk sözcüsü ise 1848 yılında Luise Otto¹⁸ olmuştur. Aynı yıl Marx'ın 1848 yılında '*Bir toplumun gelişmişlik düzeyinin o toplumdaki kadınların gelişmişlik düzeyi ile ölçülebileceğini*' ileri süren ifadeleri kadın hareketini destekler niteliktedir. Sonrasında 1883'de August Bebel'in yayınladığı *Kadın ve Sosyalizm* başlıklı kitap kadınların endüstri alanına girmelerini savunur. Bebel, kadınların toplumsal ve yasal haklarını ancak ekonomik baskı altından kurtulduklarında elde edebileceklerini söyler (Bebel, 1977: 105).

Sovyetler Birliği'nde ise kadın hakları ile ilgili araştırmaların 19. yüzyılda üniversiteli kız öğrenciler arasında yaygınlaşmaya başladığını görülmektedir. Rus-Japon Savaşı'nda doküman işlerinde erkeklerin yerine geçen kadınlar için bilinçlenmeye başladıkları bir dönem başlamış erkeklerle eşit toplumsal ve siyasal haklar istemişlerdir. 1917 'de kabul edilen Sovyet Anayasası ile hak kazanımı başlamış, evlilikte kadınla erkeğe eşitlik sağlamış, kadına boşanma hakkı verilmiş ancak Lenin'in ölümü bu ilerleyişe ket vurmuş kadının kazanmaya başladığı haklar yavaş yavaş geri alınmaya başlamıştır.

¹⁷ 1741-1796 yılları arasında yaşamış Alman yazar (Arat, 1991: 44).

¹⁸ 1819-1895 yılları arasında yaşamış Alman yazar, şair, gazeteci Alman kadın hareketinin kurucusu olarak kabul edilir (Bebel, 1977: 105).

Kadınlar geleneksel toplum kuralları çerçevesinde çocuk doğurdıkları, ev işlerini üstlendikleri, mal ve hizmet ürettikleri ölçüde saygı görmüşlerdir. 1930'a gelindiğinde kabul edilen *Aile Yasası* ile geleneksel aile dirilmiş, kürtaj hakkı kaldırılmış, boşanma güçleştirilmiştir (Arat, 1991: 44).

ABD'de ise kadın hakları mücadelesinin kölelikle mücadele ile iç içe geçtiği bir süreç yaşanmıştır. İlk olarak kadın hareketi kendini aydın kadınların sesiyle duyurmuştur. Bu kadınların çoğu öğretmen, yazar, edebiyatçı, yayımcıydı ve akla duydukları güvenden ötürü kesin çözümü eğitimde buluyorlardı. Amerikan tarihinde ilk kadın hakları toplantısı 19-20 Temmuz 1848 yılında New York Seneca Falls'ta Metodist Kilisesi'nde yapılmaktaydı. Toplantının önde gelen isimleri Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott (bu iki isimde o dönem kölelik karşıtı derneklerde aktif rol alan isimlerdi) çeşitli bildiriler önergeler yayınlıyor, oy hakkı için kampanyalar, konferanslar, toplu imza gibi faaliyetlerde bulunuyorlardı. Kadınların yıllarca süren bu eşitsizliği bir gecede düzeltmeleri zaten mümkün değildi ki öylede oldu. Amerikan İç Savaşı (1861-1865) yılları kadın hareketleri bir süreliğine durdu. Sonrasında 1868'lerde yoğun çabalarla Oy Hakkı İçin Ulusal Kadın Derneği kuruldu ve Amerikan Anayasası'nda 1920 yılında yapılan düzenleme ile kadınların oy hakkı güvence altına alınabildi (Arat, 1991: 47).

Kadın hareketinin tarihi gelişimine bakıldığında Avrupa'da kadın örgütlenmelerinin görüldüğü ilk ülkeler kuzey ülkeleridir. Kadın hakları örgütleri 1871'de Danimarka'da kurulmuştur. Norveç ve Finlandiya'da bu türden örgütlenmeler 1884'te, İzlanda da ise 1894'te kurulmuştur. İlk kadın sendikaları 1872'de Danimarka'da, 1886'da İsveç'te, 1890'da Finlandiya ve Norveç'te, 1914'de İzlanda'da kurulmuştur. Bu ülkelerdeki kadınlar seçme hakkını Avrupa'daki öteki ülkelerin kadınlarının çoğundan önce almıştır. Kadınlar için genel oy hakkı, Finlandiya'da 1906'da, Norveç'te 1913'de, Danimarka ve İzlanda'da 1915'de, İsveç'te 1921 'de. Ayrıca kadınların bakan olarak görev aldıkları ilk ülkeler de Danimarka ve Finlandiya olmuştur (Arat, 2010: 45).

Tarihsel sürece bakıldığında 1900'lerin başına kadar Avrupa'da ve Amerika'da kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin kurallaşmış bir halde bulunduğunu görmekteyiz. XX. Yüzyılın başlarından itibaren Fransa, İngiltere, ABD, Almanya gibi ülkelerde kadınların yasalar önündeki durumlarının değişmeye başladığı görülmüştür. Oy verme hakkının (oy kullanma hakkını alma mücadelesi de denebilir) elde edilmesi de bu bağlamda yaşanan ilk

ve en önemli adımdır ancak tek başına yeterli görülmemiştir. Bunun yanında eğitim, iş, boşanma, doğum kontrolü vb. alanlarda da eşitsizliğin giderilmesi gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda kadının vatan hizmetine alınması, kadının iş gücünün değerlendirilmesi fırsatını açmıştır ki bu dönemin sonrasında kadına yeni meslek sahaları açılmış ve kadınlar kendi yeteneklerinin farkına varmaya başlamışlardır.

Batı'da İkinci Dünya Savaşı da yine kadınların iş hayatına girebilmeleri için büyük bir olanak sağlamıştır. Erkeklerin savaşa katılmaları, kadınların cephe gerisinde gerekli malzemelerin üretilmesi için iş hayatına girmelerini gerektirmiştir. Fakat savaştan sonra erkelerin cephelerden geri dönmeye başlamaları ve kadınların buldukları işlerden ayrılmak istememeleri pek göz önünde olmayan toplumsal bir sürtüşmenin oluşmasına sebep olmuştur. Bunun yanında özellikle batı devletlerinde kadının eve döndürülebilmesi için bir tür devlet feminizmi olan refah feminizminin daha fazla vurgulanmasına sebep olmuştur. Buna karşı daha radikal ve devrimci bir kadın kurtuluşu hareketinin ortaya çıkması kaçınılmazdır çünkü bu refah feminizmi kadınların ev yaşantılarını övüyor ve bir anne olarak kadınların daha değerli bir varlık olduklarını iddia ediyordu.

Birinci dalga kadın hareketinde kadının tek isteği erkek merkezli kamusal alanda kendine yer edinebilmekken, savaş dönemlerinde kadınlara sunulan hakların savaşların bitimiyle geri alınması, sözde eşitlik sağlanması, İkinci dalga kadın hareketinin daha şiddetli olmasına neden olmuştur. Kadınlar artık sadece eşitlik değil, bunun ötesinde radikal ve siyasal bir söylem geliştirmektedir. 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'lerde Kadın Hareketi içinde yer alanlar, kendilerinden öncekilerin istediklerinin çok daha fazlasını istemişler ve vaatlerle uygulamalar arasındaki uçurumu sorgulamışlardır. Onlara göre toplumda gerçekleştirilen, varsayılan eşitlik hiç de eşit değildir çünkü kadınlar ekonomik açıdan sömürülmektedir. İş yaşamında yarı ücretle tam gün çalışmakta; evde ise yine tüm işi hem de ücretsiz olarak üstlenmektedir. İşte ikinci dalga kadın hareketinin başlangıcı bu sorgulamanın eseridir.

II.3.2. İkinci Dalga Kadın Hareketi: Cinsellik ve Doğurganlığı Sorgulama

İkinci dalga kadın hareketinde temel hedef erkekle aynı statüye sahip olabilmenin dışında erkeği tamamen negatif bir figür olarak görmektedir. Kadının batılı ülkelerde kalemi eline aldığı bir dönemdir. Bunlar arasında en etkililerinden biri Fransız yazar

Simone de Beavouir¹⁹ oldu. Beavouir'ın hayal ettiği “*bağımsız kadın*’ (...) *aktif olmak, akılcı olmak ister ve erkeğin empoze etmek istediği pasifliği reddeder. Modern kadın erkeklere özgü değerleri kabul eder; erkeklerle aynı koşullarda düşündüğü, eylem gerçekleştirdiği, çalıştığı, yarattığı için kendisiyle gurur duyar*” (Walters, 2005: 197).

1960’lardan itibaren ikinci dalga kadın hareketinin baş göstermesiyle küresel anlamda kadın örgütleri yeniden yapılanmaya başlamıştır. 1970’lerde de iyiden iyiye canlanan kadın hareketi Birleşmiş Milletler çatısı altında gerçekleşen konferanslarla küresel çapta kadın örgütlerinin organize olmasına imkân sağlamıştır.

Avrupalı kadınlar kendilerinden önceki kadın hareketlerinin gerçekleştirilmemiş olan isteklerini yeniden dile getirirler. Kadınlara karşı şiddet uygulamasını, cinsel saldırıyı, kısırlaştırılmayı ve gebeliği önleyici bilimsel yöntemleri, kadın sorunları gündeminde yeniden tartışıp kadın-erkek ilişkilerine ilişkin geleneksel varsayımları yeni bakış açılarıyla sorgulamaya başladılar. Feministler birbirleriyle kadın gazete ve dergileri aracılığıyla temas kurarlar. Kadın çalışmaları seminerleri yaparlar. Kadın kütüphaneleri ve kahveleri, kadın sığınakları açarlar. İngiltere, Fransa, Almanya İskandinavya ve İtalya’da 60’ların sonlarında ve 70’lerde Avrupa feministlerini kalıplaşmış gelenek ve önyargıları kırmak adına planlanmış eylemlerde görmek mümkün. Erkeği her şeyin öncüsü olarak gören eski Avrupa geleneği ile mücadele ederler. Kadınları cinsiyetleri konusunda bilinçli kılmak için yeni gruplar oluştururlar.

1975’te Batı Almanya’daki bir nükleer enerji tesisini işgal eden bir kadın grubunun elindeki pankartta *‘Kadınlar, nükleer enerjiye ve dünyanın kirlenmesine savaş ilan ediyorlar’* diye yazmaktaydı. (Walters, 2005: 152) 1981’de İngiliz kadınları Greenham’da füze üssünde bir kadın barış kampı oluşturmuşlardır. Greenham’da okunan açık mektupta şu sözlere yer verilmiştir: *‘Kadın olarak hep evde oturmaya ve erkelere koruyucularımız olarak bakmaya alıştırdık. Ama biz bu rolü reddediyoruz. Başkaları yeryüzündeki yaşamı yok etmek için örgütlenirken sessiz kalamayız’* Bu mesaja 30.000 İngiliz kadını, Aralık 1982’de Greenham’daki protesto gösterisine katılarak yanıt vermiştir. Kadınlar üssü kuşatmışlar, el ele tutuşup bir zincir oluşturarak nükleer füzelerin üsse sokulmasını

¹⁹ 1908-1986 Fransız romancı ve deneme yazarı. Gençliğinde sosyalist harekete katıldı. Jean Paul Sartre’dan etkilenerek varoluşçu felsefe ile ilgilenmiştir. Kadın(Le Deuxieme Sexe) adlı eserinde kadınların toplumdaki durumunu eleştirir. Fransa’da kürtaj hakkını ilk savunanlardan biri olmuştur (Walters, 2005: 197).

engellemişlerdir. Daha sonra öteki Avrupa ülkelerinde, ABD’de, Kanada ve Avustralya’da da benzer bariyerler kurulmuştur (Arat, 2010: 81).

Yasal, kamusal ve eğitsel eşitlik için verilen mücadele feminizm için temel unsur olmayı halen sürdürmektedir fakat son yıllarda kadın hareketinin üzerinde durduğu cinsiyetler arasındaki farklılığı da vurgulayarak kadınların eş ve anne olarak gereksinimleridir. Döneminde (ve halen) kamu önünde ender olarak tartışılan konu gebelikten korunmadır. 1877 kadar eski bir tarihte doğum kontrolünü savunan örgüt Malthus Derneği²⁰ gebelikten korunma yöntemlerinin propagandasını yapmıştır, konu o dönem için eylem boyutunda kalır (Walters, 2009: 128).

Kadınların yasal olmadığı için uygunsuz koşullarda gebelikten kurtulma yöntemleri, sakat doğumlara ve kürtaj esnasındaki hayat kayıplarına neden olmaktadır. 1914 yılında ABD’li hemşire Margaret Sanger²¹ doğum kontrolü hakkında kadınları bilgilendiren bir takım broşürler dağıttığında, bu onun yargılanmasına sebep olmuştu. Sanger, ABD’de sağlık koşuluyla istenmesi durumunda kürtajın yasallaşmasını istiyor ve bu görüşe öncülük ediyordu (Walters, 2009: 131).

Gebelikten korunma sorunsalı 1970’lerde daha aktif eylemsel bir boyut kazanırken gazeteler konuyla ilgili anketler yapıyor, uygun koşullarda kürtaj olan kadınlar kendi deneyimlerini daha açık ifade edebiliyordu. Kürtaj olamama veya gizli yollardan bunu sağlama düşüncesi farklı uygunsuz durumlarında, tecavüz gibi, üstünü örtmekteydi.

Kadın hem hayatının travması olabilecek nitelikte bir olay yaşıyor hem de bunun sonucunu istemediği bir çocuğu dünyaya getirmek durumunda kalarak ödüyordu. Hükümetler yaşamı kurtarmak ve hastaların sağlığını korumak amacıyla kürtajı yasallaştırabilir. Kürtajın yasal olup olmaması ve hangi şartlarda yasal olabileceği özellikle ABD olmak üzere pek çok ülkenin kamuoyunu ve gündemini meşgul etmektedir. Etik alanda kadınların kürtaj hakkının cenin hakkıyla çeliştiği tartışması yapılmaktadır (Gürsoy, 1996: 128).

²⁰ Nüfusun doğal kaynakların karşılayabileceğinden çok daha fazla arttığını ifade eden İngiliz ekonomist Thomas Robert Malthus’un (1766-1834) görüşlerini benimseyenlerin oluşturdukları dernek (Walters, 2009: 128).

²¹ New York kenar mahallelerinde kadınlarla çalışan hemşire, doğumdan korunma düşüncesini yaygınlaştırdı- bu dönemi için büyük cesaret gerektiren bir eylemdi – kendine açılan davadan dolayı ülkesinden kaçması kaçınılmazdı. 1916 senesinde davanın düşmesiyle ülkesiyle dönen Sanger, Amerika’daki ilk doğum kontrolü kliniğini açtı. 1921 senesinde de Amerikan Doğum Kontrolü Birliği’ni kurdu (Walters, 2009: 131).

Bu anlamda ikinci dalga kadın hareketinin üzerinde durduğu önemli husus kadının kendi bedeni üzerindeki hakları olduğudur. Kürtajın, gebeliği önleme yöntemlerinin ve boşanmanın uzun yıllar yasak olduğu İtalya’ da feministler, hem kadın örgütlerini hem de sol kanat siyasal partileri bu yasaların ortadan kaldırılması için harekete geçirmişlerdi. Kürtaj yasası 1977’de İtalya meclisinde kabul edilince Roma’da yüz binlerce kadın senatonun onayını da almak için bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Yüzlerce kadının yaptığı bu kitlesel eylemin ardından kürtaj yasallaşmasını tamamlamıştır (Mitchell, 1984: 28).

Anlaşıldığı gibi İkinci Dalga Kadın Hareketleri kadınlara karşı şiddet uygulamasını, cinsel saldırıyı, kısırlaştırılmayı ve gebeliği önleyici bilimsel yöntemleri, kadın sorunları gündeminde yeniden tartışıp kadın-erkek ilişkilerine ilişkin geleneksel varsayımları yeni bakış açılarıyla sorgulamaya başlamışlar. Bu noktada kadının toplum içinde uğradığı ayrımcılığa karşı Üçüncü Dalga Kadın Hareketleri ortaya çıkmıştır.

II.3.3. Üçüncü Dalga Kadın Hareketi: Kadının Kimlik Kazanımı

Dünya’da üçüncü dalga feminizm 1990’ların başında, Türkiye’de ise 1990’ların sonunda ortaya çıkmıştır. Bir nevi ikinci dalga feminizm devamı sayılabilecek bu akım bazı noktalarda ayrılmaktadır. İkinci dalga daha çok kadın hareketleri, kadının toplumsal eşitliğine vurgu yaparken, üçüncü dalga toplumsal cinsiyet ve kadının cinsel kimliği üzerinden yol alır. Farklılıkların dile getirilerek var olmak isteyen feministler, farklı kimliklerin (ister biyolojik sebeplerle olsun, ister patriarkal ilişkilerle oluşmuş olsun) toplumsal kabulünü ister (Tekeli, 2010: 75).

Bu dönemin kadınları, kendilerinden önceki kadınların taleplerini dile getirirken farklılıklara (siyahi kadın, Kürt kadın, Müslüman kadın vb. gibi) gereken önemin verilmediğini düşünmekteydi. Yani ikinci dalga mutlak eşitliği isterken, üçüncü dalga farklılıkların değerli olduğuna vurgu yapıyordu. Kadının kendi ve kendisiyle birlikte ötekilerin haklarını iyileştirilmesine yönelik ihtiyaca dikkat çekmesi açısından önemli bir dönemdi (Tekeli, 2010: 76).

Kristeva’ya göre üçüncü kuşak feministler her kadının tek, öznel, özerk ve farklı olduğunu savunmaktaydı. Kadınların çoğul olarak konuşmak yerine tekil farklılıklarını ortaya koyan konuşmalar yapması gerektiğini belirlemekteydi (Durudoğan, 2007: 58). Bu da kadın bedeninin kimlik kazanmasıyla mümkün görülmüştü. Toplumsal, kültürel rollerde cinsel roller üzerinde farklılıklara yol açabilmektedir. Toplumsal cinsiyet toplumsal olarak

belirlenmiş bir cinsiyeti tanımlamak için kullanılmaktadır. Cinsel rollerde toplumsal bir cinsiyetin bir parçasıdır. Bu yolla uygulanan baskı olarak görülen ataerkillik²² feminist yaklaşımın en büyük düşmanıydı. Ataerkillik bir iktidar türü olarak toplumsal cinsiyetle içselleşir ve kadınların sistematik olarak erkekle kıyasla dezavantajlı duruma düşürülmesi hali olarak görülür. Kimlik ister toplumsal cinsiyet kavramıyla oluşturulsun ister biyolojik olsun kadın olmak hem bir cinsiyet hem de bir kimlikti (İnceoğlu, 2012: 121).

Üçüncü dalga feminist hareket içinde yer alan dünya kadınları bu dönemde daha organize şekilde oluşuyor, küresel dünyanın gereği olan nimetlerden daha iyi faydalanabiliyordu, uluslararası kongrelerle isteklerini dile getiriyor, sivil toplum kuruluşlarında yer alıyor, alternatif örgütler kurabiliyor ve dünya çapında kendi aralarında iletişim kuracakları bir ağ oluşturabiliyorlardı. NextGENDERation²³ adlı akademikfeminist ağ ile daha özerk feminist alanlar oluşabiliyordu. Buna başka bir örnek Afrika'lı Kadınlar Kalkınma ve İletişim Ağı (FEMNET)²⁴ verilebilir (İnceoğlu, 2012: 120).

Genel olarak bu döneme bakıldığında Avrupalı ve ABD'li kadınlar kendilerinden önceki kadın hareketlerinin gerçekleştirilmemiş olan isteklerini yeniden dile getirdiler. Kadınlara karşı şiddet uygulamasını, cinsel saldırıyı, kısırlaştırılmayı ve gebeliği önleyici bilimsel yöntemleri, kadın sorunları gündeminde yeniden tartışıp kadın-erkek ilişkilerine ilişkin geleneksel varsayımları yeni bakış açılarıyla sorgulamaya başladılar. Feministler birbirleriyle kadın gazete ve dergileri aracılığıyla temas kurdular. Kadın çalışmaları seminerleri yaptılar. Kadın kütüphaneleri ve kahveleri, kadın sığınakları açtılar. İngiltere, Fransa, Almanya İskandinavya ve İtalya'da 60'ların sonlarında ve 70'lerde Avrupa feministlerini kalıplaşmış gelenek ve önyargıları kırmak adına planlanmış eylemlerde

²² Ataerkil sistem erkekler tarafından kurulmuştur; çoğunluğu erkek olmakla birlikte her iki cinsiyetin de yer alabileceği bir alandır fakat kuralları erkekler belirler. Kadınlar bu sitem içinde yer alabilmek için ataerkilliğin belirlediği kuralları benimsemek ve bunlar doğrultusunda davranmak durumundadır. Erkeklerin kendi aralarında kurdukları bu mekanizmalar, üretim ve yeniden üretim süreçlerinde ellerinde bulundurmamak, devamlılığı sağlamak ve kontrol altında tutmak üzere oluşturulmuştur (İnceoğlu, 2012:121).

²³ NexGENDERation Ağı ilk olarak 1998 yılında Lund Üniversitesi'nde düzenlenen ATHENA (Avrupa Kadın Çalışmaları Tematik Ağı) toplantısı sırasında bir e-posta listesi olarak ortaya çıkar, daha sonra 2000 yılında web sitesine dönüşür. NextGENDERation web sitesinde belirtildiği üzere Avrupa'da toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanlarında çalışan araştırmacı ve öğrencilerden oluşan ağ yükseköğrenim alanının demokratikleşmesine yönelik feminist bilgi ve politika üretmek amacıyla oluşturulur. Otonom ve adem-i merkeziyetçi yapıdaki NextGENDERation çeşitli ülke ve şehirlerdeki akademik feministlerin kendi aralarında örgütlenmelerine ve içerik belirlemelerine imkan verir. Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı ucuz, hızlı ve merkeziyetçi olmayan bilgi akışı ortamında feminist teori ve bunu ırkçılık, heteroseksizm, kolonileşme ve kapitalizm karşıtı görüşlerle kesişimine yönelik bilgi ve politika üretmeyi amaçlayan bireylerin katılımına açıktır (İnceoğlu, 2012:120).

²⁴ Afrika Kadın Gelişim ve İletişim Ağı, Afrika'daki kadınların gelişmesini teşvik etmek 1988 yılında kurulmuş bir örgüttür FEMNET sivil toplum örgütlerinin bilgi paylaşımına yardımcı olur (İnceoğlu, 2012:120).

görmek mümkün. Erkeği her şeyin öncüsü olarak gören eski Avrupa geleneği ile mücadele ettiler. Kadınları cinsiyetleri konusunda bilinçli kılmak için yeni gruplar oluşturuldu (Çaha, 2005: 578).

Her insanın yaşamını, özgürlüğünü ve mülkiyetini başkalarının müdahalesi olmaksızın istediği gibi kullanmasına dayanan doğal yasadan feyz alan kadınlar ilk olarak Amerikan ve Fransız devrimlerinde tüm erkekler için talep edilen özgürlük ve eşitliği onaylıyor ancak bunun kadınları da kapsamamasını istemiştir. İlk talepleri de eşit siyasal hak, yani oy talebi ile gerçekleşiyor, bu mücadele ekseninde gelişen kadın hareketleri birinci dalgayı oluştururken, kadınlar dünya geleninde birbirlerine örnek olmuş ve evde eş, anne olarak üstlendikleri geleneksel rollere büyük saygı duymuş bunun dışında kendi ayakları üzerinde durabilmek adına geleneksel erkeğe bağımlılık fikrinden kurtulmak, özgür ve bağımsız bir varlık olarak kendi değerinin anlaşılmasını istemiştir.

İkinci dalgayı oluşturan süreçte kadın erkek egemen toplum düzenini değiştirmeyi ve cinsel ayrımcılığı ortadan kaldırmayı, eşine bağlı kendini çocuklarına adanmış dişi kuş söyleminin dışına çıkmayı hedeflemiştir. Özellikle ABD ve İngiltere’de ulusal kadın örgütleri kurulmuş, aktif olarak faaliyet göstermiştir.

Üçüncü dalgayı oluşturan dönemde ise kadın daha çok uluslararası platformda aktif olmuş, dünya genelinde konferanslar düzenlemiş ve kadın-erkek eşitsizliği daha ince ayrıntılarıyla ele almaya başlamıştır. Yapılan sözleşmelerle kadınlar bu haklarını devletler üstü bir boyuta taşımıştır. Konuşulmayan konular daha sesli dile getirilmiş boşanma ve evlilikte, anne-baba olarak eşitlik konusunda, erkek ve kadın cinselliğine ilişkin konularda, kadınların kürtajını engelleyen yasaların kaldırılması hakkında, tecavüz, kadına şiddet, kadının eğitimi vb. gibi konuların uluslararası düzeyde ele alınmasında ön ayak olmuştur.

Kadın hareketleri sürecinde Avrupa ve ABD gibi teknolojik patlama yapabilmiş, en mükemmel demokrasi uygulamalarının yaşandığı gelişmiş bir ortamda bile, kadının hak arayış mücadelesi o kadar eski olmadığı görülmüştür. Var olan durum gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere göre bir parça iyi durumda olabilirken kadımla ilgili demokratik, kültürel ve ekonomik göstergeler kadının mücadelesinin halen devam ettiğinin de doğrular niteliktedir.

Küresel ölçekte kadına karşı ayrımcılık yapıldığının bilinciyle, eşitlik ve insana saygı ilkelerinin ihlali göz önünde bulundurularak uluslararası kongreler yapılmaya

başlamıştır. Bu kongrelerle amaç kadın ve erkeğin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel hayata eşit olarak katılımını sağlamaktır ki bu duruma engel teşkil eden hususlarla mücadelede birlik esastır. Kadın haklarının ve hareketlerinin gelişiminde uluslararası konferanslar önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

II.4. Kadın Haklarının Korunmasında Uluslararası Konferanslar

II.4.1. Birinci Dünya Kadın Konferansı (1975-Meksiko)

1970'li yıllarda Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Kadın Konferansları düzenlenmeye başlanmış ve kadın hakları konusunda uluslararası ortak bir yol izlemek amaçlanmıştır. Sadece kadın sorunlarını görüşmek üzere dünya devletleri düzeyinde yapılan ilk uluslararası toplantı olan Birinci Dünya Kadın Konferansı'nda, kadınlar, ulusal, ekonomik ve kültürel sınırları aşarak ortak sorunlarını BM platformunda tartıştılar. 1975 yılında Meksika'nın başkenti Meksiko Kenti'nde toplanan ve devletler kadın sorunlarına nasıl yaklaştıklarını, ilk kez bu konferansın bildirgesiyle tanımlamışlardır.

Kadın hareketlerine katılanların yıllardır başka ülkelerdeki eylemcilerle kurmuş olduğu bağ küreselleşmeyle birlikte sayıları artan bir boyut almıştır. Bu uluslararası ilişkilerin kurulması için birincil ortam 1975 yılından bu yana dört kez yapılan BM Kadın Konferanslarıdır. Yüz seksen bir ulusun delegesinin yanı sıra devlet yönetiminde olmayan binlerce örgütün temsilcileri de burada yer almıştır. Kadınların, toprak, kredi, bilim ve teknoloji, mesleki eğitim, bilgi, iletişim ve pazarlar da içinde olmak üzere ekonomik kaynaklara eşit katılımını sağlamanın yollarını arayan katılımcılar, kadınların durumu hakkındaki sunumları dinlemiş, onların koşullarını iyileştirmenin yollarını tartışmış, birbirleriyle mesleki ve kişisel bağlar kurmuşlardır. Sonunda da konferansa katılanların uzlaştığı temel başlıklarda ortak görüş birliği oluşmuş, Dünya ülkeleri bu konularda işbirliği sürecine davet edilmiştir (Anıl vd., 2001: 7).

- Kadınların üzerinde süregelen ve giderek artan yoksulluk yükü
- Kadınlara yönelik şiddet
- Silahlı ve başka türlü çatışmaların kadınlar üzerindeki etkileri
- Gücün ve karar verme hakkının paylaşımında erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizlik

- Doğal kaynakların yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri
- Kız çocuğuna yönelik süregelen ayrımcılık ve kız çocuğun haklarının çiğnenmesi

Bildirgede kadınların mevcut ekonomik, siyasal ve toplumsal konumunun mutlaka değiştirilmesi gerektiği, bunun için de bir yandan yapısal değişiklikler yapılırken, bir yandan da temel anlayışları değiştirmek gerektiği vurgulanıyordu. Bu konferans sonrasında Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların sorunlarının, bir bütün olarak toplumun sorunu olduğunu ilk kez burada kabul ettiler; daha sonraki gelişmeler burada belirlenen zemin üzerinde yükselmiştir (Anıl vd., 2001: 8).

Birinci Dünya Kadın Konferansı'nda hazırlanıp kabul edilen Dünya Eylem Planı'nı hedefini üç başlıkta toplayabiliriz: "eşit haklar, kalkınma ve barış". Birleşmiş Milletler bu planın hayata geçirilmesi amacıyla eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşmayı amaçlayan kadın için, 1975-1985 yılları arasındaki dönemi kadının on yılı olarak ilan etmiştir. On yıl içindeki ana amaç istihdam, sağlık ve eğitim olarak belirlenmiştir. 1975 yılının "Kadın Yılı" olarak ilan edilmesi de kadın konusunun tüm dünya ülkelerinin odak noktası haline gelmesine yol açmıştır (Arat, 1997: 135).

Eylem Planı aracılığıyla BM'ye üye bütün devletlere, ilk kez kadın sorunlarına yönelik çözümler üretecek ulusal ve uluslararası mekanizmalar oluşturma çağrısı yapıldı. Kadınların toplum içindeki konumlarını, eşitlik/eşitsizliğin ölçüsünü somut olarak saptamak için cinsiyet ayrımlı istatistikler yapılması ve veri bankaları oluşturulması da önemli kararlar arasındaydı (Anıl vd., 2001: 18).

Birleşmiş Milletler, ertesi yıl kendi bünyesi içinde "BM Kadın için Kalkınma Fonu" (UNIFEM) ve "Kadının İlerlemesi için Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü" (INSTRAW) adları altında iki organ kurdu. Kadınların güçlenmesine ve toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğinin ortadan kalkmasına yönelik çözümler üretmeyi hedefleyen bu kurumlardan UNIFEM'in öncelikli ilgi alanı, kalkınmaya yönelik her düzeyde planlama ve uygulama faaliyetine kadın katılımını sağlamaktır. INSTRAW'nki ise kadının toplumun alt üyesi olmaktan çıkmasına, toplumda daha ileri bir konuma gelmesine yönelik araştırma ve eğitim çalışmaları yürütmektir (Anıl vd., 2001: 10).

Türkiye, 1975 konferansında alınan, ulusal mekanizmalar oluşturulması kararına ancak 1990 yılında uyarak, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nü (KSSGM),

Başbakanına bağlı olarak kurdu. 29 Mart 2003 tarihinde 25063 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı onayı ile Başbakanlığa bağlanmıştır. KSSGM kadınlara yönelik çalışmaların devlet içinde eşgüdümlü bir şekilde yürütülebilmesi ve kurumsallaştırılması açısından hayati önem taşımaktadır (KSSGM, 1996).

Kadına yönelik şiddet konusunda araştırmalara destek verirken, şiddete uğrayan kadınların genellikle ilk başvuru merci olan sağlık, emniyet ve adliye personeline konu dahilinde eğitim ve seminer verme görevini de çalışma programına almıştır. 1994 yılında kadınlarının şiddetten korunması için rehberlik hizmeti sunmanın yanı sıra kadınları gelir getirici faaliyetlere yönlendirmek amacıyla Genel Müdürlük bünyesinde Bilgi Başvuru Bankası (3B) kurulmuştur (KSSGM, 1996).

II.4.2. İkinci Dünya Kadın Konferansı (1980- Kopenhag)

Bu on yıl içerisinde kaydedilen gelişmelerin izlenip gözden geçirilmesi için 2. Dünya Kadın Konferansı’nın toplanılmasına karar verilmiştir. Kopenhag’da 10 yıllık ilk dönemi değerlendirmek adına toplanmış ve kadının durumunu daha da iyileştirmek amacıyla alınacak önlemleri saptamaya çalışmıştır. Bu dönemin en önemli gelişmesi Kadın Statüsü Komisyonu tarafından Birleşmiş Milletlere üye ülkelerde kadın eşitliğini sağlamak amacıyla kurulan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ nin hazırlanması olmuştur (Yeltekin, 2004: 114).

“Kadın On Yılı” etkinlikleri sürerken, BM de bu çerçevede, İkinci Dünya Kadın Konferansı’ndan bir yıl önce, yani 1979’da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni kabul etmişti. Sözleşmenin kabul edilmesi için BM kurallarına göre gerekli olan en az imza sayısı iken 20 iken 53 devlet tarafından daha imzalanarak yürürlüğe girmiştir. İkinci Dünya Kadın Konferansı, dünya devletlerini kadınların eşitliği açısından çok önemli bir belge olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni imzalayıp onaylamaya davet etmiştir (KSGM, 2011).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, devletleri, hem kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için somut adımlar atmalarıyla yükümlü kılar, hem de bütün diğer kişi, örgüt ya da kuruluşların kadınlara karşı ayrımcılık yapmasını önlemekle görevlendirir; sözleşme imzalayan devletleri bağlayıcı niteliktedir (Acar, 2009: 17).

Devletler, yasal sistemlerini sözleşme hükümleriyle uyumlu hale getirmek ve kadınlara karşı ayrımcılığı önleyecek politikalar izlemekle yükümlüdürler. Sözleşmenin uygulanmasını izlemek amacıyla 23 üyeli Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi kurulmuştur. Belgede imzası bulunan devletler, sözleşmeyi onayladıktan sonraki bir yıl içinde ve ondan sonra her dört yılda bir bu komiteye rapor vermek zorundadırlar. Birleşmiş Milletler sisteminin, Çocuk Hakları Sözleşmesinden sonra en geniş katılımlı sözleşmesi olan bu belgeyi, 2001 yılının Ekim ayına kadar 168 ülke imzalamıştır. Türkiye, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) 1985'te imzaladı; ama medeni kanunumuzda CEDAW'a aykırı bazı hükümler olduğu için, iç hukukta gerekli düzenlemeler yapıp bu durum giderilene kadar olmak kaydıyla, belgeye bu noktalarda çekince koydu. Yeni yasa taslağının hazırlanması üzerine çekinceleri 1999 yılında kaldıran Türkiye, yeni Medeni Kanun'un Meclis'ten nihayet 2001'de çıkarılmasıyla durumunu bir ölçüde düzeltmiştir (Anıl vd., 2001: 10).

II.4.3. Üçüncü Dünya Kadın Konferansı (1985- Nairobi)

Birleşmiş Milletler 3. Dünya Kadın Konferansı; 1985 yılında Nairobi'de Türkiye dahil 157 ülkenin katılımı ile toplanmıştır. Toplantıda hem fikir olunan ortak nokta kadınların ekonomik sosyal yaşam programlarının dışında bırakıldıklarıdır. Konferansta “2000’li yıllara yaklaşırken kadınların ilerlemesi için Nairobi ileriye dönük temel stratejileri” kabul edilmiştir. Hukuksal, sosyal ve siyasal katılımı kadınlara sunulacak eşitlik olarak üç temel ana başlık geliştirilmiş ve kadınların bu alanlara katıldıklarında topluma daha fazla katkı sağlayacakları ortak düşüncesinde devletler buluşmuşlardır. Bu toplantıda benimsenen “Toplumsal Gelişmede Kadın” yaklaşımı kadınlara yeni kazanımlar sunmuştur (Moroğlu, 2009: 135).

Uluslararası kadın hareketi, 1990’lı yıllarda çok daha güçlü çabalar içine girdi. Soğuk savaş dönemindeki işsizlik, yoksulluk, doğal kaynakların yok edilmesi gibi ciddi ekonomik ve toplumsal sorunlar artık daha gözle görünür bir hale gelmişti.

Bu yıllarda yapılan konferanslarda kadınlarda değişimin en önemli aktörlerinden biri olarak yer almışlardı. Örneğin 90’lı yıllarda New York’taki Çocuk Zirvesi’nde kız çocuklarının özel ihtiyaçları ele alınmıştı. Rio’daki Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kadınların sürdürülebilir kalkınmada üstlendikleri rolün önemi vurgulanmıştı. Viyana’daki İnsan Hakları Konferansı’nda kadın haklarının insan hakları olduğunun kabul edilmişti.

Kopenhag'daki Dünya Toplumsal Kalkınma Zirvesi'nde kadınların yoksullukla mücadelede oynamak zorunda olduğu merkezi rol ele alınmıştı. Kahire'deki Nüfus ve Kalkınma ve İstanbul'daki İnsan Yerleşmeleri zirvelerinde kadınların sağlıklarını, ailelerini ve evlerini etkileyen kararlar üzerinde kontrol sahibi olmaya hakları olduğunun vurgulanmıştı (Anıl vd., 2001: 10).

1993 yılında yapılacak Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda, kadın haklarının insan hakları olduğunu dünya gündemine taşımak için, 1991'de ABD'nin New Jersey eyaletinde kurulmuş olan Küresel Kadın Liderliği Merkezi'nin düzenlediği bir toplantıya yirmi ülkeden çok sayıda kadın katıldı. Başlatılan kampanya cinsiyet ayrımcılığına dayalı şiddeti, kültürler, sınıflar ve ırklar içerisinde değişik biçimlere bürünen evrensel bir olgu ve hemen harekete geçilip önlem alınmasını gerektiren bir insan hakları ihlali olarak tanımaya çağırان bir dilekçeyi imzaya açtı. Dilekçe 23 dile çevrilmiş, kampanyaya katılan bini aşkın grup, Türkiye de dahil 124 ülkeden yarım milyon imza toplamıştı (Anıl vd., 2001: 11).

II.4.4. Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (1995- Pekin)

1995 tarihinde toplanan 4. Kadın Konferansında 185 ülkenin kabul ettiği ve ülkemizin de çekincesiz olarak imzaladığı Pekin Deklarasyonu'nun 14. Maddesinde “kadın hakları insan haklarıdır” hükmüne yer verilmiştir. Toplantının sonunda Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu isimli iki belge kabul edilmiştir. Türkiye bu iki belgeyi hiçbir çekince koymadan kabul etmiştir. Pekin Deklarasyonunda son 10 yılda kadınların durumunda bazı ilerlemeler kaydedilmesine rağmen kadın-erkek eşitsizliğinin devam ettiği görülmektedir. Hükümetler kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyetin ana politika ve programlara yerleştirilmesi konusunda hükümlü kılınmış ve bir eylem planı hayata geçirilmesi öngörülmüştür (TBMM, 1995).

Pekin Konferansı, bir durum değerlendirmesi yaparak Eylem Platformu'nda öncelik taşıyan 12 alan belirlenmişti. Hükümetler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör kaynak ve faaliyetlerini aşağıda sıralanan bu alanlarda odaklayıp, somut olarak harekete geçmeye çağırılmıştır (TBMM, 1995).

- Kadınların omuzlarına binen ve hep büyüyen yoksulluk yükü;
- Eğitimde ve eğitim hizmetlerine ulaşma konusundaki eşitsizlik ve yetersizlikler;

- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki ve bu hizmetlere ulaşmadaki eşitsizlik ve yetersizlikler;
- Kadına yönelik şiddet;
- Silahlı çatışmaların kadınlar üzerindeki etkileri;
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her türlü faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik;
- Yetki ve karar mekanizmalarındaki kadın-erkek eşitsizliği;
- Kadının insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunması konusundaki yetersizlik;
- Başta medya olmak üzere bütün iletişim sistemlerine katılım ve erişebilme konusundaki eşitsizlik;
- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikler;
- Kız çocuklarına karşı ayrımcılık ve kız çocukların haklarının ihlali;
- Kadının toplumsal konumunu yükseltmeye yönelik mekanizmalarda her yer ve düzeyde görülen yetersizlik. (TBMM, 1995)

Türkiye'nin Dördüncü Dünya Kadın Konferansında, 2000 senesine kadar çözüm bulmayı taahhüt ettiği dört temel sorun alanı:

- CEDAW Sözleşmesine konulan temel çekincelerin kaldırılması
- Zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması
- 2000 yılına kadar kadın okumaz yazmazlığının ortadan kaldırılması
- Anne ve çocuk ölüm oranının %50 oranında azaltılması

1997 yılında zorunlu eğitim 8 yıla çıkarılmış, anne ve çocuk ölümlerinde önemli düşüşler olmuş, düzenlenen okuma yazma kursları ile kadın okur-yazar oranı yükseltilmiştir. Türkiye iç hukukuyla çelişmesi nedeniyle CEDAW'ın bazı maddelerine çekinceler koymuş. Türkiye'de kadın erkek eşitliğini sağlama amaçlı gelişmelere paralel olarak bu çekincelerin kaldırılması için çalışmalar yürütülmüş ve nihayet 20 Eylül 1999 tarihinde BM' ye sunulan nota ile Türkiye, aile hukukuna ilişkin 15. ve 16. maddeler üzerindeki çekinceleri kaldırmıştır (KSGM, 2011).

Pekin +5 Eylem Platformu, Meksika Konferansı'ndan bu yana giderek değişen bir anlayışın somut ifadesi oldu. BM'de kadın konferansları başladığında kadın sorunlarının çözümü için kadınların önündeki engellerin kaldırılmasının yeterli olacağı düşünülüyordu. Ancak giderek bunun yeterli olmadığı, en önemli noktanın kadınların kendilerinin güçlenmesi olduğu ortaya çıktı. "Kadınların güçlenmesi" kavramı Eylem Platformu'nun ana felsefesini oluşturdu; belgenin bütününe "pozitif ayrımcılık" ruhu hakimdi (İlkkaracan ve Kılıç, 2001: 18).

Bu belgede çok açık ifadesini bulan bir diğer yaklaşım da, kadın sorunlarının ana politikalara sonradan iliştirilmiş ekler şeklinde ele alınamayacağı, bu sorunların çözümünün bütün politikaların ayrılmaz bir parçası olması gerektiğiydi. Konu ister kalkınma, ister insan hakları, isterse yerel yönetimler olsun, kadın sorunları bu politikaların oluşturulmasında eskiden olduğu gibi bir detay olarak ele alınmamalı, bu politikaların bizzat merkezine oturtulmalıydı. Pekin Bildirgesi'ni imzalayan tüm hükümetler, yukarıda sıralanan kritik alanların hepsinde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya, kız çocuklarının ve kadınların insan haklarını korumaya ve yaygınlaştırmaya, kız çocuklarına ve kadına yönelik her türlü şiddeti önlemeye ve ortadan kaldırmaya kararlı olduklarını belirterek, bütün politika ve programlarında toplumsal cinsiyet perspektifine yer vermeyi taahhüt ettiler (Anıl vd., 2001:17 ; TBMM, 1995).

Dünya Kadın Konferanslarını genel anlamda değerlendirecek olursak Birinci Dünya Kadın Konferansı'nda hazırlanıp kabul edilen Dünya Eylem Planı'nı hedefini üç başlıkta toplandığı görülmektedir: 'eşit haklar, kalkınma ve barış'. Bu eylem planında şiddet konusunda vurgu yapılmamış, aile ve bireylerin güvenlik ve eşitliklerinin temin edilebilmesi için eğitim programlarının yürütülmesi tavsiye edilmiştir. İkinci Dünya Kadın Konferansında ise aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik ilke kabul edilmiş ve şiddet bir sağlık sorunu gibi ele alınmıştır. Kadına yönelik şiddetin farklı biçimleri üzerinde durulmuştur. Viyana'da gerçekleşen Üçüncü Konferansta ise *kadının insan hakları* kavramı BM insan hakları belgelerine ilk kez girmiştir. Viyana İnsan Hakları Kongresi'nde kadına yönelik şiddetin ve kadının insan haklarının yer alması, "Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesinin" kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır. Dördüncü Kadın Konferansında ise kadına yönelik şiddetin önlenmesi için devletlerin sorumluluk alması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Pekin +5 Eylem Platformunda alınan kararlara ilave olarak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin bir insan hakları

meselesi olduğu ve Şiddeti önlemede devletlerin sorumluluğuna bir kez daha vurgu yapılmıştır (Anıl vd, 2001: 18).

2012 senesinde de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-mun ve Genel Kurul'un 66. Dönem Başkanı Nasır Abdülaziz El Nasır, Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla yaptıkları ortak çağrıda 193 üyeli BM Genel Kurulu tarafından 2015 yılında kadın konferansı düzenlenmesini istediklerini belirttiler. Önerinin desteklenmesi ve onay alması durumunda 5. BM Dünya Kadın Konferansı yapılacak, son olarak Pekin'de düzenlenen konferanstan bu güne kadar kadının cinsiyet eşitsizliği üzerinde meydana gelen değişimler, kadınların siyasete katılımındaki durum, kadınlar eşit işe alım ve erişim imkanı sağlayabiliyor mu, kadınlar kırsal alanda ne gibi sorunlarla karşılaşıyor bu konuların çözümlüne ilişkin yeni kararlar ve öneriler alınacağı beklenmektedir.

Dünya'da kadın haklarının ve hareketlerinin bu gelişimine paralel olarak Türkiye'de de kadınlar hakları elde etmişlerdir. Yaşadıkları adaletsizlikler ve eşitsizlikler karşısında sessiz kalmayarak haklarını arayan ve mücadele eden özneler dönüşmüşlerdir. Bu anlamda dünyada yaşanan kadın hareketleri ve Türkiye'deki kadın hareketleri arasında bir süreklilik ve kopuş olup olmadığı incelemek Türkiye'de yaşanan kadın hareketlerinin geçirmiş olduğu dönüşümü anlamak açısından önemli veri sunmaktadır.

III. TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARININ VE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk modernleşme sürecinde kadınların nasıl algılandıkları ve bu süreçten kadınların nasıl etkilendikleri ortaya konmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kadının üstlendiği rolün, Cumhuriyet döneminde ve sonrasında ne tür değişimlerden geçtiği bu bölümde tartışılmaktadır. Türkiye'de yükselen kadın hareketinin Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak günümüze kadar değişen ve gelişen karakteri ve yapısı, elde edilen kazanımlar ve gerçekleşen yasal düzenlemelerle değerlendirilmektedir.

III.1. Osmanlı'da Kadın Hareketleri

Günümüzde olduğu gibi Cumhuriyet öncesinde de kadınlar, kadın oldukları için önlerine dikilen yasal ve kurumsal engelleri ortadan kaldırmak ve günlük yaşamda karşılaştıkları zorlukları aşmak amacıyla mücadele başlatmışlar, maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalara çeşitli yollarla karşı çıkmışlardır (Çakır, 2011: 89).

Türkiye'de kadın haklarının gelişim seyri de batılılaşma düşüncesi ile paralellik göstermiştir. 19. yüzyıl kadınların siyasal haklar elde ettikleri dönem olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti de siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanda ortaya çıkan değişimlerle yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Bundan Osmanlı kadını da etkilenmiştir. Geleneksel temeller üzerinde kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde öncülük edecek yapısal dönüşümler özellikle II. Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiştir (Çakır, 2011: 59).

Batılı kadının sosyal ve siyasal hak mücadelesi verdiği dönemlerde, Osmanlı Devleti'nde kadın sosyal yaşama katılmak bir yana, sokağa çıkma hakkından bile mahrum olmuş, Osmanlı'da kadının statüsü Tanzimat döneminde tartışılmaya başlanmıştır. Bu değişim o zamana dek yalnızca ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlandırılmış olan kadına da yansımıştır. Kadın toplumsal alanda farklı bir statü kazanmak amacıyla taleplerde bulunmaya başlamıştır.

Osmanlı siyasal yapısı farklılaşma sürecine girmeden önce Osmanlı hukuk sisteminde kız erkek ayrımı belirgindir. Örneğin, kadın mirasın yarısından pay alırken, iki kadının şahitliği bir erkeğinkine tekabül etmektedir (Aydınör, 2006: 46). Kadın eğitiminin de dışındadır; 9 yaşına kadar çocukların devam edebildiği sübyan okulları kız çocukların

alabildiği tek eğitimidir (İlhan, 1967: 103). Ancak maddi durumu daha iyi olan ailelerin kızları özel okullarda eğitim imkânı bulabilmiş; şair, bestekar, hattat olabilmıştır. Vakıf sahibi olan kadınlar da bu ailelerde yetişmiştir (Yücel, 1971: 44). Fakat modernleşme süreciyle kadının eğitim, sosyal, siyasal alanda değişim sürecine girmesi kadının önündeki engelleri kaldırmıştır. Kadınların bu mücadelenin içine girmesi kendiliğinden olmamıştır. Kadınlar ilk eylem ve taleplerini dergilerde yazarak ve derneklerde aktif olarak faaliyette bulunarak göstermiştir.

Osmanlı toplumunda değişimler Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Kadınların toplumsal hayata katılmaya başlaması bu değişimlerden en önemlisi olarak görülmüş, özellikle eğitim alanında yapılan reform hareketleri ile kadınlar bu dönemden itibaren kamusal alanda yer almaya başlamıştır. Kanunlarda kadınlar lehine değişiklikler yapılmış, eski yasaklar yumuşatılmış, fikir ve edebiyat alanında kadınlar yazılar yazarak sınırlı da olsa toplumsal yaşama katılmaya başlamıştır (Taşkıran, 1973: 24).

Tanzimat döneminde anayasaya bağlı bir akımının yerleşmesi düşüncesi oluşmaya başlamış ancak dönemin ekonomik sorunları ve sosyal başarısızlıkları ve buna bağlı olarak oluşan siyasal istikrarsızlıklar, dış baskılar ve 1870'lerden itibaren oluşan baskıcı yönetim bu anlayışı engelleyen unsurların başında gelmiştir. Modernleşme hareketlerinin hız kazanması, batının demokratik ve liberal fikirlerinin de ülkeye girişini hızlandırmıştır. Özellikle 1860'lardan itibaren basın canlanmış, yeni fikirlerin yayılması da kolaylaşmıştır (Lewis, 2002: 37).

1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilanı ile da, Osmanlı tarihine I. Meşrutiyet dönemi olarak geçen yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu dönem kısa sürmüş, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının ardından Kanun-i Esasi, II. Abdülhamit tarafından yürürlükten kaldırılmış, Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 30 yıl sürecek "İstibdat" dönemine girmiştir. II. Abdülhamit dönemi, bir yandan siyasal baskı ve yasakların yaşandığı; diğer yandan da birçok alanda modernleşmenin artarak sürdüğü bir dönem olmuştur (Nohutçu, 2006: 475).

II. Abdülhamit dönemindeki modernleşmenin göstergelerinden en önemlisi eğitim olmuştur. Hemşirelik, ebelik, öğretmenlik ve yazarlıkla başlayarak kadın toplumsal ve iktisadi yaşama dâhil olmuş, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kadın dernekleri

kurulmuş ve kadınların kamusal alana katılmalarının da temeli atılmıştır (Yücekök, 1998: 88).

Türkiye’de kadın hareketinin başlangıcı 1980’ler olarak değerlendirilse de Osmanlı’da 1870’lerden günümüze uzanan bir süreç olduğu yadsınamaz. Sadece Osmanlı’da değil Batı’da da kendi ışığını arayan kadınlar kendi toplumsal kadın örgütlerini oluşturarak örgütlenmeye başlamıştır. Kadının kendi adına dergi çıkarması, dernek kurması bu hak arayışının ilk adımıdır. Kadınlar Tanzimat’ın sunduğu yenilikleri savunmuş o dönemden başlayarak Cumhuriyet’e kadar kadın dergi gazete sayısı 40’a ulaşmıştır (ÇYDD, 1991: 132). Bunlardan bazıları Terakki-i Muhaderat²⁵ (1869), Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908)²⁶, Şüküfezar, Demet, Mehasir, Kadın (Selanik ve İstanbul), Süs, Kadınlar Dünyası, Kadınlık Hayatı, sayılabilir. 1913- 1921 arasında yayınlanan Kadınlar Dünyası dergisi önce günlük gazete olarak çıkmış sonra haftada 25 sayfa yayınlanan bir dergiye dönüşmüştür (Tekeli, 1993: 72).

Bu dergiler kadınlara kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dillendirme ortamı sağlamıştır. Her kesimden kadının yazma ürkekliğini gidermede, taleplerini iletmede ve sesini duyurmada önemli işlev görmüştür. Erkeklerle kendi durumlarını kıyaslayan, bu duruma isyan eden kadınlar Şüküfezar, Kadınlar dünyası gibi sahibi, yazı kadrosu hatta mürettepleri bile kadınlardan oluşan dergiler çıkarmışlardır. Erkeklerden gelen yardım tekliflerini de onları samimi bulmadıkları için geri çevirmişlerdir. Şüküfezar, sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tümüyle kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisidir (Pınarcı, 2013:3). Derginin özsözünde yayım amacı, kadınların varlığını kamuoyuma duyurmak ve kadınlar hakkında önyargıları kırmak olarak şöyle duyurulmuştur. “*Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin hande-i istihzasına (alaylı gülümseme) hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek, şah-rah-i sa’y –u amelde (çalışmanın doğru yolu) mümkün olduğu kadar payendaz-ı sebat (ayak direktmek) olacağız* (Şüküfezar,1884 aktaran Çakır, 2011: 120).

Hanımlara Mahsus Gazete ise, 1 Ağustos 1895 yılında yayımlanmıştır. Başyazarı ve yazı kadrosunun çoğu kadınlardan oluşmuştur. Makbule Leman, Nigar Osman, Fatma

²⁵ Terakki-i Muhaderat’ da ilk kez kadınlardan gelen mektupları yayınlamaya başlar, gazetede kadın köşesi açılır, daha sonrada kadınları çeşitli konularda bilgilendirmek için gazetelerin kadın ekleri yayınlanır (Tekeli, 1993: 72).

²⁶ Hanımlara Mahsus Gazete isimli dergi 1895-1908 yılları arasında sürekli olarak çıkan tek kadın dergisidir(Tekeli, 1993: 72).

Şadiye, Mustafa Asım, Faik Ali, Talat Ali ve Gülistan İsmet başyazarlık görevlerini yapmıştır. Yazı kadrosundaki kadınlar dönemin aydın bürokratlarının kızlar ya da eşleri olan entelektüellerden oluşmuştur. 13 yıl süreyle çıkan en uzun süreli kadın dergisi olma özelliği taşır. Dönemin aydın kadınlarının eserlerini kamuoyuna tanıtmasının yanı sıra, modernleşmeci erkek aydınların kadın söylemini de gösteren yayındır. Nesil yetiştiriciliği rolünden ötürü kadınların da geliştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği vurgulanmış; kadının içinde bulunduğu durum ile toplum arasında bağlantı kurulmuş, kadınların konumu erkeklerle kıyaslanmıştır (Çakır, 2011: 66).

1913'ten 1921 yılına dek Ulviye Mevlan tarafından çıkarılan Kadınlar Dünyası dergisi, feminizmi kendi hareketlerini tanımlayıcı bir kelime olarak kullanmayı yeğlerken, 1919'da Muallim Fuad Şükrü'nün sahibi olduğu, müdürlüğü Süleyman Tevfik'in üstlendiği, Genç Kadın dergisi feminizmi Avrupa kökenli bir hareket olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Kadınlar Dünyası dergisi katı bir çizgi çizmekte *“hukukumuz, hukuk-u umumiye arasında tanınmadıkça, kadın ve erkek bir nevi mesaide iştirak kabul olunmadıkça Kadınlar Dünyası sayfalarını erkeklere açamaz.”* Bu dergi Osmanlı kadının hukukunu savunan, hakkını arayan önemli bir dernek olan Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin de yayın organıdır. Toplumun farklı kesimlerindeki kadınlardan gelen yazı ve mektupları yayınlaması dolayısıyla da kadın haklarının savunusu yapan önemli kaynaklar niteliğindedir (Çakır, 2011: 171).

Sayıları 30'a yaklaşan pek çok kadın derneği de bu dönemde kurulmuştur. Kadınların ilk örgütlenmeleri yardım dernekleri biçiminde olmuştur ve savaş yıllarına rastlar (Çakır, 1989:91-97). Kısaca Şefkat diye anılan bu dernekler önce Selanik'te kurulmuştur. 1898'de Emine Semiye'nin kurduğu Şefkat-i Nisvan ve 1908'de kurulan Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi bu dernekleri arasındadır. Yardım derneklerinin amacı zor durumdaki, yoksul ya da kimsesiz kadınlara ve onların çocuklarına yardım etmektir. Maddi yardım sağlayabilmek için çekiliş ya da kermes gibi etkinlikler düzenlemişlerdir. Benzeri Şefkat dernekleri İstanbul, Konya, Samsun, Edirne'de de kurulmuştur (Demirdirek, 2011: 58).

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde 20 Mart 1912 tarihinde “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi” kurulmuştur.²⁷ Kurulan bu teşkilatla kadınlar etkili bir şekilde Hilâl-i Ahmer faaliyetlerine katılmışlardır. Kuruluşundan itibaren cephede savaşan askerlere, yaralı ve hastalara, kimsesizlere ve bakıma muhtaç olanlara, şehit ve asker ailelerine göçmenlere, esirlere yardım eden Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, bu faaliyetlerini bağış kampanyalarının yanı sıra, aşhane, çayhane, hastane, dispanser, sanat evi, atölyeler, gibi kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Kaplan ve Tepakaya, 2003: 185).

Bu dönemde özellikle yardım derneklerinin sayısında büyük artış olmuş, Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvanisyesi, Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi²⁸, Kadıköy Fukaraperver Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Müslüman Kadın Birliği bu dönemde kurulan derneklerden kimileridir. Müslüman Kadın Birliği barış amacıyla çalıştığı için daha sonra adı Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti olarak değiştirilmiştir (Çakır, 1996: 154).

II. Meşrutiyetin dergi ve derneklerde aktif olarak rol alan kadınlar bağımsızlık savaşı sonrası doğrudan siyasi amaçlı bir parti de kurmuşlardır. Süs dergisinde yer alan haberde Kadın Halk Fırkasının kurulduğu, başkanlığına Nezihe Muhiddin'in seçildiği duyurulmuştur (Çakır, 1989: 21).

Osmanlı kadınlarının statüsü, 1919 -1923 yıllarında ki Kurtuluş Savaşı döneminde daha da yükselmiştir. Savaşla beraber kadınlar bir yandan askere alınan erkeklerin görevlerini devralarak, bir yandan da erkeklerle birlikte savaşarak bu değişime neden olmuşlardır. İstanbul'un işgali sırasında kadınlar, halkı işgalci güçlere karşı harekete

²⁷ Ülke savunmasına ve savaşın kadınlar üzerinde yarattığı sorunların çözülmesine yardım etmek amacıyla kurulan dernekler: Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubesi, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Müdafaa-i Milliyet Cemiyeti Hanımlar Heyeti, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurduğu kadın dernekleri: İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti (Çakır, 1996: 154).

²⁸ Maddi yardım sağlamanın ötesinde kadınların sorunlarına kalıcı çözümler üretmeyi amaçlayan, kadınların eğitimsizliği sorununa odaklanmış olan derneklerde mevcuttur. 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik'te kurulan Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin amacı kız çocuklarının okula gönderilmesini sağlamak, mevcut okulların eksiklerini gidermek ve yeni okullar açılmasını sağlamaktır. 1913'te kurulan Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Balkan Savaşı nedeniyle yoksul ve kimsesiz kalan kız çocuklarına meslek eğitimi verme amacıyla biçki dikişi ve Türk el sanatlarının öğretildiği bir sanat evi açmıştır. Çeşitli kadın dergileri de özel dersaneler açarak kadınlara yabancı dil, müzik, biçki dikiş, matematik, tarih, coğrafya gibi dersler vermiş, ayrıca ücretsiz okuma yazma öğreten sınıflar açmıştır. Türk kadınları dergisinin kurduğu Türk Kadını Dershanesi, Bilgi Yurdu Işığı dergisini kurduğu Bilgi Yurdu Müessesesi bu dersaneler arasında sayılabilir (Çakır, 1989: 21).

geçirmek amacıyla direniş gösterileri düzenlemişler; Anadolu'da, Milli Müdafaa için Anadolu Kadın Cemiyetini kurmuşlar, kimi zamanda fiili olarak savaşa katılmışlardır (Baykal, 2014: 12).

Ulviye Mevlan tarafından 28 Mayıs 1913'te kurulan Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti (Osmanlı Kadınının Hakkını Savunma Derneği) ise Kadınlar Dünyası adlı yayın organı ile Osmanlı feminist hareketine önemli bir örnektir. Derneğe girmede aranan en önemli koşul, üyelerin kadınlık hakkının müdafaa ve yükseltilmesi yolunda çalışmalarınıdır. Derneğin programlarında sıralanan amaçlar ise kadının toplumsal yaşamla bütünleştirilmesi, çalışma yaşamına katılımının gerçekleştirilmesi olarak özetlenebilir. O yıllarda Batılı kadının gündeminde olana siyasal hak istemi, cemiyetin kuruluş programında yer almasa da bu talep, programa 1921 yılında girecektir (Çakır, 2011: 182).

Kadını kuşatan geleneklere, kısıtlamalara, kadın-erkek eşitsizliğine huzursuzluğa, eğitimsizliğe karşı mücadele başlatılmıştır. Bu amaçla gerek aile yaşamında, gerekse toplumsal yaşamdaki ilişkiler ağında yeni bir düzenlemeye gitmenin gereği üzerinde durulmuştur ve toplumsal bir inkılap yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Boşanma hakkının kadına tanınması, çok kadınla evliliğin önlenmesi, evlenme biçiminde değişikliğe gidilmiş, görücülük yerine eşlerin birbirini görmesi, tanınması gerektiği ifade edilmiştir. (Gökçimen, 2008: 48).

Kadının çalışma yaşamına katılımını kolaylaştıracak iş yerleri açılması da bu dönemde planlanmıştır. Böylece hem kadının içinde bulunduğu sefalet azaltılacak, hem de ülke sanayisinin gelişimine katkıda bulunulacaktır. Dernek bir terzi evi açmış, terziлик öğretmek dışarıya siparişlerle iş yaptırmaya başlanmıştır. Çalışma yaşamında kadınla erkeğin beraber çalışması istenmiştir. Derneğin bu anlamda yaptığı yayın başarılı olmuş ve kadınlar tarafından çeşitli ticarethaneler açılmıştır. Ancak dernek asıl başarısını, Osmanlı-Türk kadınının ilk kez bir kamu kuruluşuna girmesini sağlayarak göstermiştir. Derneğin teşviki ve verdiği mücadele sonucu başvuruları önce kabul edilmeyen Bedra Osman Hanım ve arkadaşları İstanbul Telefon İdaresi'ne kabul edilmişlerdir (Çakır, 2011: 45).

Böylelikle kadının sanayi, ticaret ve hizmetler sektöründe yaygın olarak çalışmasının yolu açılmış oldu. Adana'da pamuk, Karadeniz'de tütün, İzmir'de üzüm ve incir üretimi yapılan tarımsal işletmeler; PTT, Maliye Bakanlığı gibi kamu kuruluşları kadın çalışanlara kapılarını açmaya başlamıştır. Hatta geri hizmetlerde çalıştırılmak üzere

kadınlar askeri görevlere bile alınmışlardır. Bu amaçla Kadın Amele Taburu adı altında kadın birlikleri kurulmuştur (Mutlu, 207: 126).

Kadınların yaşamlarını kazanabilmek için çalışmaları konusu yalnızca kadın derneklerinin sorunu olmamış, üyeleri erkeklerden oluşan bir dernekte bu amaçla faaliyet göstermiştir. 1916 yılında İstanbul'da Enver Paşa'nın himayesinde kurulan "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi" amacını kadınlara istihdam alanı açmak olarak tanımlamıştır (Çakır, 2011: 51).

Osmanlı Devleti'nde kadınların Tanzimat ile başlayan yenilikçi hareketleri ve 18.yüzyılın sonunda Batı'da gelişen feminist hareketin etkisiyle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli toplantılar, konferanslar, yayınlar ve basın yoluyla kendilerini ifade etmeye, talepleri için örgütlenmeye başlamalarıyla daha aktif bir boyut kazanmıştır (Çokoğullar, 2014: 171).

Kadınların toplum yaşantısında ilerlemelerinde sınırlı sayılarda da olsa örgütlenmelerin önemi olmuştur. Kadınlar Kurtuluş Savaşında Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine doğrudan üye olmak yerine Anadolu'da başlatılan örgütlenme içerisinde yer almışlardır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyet'i yalnızca kadınların üye olabildiği bir dernek olma özelliği taşımış ve bu anlamda çalışmalarda bulunmuştur. Önce I. Dünya Savaşı, ardından Kurtuluş Savaşı, Osmanlı kadınının rollerini farklılaştırmış, kadının yalnızca toplumsal yaşama değil, siyasal yaşama da katılım sağlayacak düşünsel süreci başlatan bir etkide bulunmuştur ancak asırlar süren kul statüsünü aşacak bilinç birikimine ulaşmak pek kolay olmamıştır. Türkiye'de kurulmuş olan kadın kuruluşları, diğer memleketlerde olduğu gibi, bir siyasi hak iddia etme ve bu tarz bir mücadeleye girişme yolunu tutmamışlardır ancak bu oluşumun Türk kadını için olumlu tarafı, aydın kadınlarımızı bir araya toplayıp fikir alış-verişine fırsat vermiş olması ve toplum içerisinde özellikle Kızılay gibi veya diğer hayır cemiyetlerinde çalışma imkanını sağlamış olmasıdır (İnan, 1968: 127).

Tüm bu süreç ana hatlarıyla ele alındığında, Osmanlı imparatorluğunda başlayan eğitim hareketi ile feminizmin gelişmesi arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Osmanlı kadınlarının eğitimlerinin artışı kadınların, dergi ve gazeteler çıkarmaları, bu yayın organlarında tartışmalar yapmaları ve hayır derneklerinde faaliyetler yürütmeleriyle sonuçlanmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, kadın hareketinde II. Meşrutiyet döneminin önemli bir dönüm noktası olmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı feminist hareketi ele alınırken 19. yüzyıl ortalarından itibaren bir toplumsal harekete dönüşmeye başlayan ABD ve İngiltere'deki feminist hareketler ile değil; Batı'da feminist düşüncenin temellerini oluşturan hayır örgütleri, özel kadın toplantıları ve iletişim aracılığıyla gelişen hareketler ile karşılaştırmak gerekmektedir. (Berktaş, 2011: 154)

1839 Tanzimat Fermanı ile başlatılan kısmen özgürlükçü bir ortama giren kadın için 1908 yılında başlayan anayasal dönem, kadın hareketinin hız kazandığı yıllardır. Fakat bu dönemde kadınların mücadelesi siyasi değil, aile yaşamının düzenlenmesi ve sosyal yaşama katılma yönünde olmuştur. Kadınların ortak talepleri, boşanma hakkı, çok eşli ve görücü evliliklerinin yasaklanması, kadın için çalışma hakkı ve iş imkanlarının yaratılması, eğitim sisteminde reform ve kadının eğitim alma hakkı talepleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Kadınların toplumda etkin hale gelmesinden sonra ancak siyasal hakların alınacağı düşünülmüş, kadın bu hakkın talebinde suskun kalmıştır fakat kadınlar siyasal hakla ilgili suskunluklarının yanlış anlaşılması gerekmektedir. Kadınlar bu hakkın bilincinde olarak siyasal haklara sahip olmak istemekte ancak siyasal hak mücadelesi yapan İngiliz süfrajeterleri gibi şiddete varan eylemler yapmak yerine hem toplumun hem de kadını gerekli formasyonla donatılacağı kalıcı bir gelişme arzu etmektedirler. Dernekler, gazeteler, dergiler yardımıyla sesini duyuran kadın siyasetten edebiyata, basından düşünce akımına her alanda tartışmaların odak noktası olurken, aile ve toplum yapısını sorgulayan kadın toplumsal alanda bir statü elde edip sonrasında siyasal hak talebinde bulunma yoluna gitmiştir.

III.2. Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketleri

Cumhuriyet döneminde Atatürk devrimleri ile kadınların toplumsal durumları önemli bir değişim ve gelişimin içine girmiştir. Yasalarda kadın-erkek eşitliği büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Kadın boşanma hakkına, seçme seçilme, eğitim, meslek seçimi ve kamu görevleri yapma haklarına kavuşmuştur. Gerçek anlamda modern bir toplumu oluşturan bütün sektörlerde en ciddi atılımlar bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde atılan adımlarda Tanzimat'la birlikte yaşanan Batılılaşma çabalarının da etkisi vardır. Kadının gerek toplumsal statüsünde gerekse bizzat kendisinin, kendi bedensel ve ruhsal yapısının algılayışında ve tanımlayışında geçmiş dönemlerle kıyaslanamayacak farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkları yaratan başta kültür ve eğitim alanlarında olmak üzere, teknolojiye, sanayileşmede, tarımda ve bürokraside yaşanan gelişmelerdir (Sağ, 2003: 11).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte tarihteki büyük atılımı yapan Türk kadınının reform hareketi içinde en önemli tarihsel oluşumu Türk Kadınlar Birliği'nin kurulması olmuştur. Yasal kazanımlar sağlamada, kadın hakları kazanımlarında, kamuoyu oluşturmada bu derneğin faaliyetleri büyük ölçekte olmuştur. 7 Şubat 1924 günü İstanbul'da kurulan Türk

Kadınlar Birliği tek parti döneminin tek kadın örgütü olmasıyla önemli bir nitelik kazanmıştır. Amacı kadınların fikri ve içtimai sahalarda yükselterek, çağdaş ve ileri bir düzene ulaştırmak olmuştur. Bu anlamda kadınlık dünyasındaki derin toplumsal yaralar sarılmalı, dul kimsesiz ailelere ve ilkokuldaki çocuklara yardım edilmeli, kadınlar iş hayatına özendirilmeli ve üretken kılınmalıydı. Birliğe kadınların yükselmesini arzu eden her Türk ve Müslüman üye olabiliyordu. Faaliyet yıllarında Kadın Birliği Kadın Sesi adıyla bir dergi yayınlamış, Anadolu'dan İstanbul'a gelen kız öğrencilere yardım etmiş ve kimsesiz öğrencilere yemek çıkarmış, yabancı dil öğrenmek isteyen kadınlara kurslar açmıştır (Toprak, 1935: 24).

Atatürk'ün, kadının bireysel özgürlüğünü kazanması ve onun toplumsal statüsünün yükseltilmesi sürecini belli aşamalarla yaşama geçirmeye çalışmıştır. Bu adımlardan en başta geleni kadına, erkekle eşit eğitim hakkının tanınmasıdır. Bu olanak, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) Kanunu ile sağlanmıştır. Söz konusu kanunla, medreseler kapatılmış, çağdaş ve laik eğitimin verildiği, ulus bilincinin yerleştirildiği, doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda kız ve erkek öğrenciler birlikte eğitim görmeye başlamıştır. İlkokul herkes için zorunlu olmuştur. Kadınların, toplum yaşamının her alanında etkin olmalarını özendiren bir eğitim programı uygulanmıştır (Doğramacı, 1988: 94 ; Kaymaz, 2010: 333).

1926 yılında gerçekleşen hukuk devrimi ile Türk Hukuk Sistemi laik, çağdaş ve ihtiyaçları karşılayacak bir seviyeye ulaşmıştır. Medeni kanunun kabulü ile yüzyıllarca geri planda kalmış Türk kadını sosyal ve ekonomik haklar elde ederek, dünyada saygın bir yer edinme adına önemli bir adım atmıştır. Böylelikle erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmış, evlenmede kadın ve erkek için yaş sınırı belirlenmiş küçük yaşta evlenmeler kanunla engellenmiş, boşanma ve çocukların velayeti konusunda kadın ve erkeğe eşitlik sağlanmış, miras hukukunda kadının hakları korunmuş eşitlik istenmiştir. Böylece kadın yasalar önünde erkekle eşit bir hale gelmiştir (İnan, 1964: 163-168).

Kadın ve erkek eşitliğinin en somut kanıtı Türk kadınlarının dünya kadınlarının çoğundan önce kazandığı siyasi haklarıdır. 29 Nisan 1929 tarihinde ilk Türk kadın yargıç göreve başlamıştır. 3 Nisan 1930'da çıkan belediyeler yasası ile kadınlara belediye üyeliklerine seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 26 Ekim 1933 Türk kadınına Köy İhtiyar Heyetine ve Muhtarlığa seçme ve seçilme hakkı verilmiştir (Denk, 2008: 114).

1934 yılında kadınlara milletvekili seçimi için oy hakkı tanınması TBMM 'ye teklif edilmiş ve meclis teklifi kabul ederek Türk kadınına seçme seçilme hakkını birçok batılı ülkeden önce vermiştir diyebiliriz. 1935 genel seçimlerinde 18 kadın milletvekili TBMM'ne girmeyi başarmıştır ve bu Atatürk devrimleri sayesinde olmuştur. Dünya'da kadınların seçme ve seçilme hakkı incelendiğinde 1893 Yeni Zelanda, 1913-1916 Norveç-Danimarka, 1917 Sovyetler Birliği, 1930 Türkiye bu hakkı kadına sunmuştur. 1934'te Türk kadını birçok Avrupalı kadından önce seçme ve seçilme hakkına yasal olarak kavuşmuştur. Kadınlar, milletvekili seçme ve seçilme hakkını ABD'de 1920, İngiltere'de 1928, Fransa ve Belçika'da 1944, İtalya'da 1948, Japonya'da 1950, İsviçre'de ise ancak 1971'de elde edebilmişlerdir. Yani Türk kadını bu önemli hakkı birçok ileri Batı ülkesinden önce kazanmıştır (Caporal, 1999: 69 ; Denk, 2008: 115).

Türk kadını 1934'te çıkarılan kanunla ilk kez seçilme hakkını kullanırken, kadınlar bu hakkı Avrupa'daki birçok ülkeden önce elde ettiler fakat Avrupa'da kadınların temsil oranı hızla artarken, Türkiye'de arzu edilen oranlara ulaşmamıştır. Halen İsveç'te parlamentonun yüzde 44.7'si, Finlandiya'da 42.5'i, Belçika'da 38'i, İspanya'da 36'sı, Almanya'da 32.9'u, İsviçre'de yüzde 28.5'i, İtalya'da 21.6'sı, Bulgaristan'da 20.8'i, Yunanistan'da 18.7'si kadınlardan oluşmaktadır (Gökçimen, 2008: 12). Türkiye'de 1934 yılında seçme seçilme hakkına sahip olmuş kadınlar o günden bu güne kadar siyasi karar organlarında yok denecek kadar az oranda temsil edilmişlerdir (KA-DER, 2015). Toplumun yüzde ellisini oluşturan kadınlar, karar mekanizmalarında kendi oylarıyla yarı yarıya temsil edilmeyi başardıklarında birçok aksaklıkların giderileceği ve bugüne kadar gündeme gelmeyen birçok sorunun da kendiliğinden gün ışığına çıkıp çözümleneceği düşünülmelidir. Bu nedenle kadınlar başta insan hakları, silahsızlanma, barış, sağlıklı toplum ve doğa olmak üzere yeryüzündeki dengelerin korunması ve gelecek kuşaklara yaşanılabilir bir dünya bırakılması için siyasal yaşamda daha eşit koşullarda katılmaya gerektiğinin bilincine varmaya başlamıştır (Saylan, 2004: 182).

Türk kadınının milletvekili ve belediye başkanı olması başlı başına bir ilerleme olarak görülse de kadının ülke sorunlarında aktif rol alması, kadının sokağa çıkıp belli bir arayışın içine girmesi asıl ilerleme görülmüştür. 1926 yılında hukuki eşitliği almış toplumda ikincil planda olan kadın günümüzde sosyal hayatın, meslek hayatının önemli kısmını eline almış, geçmiş geleneklerin göreneklerin dışına çıkmıştır (ÇYDD, 1991: 202).

1946 çok partili döneminde farklı siyasal partilerin kadın adaylara karşı izlemiş olduğu politikayı irdeleyen Şirin Tekeli kadınların siyasal sistem içerisinde simgesel bir rol oynadıklarını ifade etmiştir (Tekeli, 1977: 382). Parlamentoda yer alan kadınların sosyal ve kültürel durumları üzerine ilginç bir sonuç ortaya çıkarmış, temsil eden kadının eğitim durumu ile temsil edilen kadının eğitim durumu arasındaki farka dikkat çekilmiş ve şu yorumu yapmıştır:

Erkek parlamenterler, genel toplumdaki eğitim düzeyine göre, o kadar eğitilmişlerdir ki, genel topluma göre seçkin bir grup oluşturmaktadırlar. Öte yandan kadın parlamenterler, onlardan daha iyi eğitim görmüş bir gruptur. Fakat Türkiye’de kadın temsilcilerle, onların temsil ettiği varsayılan kadın nüfusu arasında hemen hemen hiç bir benzerlik bulunmamaktadır (Tekeli, 1977: 382).

Yapılan eğitim reformlarıyla kadının eğitim durumu geçmiş yıllara nispeten düzelme gösterse de kadın nüfusunun eğitim düzeyinin erkeklere göre daha geri planda kaldığı görülmektedir. Ferhunde Özbay bunun nedenini kadına toplumda sunulan statüye bağlamıştır. Şöyle ki:

Kadının hemen tüm toplumlarda erkeğe kıyasla daha düşük statüde olması son yıllarda üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Kadının toplumdaki yerini belirleyen faktörleri incelemek, değişimin derece ve doğrultusunu saptamak gerekirken bunu yaparken de eğitim yolu ile kadın ve erkek arasındaki statü farklılaşması ne ölçüde kapanmaktadır? sorusuna cevap aranmaktadır (Özbay, 2010: 134).

Kadın ve erkek arasındaki statü farkı yüzyıllardan beri süregelen ataerkil düzenin bir parçası olarak sunulmuş, ataerkil düzen toplumsal hiyerarşide cinsiyet farklılaşmasına dayandırılmıştır. Cumhuriyet’in ilanı, Latin harflerinin kabulü ve zorunlu beş yıllık eğitim ve eğitimin parasız yapılması gerekliliğinin yasallaştırılması kadınların geleneksel ev kadınlığı rolünün dışına çıkmasına nispeten yardımcı olmuş, kadınlar meslek edinebilmiş, ekonomik faaliyetlere her düzeyde katılma şansı yakalamış ancak bu yeterli düzeye ulaşamamıştır (Kırkpınar, 1999: 277).

1946 çok partili siyasal hayatın Türkiye’nin ekonomik yapısında da büyük ölçüde öncesine göre değişim gösterdiği görülmüştür. En başta devletçilik yerine özel sektör destek göremeye başlamış. Bunun sonucunda yeni teknolojilerin uygulanmaya başlaması, tarımda makineleşme, iç göç, hızlı kentleşme ve dengesiz endüstrileşme baş göstermiştir (Kırkpınar, 1999: 243).

Nermin Abadan Unat sanayileşme olgusunun kadının giderek ekonomik yaşama katılmasına daha da önemlisi aile işletmesi dışındaki ekonomik faaliyetlere katılmasına dikkat çekmiştir. Bu gelişme kadının fiziki olarak toplumsal yaşamın dışında tutulmasını

gittikçe azaltmakta, kadınlar artık toplumsal olaylardan ve siyasal yaşamdan daha geniş ölçüde etkilenmektedirler. Kentleşme belli koşullar altında en yoğun etkisini aile yaşamı üzerine yapmakta, aile üyeleri toplumla olan ilişkilerini yoğunlaştırmaktadır. Kamu hizmetlerinin türleri ve kentsel yaşamla birlikte gelen haberleşme çeşitleri de aile içi ve aile arası ilişkileri değiştirmiştir bunun en etkili yansıması da kadının toplumdaki konumu için olmuştur (Unat, 1991: 266).

Ancak kadın toplumsal yaşama girebilse de iş imkânlarından erkeklere kıyasla daha az faydalanabilmeye devam etmiştir. Kadın işsizliğinin en önemli nedeni ise öğrenim düzeyinin düşüklüğüdür. Kadının öğrenimini sürdürmesi genellikle aile içi karar mekanizmalarının onayına bırakılmıştır. Kadının ekonomideki verimliliği daha küçük yaşlarda onun adına belirlenmiştir. Öğrenim düzeyi yükseldikçe iş bulabilme olanakları artmakta fakat evlilik kurumu kadınlar için sosyal güvence ve statü kazandıran bir kurum olma niteliği korumaktadır. Dolayısıyla kadının evlendikten sonra çalışmama eğilimi halen yüksektir (Castells, 2006: 297).

Para kazanan biri ile evlenme düşüncesi kadın için toplumsal statü kazanmanın tek ve en önemli çözümü olarak görülmüştür. Hızlı toplumsal dönüşüm süreci içinde kadınlar Türkiye’de kendileri için toplumsal bir statü istemeye özendirilmemektedir. Kadınların statü ilerlemeleri ancak ailenin toplumsal statüsünün artması ile olası kabul edildiği için kadınlar uğraşlarını ailenin diğer üyelerinin statü kazanması ya da kaybetmemesi üzerine yoğunlaştırmak durumunda kalmaktadır (Özbay, 2010: 133).

Cumhuriyet’in ilanı sonrası kadınların birçok hakka kavuşarak kamusal alana girme olasılığı bulması küçümsenemeyecek bir kazanımdı fakat kadının bağımsız bir bilinçle hareket edip toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkarak hareket etmesi yine mümkün olamamış kadın cumhuriyetin bütün yeniliğine karşın ataerkil toplumun içinde var olmaya devam etmiştir (Berktaş, 2004: 20).

1980’lerde Türkiye’de gelişen kadın hareketi ile toplumsal cinsiyet kalıpları yani egemen kültür tarafından belirlenen kadınlık ve erkeklik kimliklerini ve rollerini sorgulamaya başlayan kadın ataerkil değerlere karşı önemli bir ideolojik saldırı başlatmıştır. Kadınların yaşam alanları ve seçeneklerinin genişlemesi, kadının konumunun kamuoyuna açık olarak sorgulanması, kadınların kendi yaşamlarındaki kararlarda daha öz

denetimli hale gelmesi 1980 sonrası yükselen kadın hareketinde belirleyici olmuştur (Berkay, 2004: 21).

III.3. 1980 Sonrası Yükselen Kadın Hareketleri

1980’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de kadınlar kendileri ile ilgili her konuya kadın bakış açısıyla yaklaşma fikriyle kadın hareketinin aktifleşmesinde rol oynamışlardır. Başta CEDAW olmak üzere kadının uluslararası platformda sesini duyurabilmesi de kadının bugünkü konumunu güçlendirmiştir. 1980 yılında BM, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni (CEDAW) üye ülkelerin imzasına açmış, Türkiye’de 1985 yılında sözleşmeyi onaylayarak 19 Ocak 1986 yılında yürürlüğe sokmuştur. Bu sözleşme kadın erkek eşitliğini uluslararası alanda temsil eden en temel belge ve kadın hakları evrensel beyannamesi niteliğini taşımıştır (TBMM, 1986).

Kadın haklarının geliştirilmesi amacıyla kabul edilen CEDAW’a ülkemizin taraf olması eşitlikçi politikaların yeniden göz önüne alınması açısından önem taşımaktadır. Bu sözleşme ile ülkemizde kadına yönelik özel politikaların oluşturulması hız kazanmış, ulusal mekanizmalar kurulmuş, kadın araştırmaları akademik alanda ivme kazanmış, kadın kuruluşları işbirliği yaparak daha etkili bir baskı grubu haline almıştır.

1980’lerin başında Türkiye’de ortaya çıkan kadın hareketinde Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, toplumsal koşulların yanı sıra Dünya’da kadının konumunu sorgulayan bakış açısının gelişmeye başlamış olmasının etkisi büyüktür. 1980’ler dünya konjonktüründe küresel düzenlemelerin ön plana çıktığı, iktisadi anlamda yenilenmelerin ilk adımlarının atıldığı dünya kapitalizmi ile Türkiye pazarının buluştuğu, özelleştirmelerin teşvik edildiği bir dönemdir (Karagöz, 2008: 5).

1980’lerde kadının bu değişim içindeki yeri kendi özel alanını arayan, toplumda kişisel olarak nitelendirilen kadın sorununun aslında bütünsel boyutuyla ilgilenen; ideolojik, etnik, psikolojik, ulusal, dinsel çerçevede kendi kimliğini arayan kadınların buluştuğu bir atmosferdir. Erkek egemen toplumda erkek baskısı ve hatta erkek rejimini sorgulayan kadın özel alana ait gibi görülen sorunları içselleştirmiş kamusal alanın içinde yer almayı daha çok istemiştir (Savran, 2012: 255).

Türkiye’de kadın hareketi başlangıçta gerçek manada eylem de ve amaç da birliğe varamamış, ideoloji boyutunda ortaya çıkan eylemler niteliğinde kalmıştır ancak 1980

sonrası gelişen kadın hareketi en aktif halini alıp, radikal bir şekilde daha sesli tarih sahnesine çıkış yaşamıştır (Çaha, 1996: 140).

CEDAW sonrası gerçekleşen beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde kadın politikalarını geliştirmek amacıyla KSSGM (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü) kurulmuştur. Devlet bakanlarından biri Kadından Sorumlu olarak görevlendirilmiştir. Üniversiteler bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri²⁹ ve yüksek lisans eğitimi verilen ana bilim dalları kurulmuştur (TBMM, 2013).

1980'lerden başlayarak feminist kuramcılarının ve bu alanda çalışan düşünürlerin üniversitelerde ders vermeye başlamış olması da üniversitelerde kadın çalışmaları adı altında programlar ve bölümler kurulmasının önünü açmıştır (Sancar, 2003: 97). Böylece, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet adı altında özerk bir akademik çalışma alanı oluşmuştur. Bu çalışmalar kadınlara tarihin sadece erkeklerin kamusal ve siyasal deneyimlerine bakarak değil kadınlık deneyimlerine de bakarak yazılabileceğini göstermiştir çünkü kadınların deneyimlerinin yer almadığı bir tarihsel süreç incelemesi eksik ve yanlış bir incelemeyi doğuracaktır (Berkay, 2003: 71).

Devlet istatistikleri arasında kadın istatistikleri yayınlanmaya başlamış, yeterli olmasa da sığınma evleri³⁰ açılmıştır (Altınay, 2007: 17). Cinsiyete dayalı ayrımcılığı önlemek için yasalarda kapsamlı değişiklikler yapılmış kadın erkek eşitliği gündeme getirilmiş, kadına karşı şiddete yönelik yasal düzenlemeler yapılmış, kadın hakları konusunda çalışan kuruluşların iş birliği güçlendirilmiş, kadın eserleri kütüphanesi ve bilgi merkezleri açılmış, kadın okuryazarlığını arttırabilmek adına kurslar açılmış, bu

²⁹ Ülkemizde ilki 1990 yılında kurulan İ.Ü. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezidir. Daha sonra birçok üniversite bünyesinde kurulmaya devam etmiştir. Türkiye'de kadının insan hakları ihlallerini önlemeyi ve cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan araştırma, eğitim, politika geliştirme ve uygulama projelerinin hayata geçirilmesine danışmanlık ya da uzmanlık düzeyinde katkı yapmaktadır. Kadın sorunlarının çözümü ve cinsiyet eşitliğinin kamu politikalarına yerleştirilmesini amaçlayan politika, plan, projelerin yönetici, uzman ve uygulayıcılarına yönelik özel eğitim programları hazırlamaktadır. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynaklarının araştırılması ve çözüm yollarının geliştirilmesine hizmet edecek araştırmaların yapılmasını desteklemekte ve yapılacak kadın araştırmalarının çoğalmasına katkıda bulunmaktadır (TBMM, 2013).

³⁰ Türkiye'deki ilk sığınma evi Osmanlı Devleti tarafından 18. yüzyılda İstanbul Eyüp'te açılmış. Adı Hatuniye Dergâhı. Burada, şiddet gören ve zor durumda olan kadınlara zanaat öğretilip onların kendi ayakları üzerinde durmaları sağlanıyor, psikolojik rahatsızlıkları olanlarsa tedavi ediliyor. Türkiye'deki kadın hareketi de sığınma evlerinin açılmasını kadına yönelik ve aile içi şiddetle mücadelede öncelikli bir hedef olarak belirlemiştir. Kadın hareketince açılan ilk sığınma evi 1993 yılında Ankara'da Kadın Dayanışma Vakfı tarafından açılmıştır. İstanbul'un ilk kadın sığınma evi ise 1995 yılında Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı tarafından kurulmuştur (Altınay ve Arat 2007: 93 ; Dedeoğlu, 2009: 41).

çalışmaların yaygınlaştığı dönem 1980 sonrası kadın hareketinin ivme kazandığı dönem olmuş, kadınlara ilgili çok sayıda kitap ve dergi yayımlanmış kadın sorunları konusunda toplumsal duyarlılığın artırılması kadınların kendileri ile ilgili konulardan haberdar olmasına ve böylece kadının statüsünün yükselmesine olanak sağlanmıştır (Altınay ve Arat 2007: 93 ; Dedeoğlu, 2009: 41).

Öte yandan medyada yer alan kadın görüntüsü de bu dönemde değişmiştir. Türkiye’de devlet tekelinde olan radyo ve televizyonun kadınlara yönelik hazırladığı programlar, 1939 yılında başlayan ilk radyo programında kadına evin anası dışında bir rol tanımazken, 1974-1980 yılları arasında TRT1’de “Kadın Dünyası” TRT2’de “Kadın ve Aile” programları yayına girmiş, Kadını “toplumun mutlu yıllarını gerçekleştiren temel öğelerden biri” olarak tanımlanmaya başlamıştır (Tekeli, 2010: 192).

1980’li yıllarda kadın hareketi çok büyük bir ivme kazanmış, *özel olan politiktir*³¹ sloganı ile kadın hareketi sahip olduğu farklı bilinci vurgulamış, toplumsal cinsiyet kalıplarının dışında egemen kültür tarafından belirlenen kadınlık ve erkeklik kalıplarının dışına çıkmayı amaçlamıştır.

Türkiye’de kadın hareketine haber niteliğinde yer verilmesi ise 17 Mart 1987’de gerçekleştirilen “Dayağa Karşı Dayanışma” yürüyüşü ile başladı denebilir. 2500 kadın yürümüştür (Kerestecioğlu, 2014: 123). Bundan iki yıl sonra gene İstanbul’da gerçekleştirilen “1. Kadın Kurultayı” öncesi ve sonrasında ise ilgi daha da artarak feminist hareketi anlamak üzerine yazı dizileri verilmeye başlanmıştır.

Kadınların cinsel tacize ve sarkıntılığa hayır kampanyası çerçevesinde İstanbul sokaklarında mor kurdeleli yorgan iğnesi satmaları ve *geceler ve sokaklar kadınların da olmalı* diyerek erkek kahvelerine ve meyhanelere girmeleri sansasyon haberciliğine de uygun düştüğü için basında yer almıştır (Tekeli, 2010: 195).

Yine 1987 yılında Çorum’da bir hakimin üç çocuklu bir kadının dayak yediği için açmış olduğu boşanma davasına “*kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin*” gerekçesiyle reddetmesi “Dayağa Karşı Dayanışma” kampanyasının fitilini

³¹ Kadınlar evde kocaları tarafından tecavüze uğradıklarında, zorla eve kapatıldıklarında, dayak yediklerinde, iş yerinde patronları tarafından tacize uğradıklarında, hak ettikleri pozisyonlara onlar yerine bir erkek getirildiğinde bu yaşadıkları tecrübelerin ‘bireysel, özel, konuşulmaması gereken tabu meseleler’ değil, bunların ataerkil sistem tarafından sistemik olarak yaratılan mağduriyetler olduğunu, bunların aşılması için bu konuların politik meseleler olarak algılanması gerektiğini ortaya koymak için feministler ‘özel olan politiktir’ söylemi altında ataerkil sisteme dikkat çektiler (Tekeli, 2010: 192).

ateşleyen diğer bir boyuttur. ‘Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Yürüyüşü’ Türkiye'nin 12 Eylül sonrası en önemli sokak eylemlerinden olmuştur. 17 Mayıs 1987’de ilk eylemli kadın yürüyüşünde Filiz Kerestecioğlu ‘Kadınlar Vardır’ şarkısını bestelemiş ve yürüyüşte seslendirmiştir (Kerestecioğlu, 2014: 28).

8 Mart 1988'de Cağaloğlu'nda ‘Geçici Modern Kadın Müzesi’ açılmış, müzede küçümsenen ev işlerini, görmezden gelinen kadın emeğini, kısacası kadının gizli yaşamaya zorlandığı kadınlık halleri görünür kılınma amaçlanmıştır. ‘Bağır Herkes Duysun’ isimli kitap erkek dayağını anlatmış, müzede tanıtımı yapılmıştır (Morçatı, 2015).

“Bağır Herkes Duysun” adlı kitabı hazırlayan sekiz kişilik gruptaki beş kadın bir dergi çıkarma kararı almıştır. Öncelikli amaç sosyalist feminist bir dergi çıkarmak değildir. Dergi kararının alınmasından sonra yaşanan okuma sürecinin sonucunda Kaktüs’ü çıkarmaya karar veren kadınlar kendilerini “sosyalist feminist”³² olarak tanımlamaya başlamışlardır. Yayın Kurulu, neden Kaktüs adını seçtiğini açıklamak için “ev tipi küçük olabilir ama sokakta da yaşamını sürdürebilir, çeşitli türleri vardır. Çiçek açar ama dikenleri de vardır” derken kaktüsü, kadınları tarif etmek için kullanmışlardır (Savran 2012: 121).

1989 yılında İstanbul Üniversitesi’nde Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin ilki kurulmuştur (KSSGM, 1999). 1990’lar Türkiye’inde kadın hareketine baktığımızda daha eylemsel ve örgütlü bir görünüm kazanmıştır. Bunlardan ilki Türkiye Kadın Hareketi’nin Birleşmiş Milletler aracılığı ile evrensel dünyaya açılmasıyla oluşan kadın konferansları, diğeri ise Devlet Bakanlığına bağlı olarak “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün” kurulmasıdır (KSSGM, 2014).

Kadın hareketinin oluşumu her ne kadar Osmanlı’nın son dönemlerine tekabül etse de Cumhuriyet dönemi beraberinde kurulan örgütler, yayınlanan gazete ve dergiler, kendi özgürlüklerinin peşine düşen kadınlar olarak Türk kadınının modernleşme sürecini başlatmış ve aktif olarak bu oluşumun içinde yer almışlardır (Demirdirek, 1993: 98).

Bugün ise toplum olarak etkisi yayılan ve derinleşen bir feminist tarih çalışmaları alanına sahipsek bunda 1980 sonrasında yaşanan oluşumların etkisi büyüktür. Feminist tarih çalışmaları olmasa, yakın dönem Türkiye siyasi tarihinin erkek odaklı bir bakış

³² Sosyalist feminist ibaresinin derginin ismine eklenme nedeni ise –Sosyalist Feminist KAKTÜS- yapılan resmi başvuru sonucunda Kaktüs isimli bir başka derginin varlığının ve yasal olarak tek başına Kaktüs isminin kullanılamayacağını öğrenilmesidir (Savran, 2012: 121).

açısıyla incelenecek olup, kadınların özel, sivil ve kişisel olarak tanımlanan alanlarda yaptıkları görmezden gelinmiş olacaktır (Sancar, 2009: 123).

Türkiye’de bir siyasi hareket olarak kadın hareketinin en temel hedefi kadınların insan haklarının gereği olarak kamu sorumluluğu ilkesine dayanarak hukuk tarafından korunması hususudur. Kadınların uğradığı cinsiyet temelli çeşitli ayrımcılıkları telafi edecek, mevcut haklarını koruyacak insan haklarından tam olarak yararlanmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin talebi 1980 sonrası Türkiye’de kadın hareketinin temel çıkış noktası olmuştur (Tekeli, 1990: 85).

Kadına yönelik aile içi şiddet, bekarlık, zina, kürtaj gibi kadınların öz benliklerini ve cinselliklerini doğrudan etkileyen hususlar bu dönemde Medeni Kanun’un eşitsizlik yaratan ilkelerini sorgulatmıştır. Kadının ekonomik özgürlüğünün önündeki siyasal, kültürel ve ideolojik engeller tartışılmış, kadınların karar mekanizmalarında daha çok yer alması gerekliliği sonucuna varılmıştır (Saktanber, 2009: 331).

Bu dönemde Feminist hukukçuların eleştirisi özel alan kamusal alan ayrımının sınırlarının değişmesini sağlamıştır. Evlilik içi tecavüz suçu, aile içi ve kadına karşı şiddet, namus adı altında kadına işlenen suçlar ve cinsel suçlarla ilgili yeni suç tanımlamaları mevcut hukuk ilkelerini değiştirerek kadın hakları alanını daha koruyucu bir boyut kazanmıştır. Özellikle Medeni Yasa ve Ceza Yasası’nda yapıla değişiklikler ve Aileyi Koruma Yasası’nın çıkarılması kadın reformu olarak adlandırılabilirler. Evlilikte kadın ve erkek eşit hale gelerek, aile içi şiddet yasal olarak suç sayılarak, namus adına işlenen suçlara ağır cezalar veriliyor olması hukuk sistemimizde ilerleyici adımlar niteliğindedir (Sancar, 2009: 125).

Kamu alanında cinsiyet eşitliği temel alan bir demokrasi ilkesinin varlığı siyasal toplumun kurucu kurumları olan siyasal partileri, yerel ve ulusal meclisleri de bu alanda çalışmaya zorlamıştır. Artık siyasal temsil eden husus cinsiyetçi kalıpların dışına çıkmış, partiler olumlu ayrımcılık ve kota politikaları kadının lehine tartışmaya açmış düzenlemeler yapmaya başlamıştır (Sancar, 2009: 127).

III.4. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Hareketleri

Kadın ve erkek arasındaki farklılıkların kadın ve erkeğin biyolojik yapısından kaynaklandığı, doğuştan gelip mutlak olduğu varsayımlarının kabulüne ilave olarak zaman içerisinde kadın ve erkek arasındaki farkın sosyo-kültürel açıdan değerlendirmeye alındığı

bir süreç başlamıştır. Bu sürece işlevlik kazandıran unsur feministlerin çalışmaları olmuştur. Bu kapsamda ortaya atılan toplumsal cinsiyet kavramı çalışmalara yol gösterici olması bakımından önemlidir.

1968 yılında Robert Stoller, *Sex and Gender* (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) çalışması ile literatüre kazandırdığı kavram ile kadın ve erkek cinsiyet ayrımlarının toplumsal kökenlerini incelemiştir. Biyolojik ve anatomik farklılığı ifade eden cinsiyet kavramına karşılık toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkeğe toplumsal ve kültürel olarak yüklenen cinsiyet rolleri olarak tanımlanmıştır. Her toplumun kadın ve erkek için uygun gördüğü normlar mevcuttur ve bu normlar zamana, yere ve kültüre göre değişiklik göstermiştir (Acar ve Demir, 2005: 164).

Toplumsal cinsiyet kavramı genel olarak kadınlık ve erkekliğin biyolojik farklılıklarının yanı sıra toplumsal, kültürel, tarihsel olarak belirlenip öğrenildiği bazı rol ve davranışlarla biçimlendirildiğini belirtmek için kullanılmıştır. Kavram, kişinin biyolojik cinsiyeti ile sonradan toplumsal yaptırımlarla tercih etmeye zorlandığı cinsiyet arasında farklılıklar olabileceğini içermektedir. Cinsiyet toplumsal olarak inşa edilen bir yapı gibi görülmüştür (Sayer, 2011: 9).

Bu oluşum içinde Türk kadını da toplumsal konumunda kimin karısı ya da kızı olduğu gerçeğiyle, aile yapısı ve cinsiyetinden ötürü içinde bulunduğu toplumca biçilen rolleri benimsek zorunda kalmıştır (Eliuz, 2011: 222).

Erkeğin egemen durumunda olduğu ataerkil kültürü benimseyen toplumlarda eşitsizliğe dayalı toplumsal cinsiyet ilişkileri kadının aleyhine işlemiştir. Kadın ve erkek arasındaki hiyerarşiye dayalı olan toplumsal cinsiyet ilişkileri sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapılar tarafından yaratılmıştır. Biyolojik farklılıkların derin bir toplumsal farklılığa dönüşmesi her anlamda kadının ikinciliğe sürükleyerek ötekileştirmiştir. Ataerkil söylemin sunduğu “egemenin kararları sorgulanmaz” bakış açısını çiğneyen kadın, toplumda yer edinme isteğini sesli olarak tarih sahnesine sunduğunda bu durum toplumlarda kadın hareketi olarak adlandırılmıştır (Mitchell, 1984: 27).

1980’lerde Türkiye’de hızlı bir siyasi, ekonomik ve kültürel değişim kendini göstermişti. Toplumunu oluşturan en küçük birim olan aileler ise toplum üzerinde etkisi en büyük olan kurum olması açısından oldukça önemli görülmüştür. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini şekillendiren temel kurum olan ailede ise ataerkil ilişki tipi ağırlıklı

olmakla birlikte bu dönemde bireyselleşme arayışı artmış, kadın-erkek eşitliğine dair inancın toplumda yayılmaya başladığı bir oluşum kendini göstermeye başlamıştır. Kadınlar yenilik arayışıyla kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerini dile getirir olmuş bunu da sokağa çıkarak kamusal alanda kendilerini görünür kılarak yapmaya başlamışlardır. Kadın toplumsallaşmanın ilk adımını ise ev içine sıkışan yaşamın dışına çıkarak, yeni annelik ve kadınlık rollerini üstlenerek olmuştur (Demir, 1997: 75).

Kadın hareketi bir başka değişle feminizm toplumu eğitmek ve tek taraflı bir egemenlik üzerine kurulu kurumların yeniden yapılanması için bilinç düzeyini yükseltmeyi hedefleyen bir reform hareketi olarak şekillenmiştir diyebiliriz (Segal, 1990: 263). Kadın toplumlara yerleşen yanlış değer yargılarıyla kuşatılarak, erkek egemen toplumun ve kocasının “ücretsiz emek işçisi” olarak görülmeye zorlanmış, doğumu itibariyle kendisine dayatılan erkeğe itaat öğretilmiştir. Bu mite güvenen kadın bunu içselleştirerek geleneğe teslim olmuştur. Toplumsal cinsiyet dayatmalarının kırılma noktası kadının bu gidişata dur demeye başlamasıyla oluşmuştur (Demir, 1997: 79).

Kadının toplumsal rolünü pekiştiren oluşumun en başında evlilik kararı gelir, nitekim kadın doğumu itibariyle kendine sunulan babaya itaatin devamında bunu tamamlayıcı unsurunu kocaya itaat olarak görmüştür. Erkekler doğdukları andan itibaren bağımsızlık için eğitilirken, kadın uyum gösteren birey olarak yetiştirilir. Kadın itaatkar, edilgen, hareketliliği düşük, yaşam alanı sınırlı bir nesne halindeyken özerk olamamıştır (Bora, 2005: 103 ; Beauvoir, 1993: 8).

Toplumsal olarak örf, adet ve kurumlar tarafından yüklenen rolle evlenen kadın için evlilik güvencedir. Evlilik ile kutsallaştırılan ve mutlaklaştırılan bir başka kimlik ise anneliktir (Eliuz, 2011: 224). Kadının biyolojik olarak zaten içinde yer alan annelik güdüsü toplumsal cinsiyetle soylu bir kimliğe dönüştürülmüştür (Demir, 1997: 67). Toplumsal cinsiyet özgür bir kadın yerine iyi ve özverili bir anne kimliğini kadın için daha uygun görmüştür (Berkday, 1998: 62). Kadın erkeğine hizmet ettiği ve annelik rolüne yoğunlaştığı ölçüde toplumda kabul görmüştür.

Toplumsal cinsiyetin dayatmalarıyla, yuvayı kurma devam ettirme ve aile bireylerini birbirine bağlama, kocasına yaraşır eş olma ve ait olduğu aileyi iyi temsil etme gibi bir takım roller atfedilen kadın evin ekonomik kalkınmasında kilit nokta olarak

görülmüştür. Bu dönüşüm içinde erkek getiren kadın ise getirileni idare ile yetiren konumdadır (Akbalık, 2013: 83).

Kadın için toplumsal cinsiyeti aştığı kırılma noktası, kendine sunulan bu dünyanın dışına çıkmayı başladığı, evlilik ve annelik rolünü kabul ederken, erkekle cinsel farklılığının dışında aynı güce sahip olduğunu fark etmesiyle başlamıştır. Kadını birey olarak erkeğe bağımlı kılan unsur maddi bağımlılıktır. Kadını eve bağlı kılan durumdan kurtulabilmesi için çalışması şarttır. Kadının üretken bir şekilde iş gücünde yer alması özgürlüğünün ilk adımı olacaktır.

Çalışmak, özgürlük atılımında kadın için özneye dönüşme sürecinde en gerekli fırsattır (Segal, 1990: 158). Bu süreç gerçekleşirse kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılığın bir toplumsal farklılık olarak algılanması son bulacaktır (Donovan, 2014: 9).

Türkiye’de kadının durumuna bakacak olursak, 19. yüzyılda kadının kamu hayatına girmeye başladığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti döneminde kabul edilen Tanzimat Fermanı kadınların eğitim haklarına kavuşması bakımından ve Türk kadınına meslek edinimi fırsatı sunması açısından oldukça önemlidir (Kurnaz, 1991: 4). İlk olarak ebelik mesleği ile başlayan bu süreç, öğretmenlik ve dikiş nakış okulları ile devam etmiştir (Kurnaz, 1991: 18).

Eğitim imkânlarının artması kadınların sosyal ve kültürel hayattaki etkinliklerini hızlanmasını sağlamıştır. Türkiye’de kadının eğitim alanında toplumsal dönüşümünün temeli aslında Osmanlı Dönemi’nde atılmıştır. Batı’nın örnek alınmaya başladığı bu dönemlerde kadın sorunu içeren, kadının toplumsal durumunu sorgulayan yazılı kaynakların varlığı, basına yansıyan kadın sorularının, taleplerinin yer aldığı gazete, dergi vb. dokümanlar kadın hareketinin temelini oluşturmuştur (Çakır, 1996: 11).

Kadının eğitimi Cumhuriyet dönemi ile daha da önem kazanmıştır. Modern toplumun en önemli özelliklerinden biri olan eğitim üretken ve kaliteli bir yaşamın ön koşulu olmuştur ve kadın da artık bu şekilde yaşamayı talep etmektedir (Arat, 1998: 88).

Kız çocuklarının eğitimine yönelik adımların Osmanlı dönemi ile başlamış olması, Cumhuriyet dönemi ile artarak devam etmesi aşikârdır ancak bu oluşumun en aktif halini aldığı dönem 1980 sonrası, hükümetlerin ve sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla daha kapsamlı bir boyut kazanmıştır (Arat, 1998: 97). Son yıllarda ise eğitiminde cinsiyet ayrımını gidermeye yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarının ve eğitim

materyallerinin cinsiyet ayrımcılığını içerip içermediği incelemek ve kız ve erkek çocuklara ait bilgi, fotoğraf ve resimlerde niceliksel açıdan eşitlik sağlamaya, geleneksel olarak kadın için uygun görülen rolleri (ev kadınlığı, anne, öğretmen, hemşire vb.) yerine “başarılı kadın” vurgusuna önem vermiştir (KSGM, 2011).

1980-1988 arası dönemde kadın için önemli bir adım da kamu alanında istihdam edilen kadın sayısındaki büyük sıçrama olmasıdır (Acuner ve Sallan, 1993: 81). TÜSİAD verilerine göre ise Türk kadını ekonomide işgücü olarak yeterince istihdam edilmemektedir. Kadınların istihdamı iktisatta ve sürdürülebilir kalkınmada önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (KAGİDER, 2011).

Kadının sanayi devrimi ile birlikte evinden çıkarak çalışma yaşamına katılması ile kadının gelenekselleşen rolü ile çalışma hayatındaki rolü arasında zaman zaman çatışma yaratmıştır. Kadınların ev kadını, eş, anne rollerine ek olarak çalışma yaşamına girerek bir takım roller üstlenmeleri ile kadının ev ve iş yaşamı daha da zorlaşmıştır. Kadının toplumun temel yapı taşı olan aile ve çocuklar üzerinde katkısı dikkate alındığı zaman kadına bazı ayrıcalıklar sunulması olasıdır (Soysal, 2006: 4).

Türkiye’de son yıllarda kadın istihdam oranını arttırılmak hedeflenmiş, devlet bir takım düzenlemelerin önünü açmış. Düşük gelirli kadınların işgücüne katılımını arttırmak için KOSGEB tarafından kadınlara pozitif ayrımcılık yapılarak sunulan krediler kadına çalışma hayatın yer açan güzel gelişmeler arasındadır (KOSGEB, 2011).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Avrupa Birliği ile ortaklaşa finanse edilen ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen “Evde Çocuk Bakımı” projesi kayıt dışı çalışan çocuk bakıcısı kadınların istihdamını sağlamak ve çalışan annelerin doğum sonrasında işlerine geri dönme süreçlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle kadın istihdam oranı arttırma hedeflenmiştir (SGK, 2014).

Kadının kentte çalışma hayatına katılımı kırsal alanlara oranla daha fazladır. Kırsal alanlarda kadın ücret almadan aile işgücüne destek olarak çalışarak, sosyal güvenceleri olmaksızın çalışma hayatında yer almıştır. Bu durum kadını ücretsiz emek işçisi konumuna sürüklemiştir. Kentler de ise çalışma hayatında kadının yaşadığı zorluğun adı değişmiştir, belli mesleklerin toplumsal cinsiyet kalıplarına göre sadece erkeklere uygun olarak değerlendirilmesi de kadını sınırlamıştır. Çalışma hayatının her kademesinde kadın eşitsizliği hissetmiştir. Evliyse doğum yapacak olması, nişanlıysa evlenip işten ayrılacak

mı düşüncesi işverenler tarafından kadın işçiye tereddütle yaklaşmaya neden olmuştur. Hamile olduğu halde devletin sunduğu yasal izin hakkını, işten çıkarılma korkusuyla kullanamayan birçok kadın işçi mevcuttur. Bir ekonomik kriz anında bile işten çıkartılacak ilk kesim kadın işçiler olmuştur. Fakat modern toplumun gereği olarak kadının iyi eğitilmiş anneler olarak yetiştirilmesi zorunlu kılınmış ve hükümet politikaları da bu yönde kadını koruyucu önlemler almaya başlamıştır (Arat, 1998: 105).

“Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması” amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Kadın çalışanların (4/a kapsamındaki) doğum sonrası esnek çalışma koşulları getirilmesi talebiyle, İş Kanunu'nun kadın işçilerin doğum ve süt iznini düzenleyen maddeye eklenen fıkra ile analık izni ve yarı zamanlı çalışma sonrasında mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar kısmi süreli çalışma talep edilmiştir. Bu süre içinde anne tam zamanlı maaş alırken, işverene yük gelmemesi için yarım maaş ve primleri İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanacaktır. İşveren isterse kalan yarım gün için 'yarı zamanlı' eleman çalıştırabilecektir. Böylelikle doğum yapması halinde işten çıkarılma korkusu yaşayan kadının haklarının nispeten korunmuş olması arzu edilmektedir (TBMM, 2015).

Günümüzde kadınların ağır mağduriyet yaşadıkları toplumsal hayatı oldukça olumsuz etkileyen diğer bir sorun kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddettir. Ataerkil bir toplum kökenine sahip Türkiye’ de kadına şiddetin birçok sebebi olmakla beraber asıl değişim zihniyet değişimini gerekli kılmaktadır (Arat ve Altınay, 2007: 68).

Öncelikle şiddet nedir ve nasıl ortaya çıkarı sorgularken, şiddetin bireyin psikolojik ve biyolojik yapısıyla sosyokültürel ve ekonomik yaşantısının etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir durum olduğu şeklinde bir tanımlama yapabiliriz. Şiddet çoğu zaman toplumlarda güç ve iktidar ilişkilerinin bir uzantısı olmuştur. Birinin diğeri üzerinde egemenlik kurma isteğine bağlı olarak, ezen ve ezilen kutuplaşması doğmuş şiddet de bu durumun kendisini dışa vurma biçimidir (Öztürk, 2008: 118). Şiddet beraberinde gücün koruyucusu olma gerekliliğini de doğurmuştur. Bir başka görüş ise şiddetin ancak karşı şiddetle durdurulması yönündedir (Ünal, 1992: 30). Genel kabul ise toplumlarda şiddete maruz kalan kesimin her zaman ikincil durumda olan kesim olduğu yönünde olmuştur.

Türkiye’de kadının toplumsal konumu gereği ikincil planda olduğu ve toplumsal cinsiyet kalıplarına göre şekillenen kadın erkek ilişkilerinde kadına yönelik şiddet cinsiyet eşitsizliğinin yansımasıdır. Var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkek kadınlardan farklı olarak şiddet kullanabilen ve buna hakkı olan bir konumda olmuştur. Şiddeti içselleştiren ve bunu toplumsal bir kabul olarak görüp cinsiyetiyle bağdaştıran her erkek şiddeti doğru bulur (Sancar, 2009: 219).

Dünya’da 1970 sonrası dönemde toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan ilkelerle kadına yönelik şiddete farkındalık başlamıştır. Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet Türk toplumunda en önemli sorunların başında gelmektedir. Hangi ezilen kesime yönelik olursa olsun şiddetin her türlü bir takım yasal önlemleri gerekli kılmıştır.

Bu anlamda Türkiye 7 Nisan 2011 tarihinde kabul ettiği “Kadına Karşı ve Ev İçi Şiddetle Mücadele ve Bunun Önlenmesi Sözleşmesi’ni” imzalayan ilk ülke olmasına rağmen şiddetin ülke ölçeğine yansıması halen oldukça fazladır. Yine 8 Mart 2012 tarihinde yasama organı tarafından kabul edilen “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” ve Türkiye’nin imzası olan “Avrupa Konseyi Kadına Karşı ve Ev İçi Şiddetle Mücadele ve Bunun Önlenmesi Sözleşmesi” şiddete dair yasal olarak alınan kararlardır (Özbilen ve Arslan, 2012: 366).

Kadına yönelik şiddetin bir insan hakkı ihlali olduğu evrensel bir kabuldür. İster kamusal alanda ister özel alanda gerçekleşmiş olsun kadına ızdırap veren cinsel, psikolojik, fiziksel ve ekonomik her acı kadına yönelik şiddet kapsamında değerlendirilmektedir.

Kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı olarak, doğrudan kadınlara ve yalnızca kadın oldukları için uygulanan her şiddet kadını ayrıca koruma altına almayı gerekli kılmıştır. Çünkü toplumsal cinsiyet toplum tarafından kadına yüklenen ve sosyal olarak kurgulanan roller anlamına gelir. Buna bağlı uygulanan şiddetin gerekçesi ise sadece, iyi bir anne, sadık bir eş, iyi bir aşçı gibi rolleri yerine getirmemesi kaynaklıdır (Özbilen ve Arslan, 2012: 377).

Toplumlar tarafından kadına biçilen rollerin dışına çıkmak ve bu kalıba uymamak şiddeti gerektirmemelidir. Sırf cinsiyet bağlamı uygulanan şiddetin bir tür ayrımcılık ve insan hakları ihlali olarak kabul görmesi gerekli görülmüştür. Ne kadar yasalarla kadın korunulmaya çalışılsa da yasaların engelleyemediği artan kadın cinayetleri, töre

cinayetleri, namus cinayetleri gerçeği, değişimin zihinlerde başladığını ve toplumsal yapıların bu değişimi istemelerinin gerekmesi önemli bir husustu..

Şiddeti önleyici devlet politikaları daha katı bir şekilde ve kapsamlı uygulanmayı gerekli kılmaktadır. Örneğini yaşadığımız 2010 senesinde savcılıktan koruma talep ettiği halde bunun geç karşılanması Ayşe Paşalı'nın ölümüne sebebiyet vermiştir. 2011 senesinde sığınma evinden çıkıp evine döndüğünde kocası tarafından öldürülen Şefika Etik kanundaki korucuyu önlemlerin veya dayağa karşı verilen cezalandırmada uygulanan yaptırım eksikliklerinden kaynaklanmıştır (Çalı, 2012: 2). Türkiye'de kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık karşıtı ilk hareketler 1986 yılında başlamıştır. CEDAW'ın uygulanmasına yönelik kampanyalar düzenlenmiştir. 1987 yılında "Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü" ile kadına karşı şiddet kamuoyunun dikkatini çekmiştir. 1990'lı yıllarda "cinsel taciz", "cinsel taciz suçuna" dönüştüğünde kavram daha dikkate değer bir anlam kazanmıştır. TCK'da yer alan "fahişelere tecavüz edilmesi durumunda ceza indirimi" ifadesine karşı kampanyalar 90'lı yıllara damgasını vurmuştur. 1998 yılında aktif hale gelen kadın sığınma evlerine yönelik çalışmalar, kadınların bu konuda oluşturdukları iletişim ağları, kurulan kadın misafirhaneleri, aile danışma meclisleri, toplum merkezleri, yazılı basında yayınlanan birçok eser kadına yönelik şiddetin kamu politikası haline gelmesini sağlamıştır (Çalı, 2012: 7).

Aile içi şiddet görünmez bir insan hakları ihlalidir. Feminist araştırmacıların yardımları ile bu hak ihlali görünür hale gelmiştir. Kadına yönelik şiddetin çoğu zaman kadınlar tarafından da içselleştirilip çaresizce kabul edildiğini gerçekliğini korumaktadır. Gizli kalan "özel hayatın gizliliği" kavramı arkasına sığınan ve ciddi insanlık suçlarının işlendiği evlilik kurumunun aile hukuku kapsamında güvenceye alınması gerekliliği doğmuştur. Her ne sebeple olursa olsun uygulanan şiddet cezasız kalmamalıdır. Evliliği iktidar ilişkisi güçler savaşı haline getiren zihniyetin yok edilmesi gerekmektedir. Kadın hareketlerinin bu anlamda çabası insan hakları ihlali olarak gördüğü, evlilik kurumu içinde kadının yaşadığı hak ihlalini toplum ölçeğinde değerlendirilmesi yönündedir. Burada öncü kadın hareketini gerçekleştirenler olarak görülse de asıl iş devletlere ve uygulamadaki politikalara düşmektedir. 2004 yılında Anayasa'nın 10. maddesine eklenen "devlet kadın eşitliğini sağlamakla yükümlüdür" ifadesi fiilen bunun gerçekleştirilmesi gerekliliğini kabul eden bir adım olmuştur (Sancar, 2009: 126).

Bu dönemin genel anlamda kadın için kazanımı sözde kalan uygulamalar olmaktan çıkmış, siyasal ve akademik alanda kadın ivme niteliği taşıyan ilerleme göstermiştir. Kadınlar bastırılmış görmezden gelinmiş isteklerini yasal olarak kazanarak, erkeklere veya erkeğe has görülen iktidar anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu karşı politika kadının siyasal ve toplumsal yaşamdaki yerini değiştirmiş, devlet iktidarının kullanımında kadında kendine düşen payı almaya başlamıştır. Kadın sorunlarının daha görünür hal alması, toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkılmaya başlanması, Türkiye'nin yakın dönem tarihinde feminist siyasetin şekillendirdiği kadın örgütlerinin ülke sorunlarında siyasal eleştiri ve önerilerde bulunuyor olabilmesi, kadınların da Türkiye'nin önemli politik aktörleri arasında yer alabiliyor olması kadının eşit birey, yurttaş, insan olmak adına verdiği mücadelenin kazanımlarıdır.

SONUÇ

İnsan hakları temelde ayrılmaz bir bütündür. İnsan haklarının kişiden kişiye öncelik sırası değişilmekte olup hepsi aynı derece önemli ve gereklidir. “Kadın Hakları” olarak literatüre geçen, kadının eşit hak talebiyle başlayan ve günümüze kadar gelen, son yıllarda da daha çok anayasal düzenlemeleri gerekli kılan hareket aslında kadının eşitlik isteğinden başka bir şey değildir.

Her insanın yaşamını, özgürlüğünü ve mülkiyetini başkalarının müdahalesi olmaksızın istediği gibi kullanmasına dayanan doğal yasadan feyz alan kadınlar ilk olarak Amerikan ve Fransız devrimlerinde tüm erkekler için talep edilen özgürlük ve eşitliği onaylamış ancak bunun kadınları da kapsamamasını istemiştir. İlk talepleri de eşit siyasal hak, yani oy talebi ile olmuş, bu mücadele ekseninde gelişen kadın hareketleri birinci dalgayı oluşturmuştur.

İkinci dalgayı oluşturan süreçte kadın, erkek egemen toplum düzenini değiştirmeyi ve cinsel ayrımcılığı ortadan kaldırmayı, eşine bağlı, kendini çocuklarına adanmış dişi kuş söyleminin dışına çıkmayı hedeflemiştir. Özellikle ABD ve İngiltere’de ulusal kadın örgütleri kurulmuş, aktif olarak faaliyet göstermiştir.

Üçüncü dalgayı oluşturan dönemde ise kadın daha çok uluslararası platformda aktif olmuş, dünya genelinde konferanslar düzenlemiş ve kadın-erkek eşitsizliği daha ince ayrıntılarıyla ele almaya başlamıştır. Yapılan sözleşmelerle kadınlar bu haklarını devletler üstü bir boyuta taşımıştır. Konuşulmayan konular daha sesli dile getirilmiş boşanma ve evlilikte haklar, anne-baba olarak eşitlik, erkek-kadın cinselliğine ilişkin konular, kürtajı engelleyen yasaların kaldırılması, tecavüz, kadına şiddet, kadının eğitimi vb. gibi konular uluslararası düzeyde ele alınmıştır.

Geçmişten günümüze kadın hareketi incelendiğinde her tür eşitsizlik ve hak ihlalinde kadının erkekten daha fazla oranda etkilenmiş olması göze çarpmaktadır. Bu hak ihlali durumu toplumlarda sadece kadının sorunu olarak algılanmamalı, özel bir kadın sorununa dönüşmek yerine bir insanlık sorunu olarak algılanıp evrensel çözüm ilkelerine başvurulmalıdır. Nitekim belli başlı ülkeler ölçeğinde başlayan kadın hareketi son yıllarda evrensel bir boyut kazanmış özellikle son 35 senede kadının geleceğine ilişkin kararlar uluslararası platformda kendi söylemini bulmuştur. Sınırlı olarak kadın sorunları olarak tanımlanan meselelerin çözümünü dünya ülkeleri hep beraber tartışır hale gelmiştir.

Türkiye’de de kadın hareketleri, kadınlara yönelik haksızlıkların ortadan kaldırılması ve erkek egemen toplumsal hayatın dönüştürülmesinde önemli rol oynamışlardır. Bilinenin aksine Türkiye’de kadın hareketi 1980’lerde başlamamıştır. Toplumumuz kadınları toplumsal-siyasal yaşama katılmadıkları için bizde 1980’li yıllara kadar Batı benzeri kitlesel kadın hareketlerine rastlanmamıştır. Batı kadar kitlesel olmasa da Türkiye’de de kadın hareketinin geçmişini Osmanlı Dönemine dayandırmak yanlış olmaz. Batı’daki kadın hareketinden farklı biçimde siyasallaşan Osmanlı kadın hareketi; önce kadının konumu, din kuralları ve devletin yapısının ilişkili olduğu durumlarda toplumsal dönüşüm için mücadele vermiştir.

1839 Tanzimat Fermanı ile başlatılan kısmen özgürlükçü bir ortama giren kadın için 1908 yılında başlayan anayasal dönem, kadın hareketinin hız kazandığı yıllardır. Fakat bu dönemde kadınların mücadelesi siyasi değil, aile yaşamının düzenlenmesi ve sosyal yaşama katılma yönünde olmuştur. Kadınların ortak talepleri, boşanma hakkı, çok eşli ve görücü evliliklerinin yasaklanması, kadın için çalışma hakkı ve iş imkanlarının yaratılması, eğitim sisteminde reform ve kadının eğitim alma hakkı talepleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Dernekler, gazeteler, dergiler yardımıyla sesini duyuran kadın siyasetten edebiyata, basından düşünce akımına her alanda tartışmaların odak noktası olurken, aile ve toplum yapısını sorgulayan kadın toplumsal alanda bir statü elde edip sonrasında siyasal hak talebinde bulunma yoluna gitmiştir.

Osmanlı’da Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerine gelindiğinde, ortamdaki özgürlük havası gereği kadınlarla ilgili de değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde kadının statüsü hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu çağdaşlaşma hareketin bir parçası olarak, Türk kadını da toplumsal ve siyasi hakların elde edilmesi ile ilgili mücadelesinde önemli adımlar atılmıştır.

Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye, Ziya Gökalp, Halide Edip kadınların eğitimi ve bilinçlenmeleri için cinslerin eşitliği, tek eşliliğin üstünlüğü gibi vb. konularda çalışmalarda bulunmuşlardır. Fakat cinsiyet eşitsizliğine en köktenci karşı çıkış Cumhuriyet dönemi ile başlamıştır. Medeni Kanun’un kabulü, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi Türk kadını için devrim niteliğinde gelişmelerdir.

Osmanlı kadını ve bu kadınların kızları/torunları olan Cumhuriyet kadınları Batı’daki harekete kıyasla daha farklı sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Cumhuriyet döneminde Atatürk devrimleri ile kadınların toplumsal durumları önemli bir değişim ve gelişimin içine girmiştir. Yasalarda kadın-erkek eşitliği büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Kadın boşanma hakkına, seçme seçilme, eğitim, meslek seçimi ve kamu görevleri yapma haklarına kavuşmuştur. Gerçek anlamda modern bir toplumu oluşturan bütün sektörlerde en ciddi atılımlar bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet'in kadın hakları devrimi, ataerkil kültürel değerlerini, dinsel hukuku, cinsiyetçi ayrımcı oluşumları yıkmaya gayret etmiş, yeni bir toplumsal yapı kültürel değerler oluşumuna girmiştir. Kültürel altyapıdaki değerler hemen yitip gitmemiştir. Sosyoekonomik yapıdaki gerekli dönüşümler hemen sağlanamamıştır. Bu nedenle kadınların çağdaş bir kimlik kazanabilmeleri o kadar kolay olmamıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de kadınlar kendileri ile ilgili her konuya kadın bakış açısıyla yaklaşarak ve toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkarak kadın hareketinin aktifleşmesinde rol oynamışlardır. Başta CEDAW olmak üzere kadının uluslararası platformda sesini duyurabilmesi de kadının bugünkü konumunu güçlendirmiştir. 1980 yılında BM, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) üye ülkelerin imzasına açmış, Türkiye'de 1985 yılında sözleşmeyi onaylayarak 19 Ocak 1986 yılında yürürlüğe sokmuştur. Bu sözleşme kadın erkek eşitliğini uluslararası alanda temsil eden en temel belge ve kadın hakları evrensel beyannamesi niteliğini taşımıştır.

1981 yılının Aralık ayında Kadın Dernekleri Federasyonu Ankara'da "Dünyada ve Türkiye'de Kadının Durumu" konulu bir seminer düzenlemiş Mayıs 1981'de YAZKO İstanbul'da "Edebiyatımız ve Kadın" konulu bir panel düzenlemiştir. Yine YAZKO Haziran ayında "Kadın Sorununun Öteki Yüzü" başlıklı bir panel daha yapmıştır. Bunların yanı sıra haftalık gençlik dergisi Somut' ta kadın sorunlarını tartışmaya açılmış 17 hafta boyunca da devam edilmiştir. Kadın sorunları konusunda bu boyuttaki hareketlenmelerde 1975-1985 arası dönemin uluslararası boyutta "Kadının On Yılı" olarak kabul edilmesinin etkisi büyüktür.

Dünya ölçeğinde kadının sesini duyuran Kadın Konferansları ise kadın hareketinin en aktif en evrensel yönüdür. Sonrasında ülkemizde gerçekleşen dayaja karşı yürüyüş kampanyaları, Sosyalist kadınların 800'e yakın kadının izlediği kadın sorunlarını tartışıp gündeme getirdiği "Kadın Kurultayı", bağımsız feministlerin yayınladıkları "Kurtuluş Bildirgesi", kurulan dernekler, yayımlanan dergiler, cinsel tacize karşı "Mor İğne"

kampanyası, boşanmayı kocanın iznine bağlayan 159. maddenin reddine ilişkin eylemler, daha birçok yürüyüş, kampanya, kurultay, seminer, panel birbirini izlemiş hepsi kadın sorunlarına odaklanmıştır.

Türkiye’de kadınları güçlendirmeyi amaçlayan özel kurumlar olan KSGM, KADEM, sığınma evleri, kadın kütüphaneleri, kültür merkezleri, akademik araştırma ve uygulama merkezleri, birçok anlamda kadın haklarının, kadın taleplerinin, kadının eşitliğinin, kadının dünden bugüne gelişiminin destekleyicisi niteliğindedir. Türk kadınının hakları konusunda yadırganamayacak birçok gelişme yaşanmıştır.

Özellikle kadın erkek eşitliğinin uluslararası belgesi niteliğini taşıyan CEDAW başlı başına büyük bir kazanım olmuştur. Sonrasındaki Uluslararası Eylem Planları, Dünya Kadın Konferansları, Pekin Deklarasyonu ve bunların iç hukukumuzda kazanımı yadsınamaz niteliktedir. 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kurulması, 9 yıl sonra 2009 senesinde TBMM’de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulması, 2001 ve 2004’de Anayasa değişiklikleri yapılması, yeni Türk Medeni Kanunu, Ceza ve İş Kanunları kabul edilmesi kadının toplumsal konumunu güçlendiren diğer kazanımlar olarak görülebilir.

Dünya ölçeğinde Feminist talepleri temel alıp kadın sorunlarını çözmek için yola çıkan kadın örgütlerinin sayısı oldukça fazladır. Türkiye’de kadın hareketinin seyrine bakıldığında dönem dönem duraklama ve tıkanma yaşansa da geçmişteki deneyimlerini kazanıma dönüştürmüş eylemler görülmektedir. Türkiye’de kadın hareketleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde, kadınların temel hakları ve özgürlükleri elde etmelerini sağlama amacını taşımıştır. 1980’lerden sonra ise kadın hareketleri, kadınların toplumsal cinsiyet sebebiyle yaşadıkları haksızlıklara ve adaletsizliklere karşı mücadelenin merkezi olmuşlardır. Kadın örgütlerinin önemle üzerinde durduğu, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan pek çok sorun, kamuoyu gündemine girmektedir ve tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin yarattığı sorunlara ilişkin farkındalık yaratmak noktasında ve bu sorunların çözümünde kadın hareketlerinin yerine getirdiği önemli katkıyı her zaman akılda tutmak yararlı olacağı vurgusu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. ve Arıner H. O. (2009, Şubat). *Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın. No: 656
- Acar, G. (1992). *Kadının Görünmeyen Emeği*, İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Acuner, S. ve Sallan, S. (1993). “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Yöneticiler”, *Amme İdaresi Dergisi*, C:26, s.3.
- Akalın, A. G. (2003). “Eski Çağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, S:33. Erişim: 12.11.2014 Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı
- Akbalık, E. (2013). “Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:36, s.81-90.
- Altınbaş, D. (2006). “Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9. s.21-52.
- Anıl, E. İlkaracan P. , Kılıç Z. , Ronge K. , Seral, G. ve Ülgen, T. (2001). *Pekin+5: Birleşmiş Milletler’ de Kadının İnsan Hakları Ve Türkiye’nin Taahhütleri*, Kadının İnsan Hakları Projesi (KİHP) - Yeni Çözümler Vakfı İrtibat Bürosu.
- Arat Y. ve Altınay A. (2007). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul: Metis Yayınları
- Arat, N. (1994). *Türkiye’de Kadın Olmak*, İstanbul: Say Yayınları.
- Arat, N. (1996). *Kadınların Gündemi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC’si*, (2.baskı) İstanbul: Say Yayınları.
- Ashford, N. (2011). *Özgür Toplum İlkeleri*, (Çev. Can Madenci), Ankara: Liberte Yayınları.
- Aşar, H. (2014). “Heidegger ve Sartre Felsefesinde Kaygı ve Bulantı Kavramlarının Analizi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, s.85-99
- Atalar, Ö. (2012). *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, (Uzmanlık Tezi), Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara.

- Aydingör, F. (2006). *Tanzimat Dönemi Kadın Yaşamındaki Modernleşme*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Baykal, B. S. Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, TC. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Dergisi <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-01/milli-mucadelede-anadolu-kadinlari-mudafaa-ivatan-cemiyeti> (11.01.2014)
- Blanck, H. (1999). *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, (Çev. Y. Tanrı Kurt) İstanbul: Arion Yayınları.
- Bebel, A. (1977). *Kadın ve Sosyalizm*, (Çev. Sabiha Sertel) İstanbul: Toplum.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın*, (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınları
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). “Kadının İnsan Hakları Gelişimi ve Türkiye”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No:7.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2007). *90’larda Türkiye’de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2008). “Ortadoğu’da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 39, s. 55-69.
- Bostancı-Kalankaya N. (2014). “Paleolitik Çağ Kadınları”, Atilla Engin, Barbara Helwing, (Ed. Bora Uysal), *Armizzi. Engin Özgen’e Armağan*, s.191-204. Ankara: Asitan Kitap.
- Bryson, V. (1992). *Feminist Political Theory An Introduction*, Macmillan
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum Ve Kültür 2. Cilt Kimliğin Gücü*, (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Bilgi Yayıncılık.

- Caporal, B. (1982). *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Toplum*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Çakır, S. (2011). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (1989). Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, *Toplum ve Bilim Dergisi*, no.45, s.91-97.
- Çalı, H. (2012) . “Aile İçi Şiddet: Bir Kamu Politikası Analizi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, s.1-25
- Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler (2006). *T. C. Resmi Gazete*, 26218, 4 Temmuz 2006.
- Çokoğullar, E. , Bozaslan, B. M. (2014). “Eğitim ve Eşitlik Talebiyle Şekillenen Osmanlı Kadın Hareketinin Milliyetçi Söyleme Eklemlenmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 54, s.171-190.
- CYDD Yayınları (1991). Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak- Eşit Katılım, Nermin Abadan Unat (Ed.) , *Genel Değerlendirme 2*, içinde (s.263-270) , İstanbul: Cem Yayınevi.
- Dedeoğlu, S. (2009) . “Eşitlik mi Ayrımcılık mı?” , *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:2, ss. 41-54.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*, İstanbul: Babil Yayıncılık.
- Demir, A. (2012,Aralık). “Veda Hutbesi ve İnsan Hakları”, *Sızıntı Dergisi*. 407, <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/veda-hutbesi-ve-insan-haklari-aralik2012.html>. (20.11.2014)
- Demir Ö. ve Acar M. (2005) . *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- Demirdirek, A. (2011). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ankara: Ayizi Kitap
- Denk, C. (2008). *Tarihte ve Atatürk Döneminde Kadın*, Ankara: Kamal Yayınları.

- Dirier, A. (13.12.2010). İnsan Hakları Bildirgesinin Tarihçesi, *Milliyet*.
<http://blog.milliyet.com.tr/insan-haklarinin-ilk-bildirgesi-kiros-un-kil-silindiri-ve-sonrasi/Blog/?BlogNo=279178> (20.11.2014)
- Doğru, O. (2001). *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları
- Durudoğan, H. (2007). *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar* (Der. Zeynep Direk), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*, (Çev. Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Meltem Ağduk Gevrek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğramacı, E. (1988, Kasım). Atatürk ve Kadın Hakları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S:13, s.94–101.
- Donuk, A. (1980). “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *GÜEF. Tarih Dergisi* S:33.
- Eliuz, Ü. (2011). “Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak”, *Turkish Studies*, S:6/3, s.221-232.
- Engels, F. (2010). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol.
- Fendoğlu, H. T. (1994). *Hukuk Tarihimizde Temel Haklar*, Konya: Mimoza Yayınları
- Firestone, S. (1979). *Cinselliğin Diyalektiği*, (Çev. Yurdanur Salman). İstanbul: Payel Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*,(Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gilman, C. P. (2007). *Kadınlar Ülkesi*, (Çev. Seher Özbay). İstanbul: Otonom.
- Gülay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri, *TSA Dergisi*, S:3.

- Güldü, Ö. ve Ersoy M. (2009). “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:64, S:3. s.98-116.
- Goldman, E. (2006). *Dans Edemeyeceksen Bu Devrim Benim Devrimin Değildir*, (Çev. Necmi Bayram). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gökçimen, S. (2008, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık), “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, Sayı:10.
- Göle, N. (2014). *Modern Mahrem*, İstanbul: Metis Yayıncılık
- Gören, Z. (1995). *Temel Hak Genel Teorisi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Sermaye İşletmesi Yayınları.
- Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitapevi Basım Yayın.
- Güç, A. (2008). “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:2, s.649-673.
- Gürsoy, A. (1996). *Kadının Hasta Hakları*, N. Arat (Ed.) Kadınların Gündemi, İstanbul: Say Yayınları.
- İlhan, M. (1967). *Aylık Konferanslar (1953-1964)*, Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları.
- İnan, A. A. (1964). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- İnceoğlu, İ. (2012). Küresel Kadın Hareketleri ve Alternatif Küreselleşme Söylemlerine Feminist Müdahaleler, *Fe Dergisi*, S:1, s.112-126.
- İnan, A. (1968). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İllıç, I. (1996). *Gender*, (Çev. Ahmet Fethi), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- KA-DER, (2015). *Türkiye Karnesi*, Erişim Tarihi: 8 Mart 2015, <http://www.kader.org.tr/tr-TR/Page/News/2915/kader-geleneksel8martkarnesiniyayinladi-erkek-egemen-siyaset-sekizinci-kez-sinifta-kaldi.html?bid=365>.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi (1993). *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)*, İstanbul: Metis Yayınları.

- Kapani, M. (2011). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, L. ve Tepekaya, M. (2003). Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:10, s.147-201.
- Karagöz, B. (2008). Türkiye'de 1980 Sonrası Kadın Hareketi'nin Siyasal Temelleri ve "İkinci Dalga" Uğrağı. *Memleket ve Siyasal Yönetim Dergisi*, S:7, s.168-190.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010) . Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:56, s.333-366.
- Keller, E. F. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim üzerine Düşünceler*, (Çev. Ferit Burak Aydar) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kerestecioğlu, İ. (2014, Ağustos-Eylül). "Kadınlara Yönelik Aile İçi Şiddet: Mücadele, Kazanımlar ve Sorunlar", *Birikim*.
- Kırca, S. (2007). *Popüler Feminizm*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kırkpınar, L. (1999). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, İzmir: Zeus Kitapevi Yayınları.
- Kongar, E. (1991) , *Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri*, *Aile Yazıları II, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç*, Bilim Serisi 5/2 Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s.60-89.
- KSGM, (2011). "*Türkiye'de Kadının Durumu*", Erişim: 15.12.2014 <http://www.kigem.com/turkiyede-kadinin-durumu-.html>.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Lewis, B. (2002). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Locke, J. (2012). *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, (Çev. Fahri Bakırcı), İstanbul: Ebabil Yayıncılık.

- Makal, A. (2001). “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:56 S:2 s.117-155.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, Engels, Lenin, (2002). *Kadın ve Aile*, (Çev. Arif Gelen). Ankara: Sol Yayınları.
- Mitchell, J. (1984). *Psikanaliz ve Feminizm*, (Çev. Ayşe Kurtulmuş). İstanbul: Yaprak.
- Mitchell, J. (2006). *Kadınlar : En Uzun Devrim*, (Çev. Gülseli İnal, Şirin Tekeli vd.) İstanbul: Agora Kitaplığı Feminist Kitaplık.
- Michel, A. (1994). *Feminizm*, (Çev. Şirin Tekeli) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mill, J. S. (2000) . “Kadınların Köleleştirilmesi”. *Özgürlük Üstüne*, (Çev. Alime Ertan), İstanbul: Belge Yayınları.
- Millet, K. (1987) .*Cinsel Politika* (Çev. Seçkin Selvi), İstanbul: Payel Yayınları.
- Mutlu, C. (2007). *Birinci Dünya Savaşı ’nda Amele Taburları*, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayınları.
- Morçatı, Öykümüz, Erişim tarihi: 5 Mart 2015,
<https://www.morcati.org.tr/tr/tanisalim/oykumuz>.
- Moroğlu, N. (2009). *Kadının İnsan Hakları Sözleşmesi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Nohutçu, A. (2006). *Kamu Yönetimi*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Ökten, Ş. (2009). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, S:8, s.302-3012.
- Özbilen, A.B., Arslan, M.B. (2012). “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Değerlendirilmesi”, *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S:11, s.365- 387.
- Öztürk, M. (2012) .*Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Öztürk, M. ve Çetin, B. I. (2009). “Dünyada Ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, *Journal of Yaşar University*, 3(11), s.2661-2698. Erişim: 08.02.2015 <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/08/09-OZTURK-CETIN.pdf> .
- Pekin +5 Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, (2003). *Pekin Deklarasyonu Ve Eylem Platformu*, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, KSSGM Müdürlüğü, 2.Baskı, Ankara.
- Sağ V. (2003). “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, S:1.
- Sancar, S. (2009) . “Türkiye’de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 40, s.119- 132.
- Sancar, S. (2011) . *Erkeklik: İmkansız İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti- Erkekler Devlet Kurar Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saktanber, A. (2001). *Kemalist Kadın Hakları Söylemi içinde Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce : Kemalizm*. Cilt:2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran-Acar, G. ve Tura-Demiryontan, N. (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecî Bir Feminizm Üzerine*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Sayer, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.
- Saylan, T. (2004). *Güneş Umuttan Şimdi Doğar*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Segal, L. (1990). *Gelecek Kadın mı?*, (Çev. Suğra Öncü) İstanbul: Afa Yayınları.
- Sloan, K. (2003). *Suffragettes in the Silent Cinema* , ABD: A Film.
- Scott, W. J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, (Çev. Aykut Tunç Kılıç). İstanbul: Agora Kitaplığı Feminist Kitaplık.
- Soysal, T. (2006). Uluslararası Sözleşmeler Işığında 4857 Sayılı İş Kanununda Kadın İşçiyi Koruyan Hükümler, *Kamu- İş*, C:8, S:4.
- Sur, M. (1993). “İnsan Hakları Kavramında Gelişmeler”, *İzmir Barosu Dergisi*, S:3, İzmir.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

- TBMM, *Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Alt Komisyonu Tutanak Dergisi*, 13 Mart 2013, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=1117 (28.01.2015).
- TBMM, *Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu*, 15.09.1995, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf> (23.11.2014)
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (Der.) (1987). *Feminizm 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler*, (Çev. Gülser Öztunalı Kayır, Sevim Tekeli, Ayşe Gözen, Tülay Arın, Esin Ergin, Nihal Kara) İstanbul: Afa Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Deneme, Ayşe Berktaş (Ed.) *75 Yılda Kadınlar* içinde (s. 337-347), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2010). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Ferhunde Özbay (Ed.) *Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme* içinde (ss.115-140) ,İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (1935). “*İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi*”, Kadın ve Toplum, s.24-29.
- Tosun, M. (1963). “Hammurabi'nin Toprak Kanunları”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 21 S:3-4, s.127-141.
- Türküne, M. (2005). Siyaset, Çaha, Ö. *Feminizm* içinde (ss.559-589), Ankara: Lotus Yayınevi.
- Tümer, G. ve Küçük A. (1993) .*Dinler Tarihi*, İstanbul: Ocak Yayınları.
- Ünal, V. (1992). *Peygamberimizin Veda Hutbesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Walters, M.(2009). *Feminizm*, (Çev. Hakan Gür) Ankara: Kültür Kitaplığı.
- Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelenilmesi*, (Çev. Deniz Hakyemez) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Woolf, W. (2012). *Kendine Ait Bir Oda*, (Çev. İlknur Özdemir) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

- Yaktıl - Oğuz, G. (2009). *Toplumsal Yaşamda Kadın*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Yayla, A. (2008) . *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeltekin, S. (2004). “Küreselleşme ve Kadın Sempozyumu”, *Sted Dergisi*, 2004, Cilt 13, S:3, s.114.
- Yeşilorman, M. (2001). “Toplumsal Eşitsizlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, s. 269-280.
- Yücekök, A. N. , Turan, İ. ve Alkan, M. Ö. (1998). *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Yücel, E. (1971, Şubat). Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadınlar, *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt:7, S:1, s.44-49.
- Zeybekoğlu, Ö. (2010). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı”, *Ethos: Felsefe ve Toplum Bilimlerinde Diyaloglar*, S:3,s.1-14.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadinsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları.